

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MEŞKÛRE SARGÛT'UN SOHBET DEFTERLERİNDE KEN'ÂN
RİFÂÎ'NİN DERVİŞLİK ANLAYIŞI

Hasan Kerim GÜÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Dr. Dilek ÖMÜRLÜ GÜLDÜTUNA

İstanbul-2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	iii
ÖZET:.....	iv
SUMMARY:	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	1
1.2 TEZİN METODU VE PLANI	4
1.3 ARAŞTIRMA SEVİYESİ	6
2. KEN'ÂN RİFÂÎ VE MEŞKÛRE SARGUT.....	10
2.1 KEN'ÂN RİFÂÎ 'NİN HAYÂTI	10
2.2 KEN'ÂN RİFÂÎ'NİN ESERLERİ	15
2.3 KEN'ÂN RİFÂÎ HAKKINDA YAZILANLAR.....	18
2.3.1 Kitap / Dergi	18
2.3.2 Ansiklopedi Maddeleri / Tezler / Makaleler.....	21
2.4 MEŞKÛRE SARGUT'UN HAYÂTI	24
2.5 MEŞKÛRE SARGUT'UN ESERLERİ.....	27
2.6 MEŞKÛRE SARGUT'UN HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	29
2.7 MEŞKÛRE SARGUT'UN DEFTERLERİNİN TAKDİMİ.....	31
3. DERVİŞLİK TÂRİFLERİ	34
3.1 DERVİŞ KELİMESİ	34
3.2 DERVİŞLİĞİN TÂRİHİ GELİŞİMİ.....	40
3.3 DERVİŞ ÖZELİKLERİ.....	46
3.3.1 Dervişin Allah ile İlişkisi.....	48
3.3.2 Dervişin Halk ile İlişkisi.....	51
3.3.3 Dervişin Mürşidi ile İlişkisi.....	53
4. MEŞKÛRE SARGÛT'UN SOHBET DEFTERLERİNDE KEN'ÂN RİFÂÎ'NİN DERVİŞLİK ANLAYIŞI	56
4.1 KEN'ÂN RİFÂÎ'NİN DERVİŞLİK TÂRİFLERİNDE DERVİŞ-ALLAH İLİŞKİSİ	57
4.1.1 Teslimiyet ve Allâh'a Yönelme.....	58
4.1.2 Nefis Mücâhedesi	62
4.1.3 Dünya Zorluklarına Katlanmak	66
4.1.4 Kalp Temizliği.....	69
4.1.5 Güzel Ahlâk.....	71
4.1.6 Aşk.....	74
4.1.7 Yokluk	76
4.1.8 Kemâle Ulaşmak.....	78
4.2 KEN'ÂN RİFÂÎ'NİN DERVİŞLİK TÂRİFLERİNDE DERVİŞ – HALK İLİŞKİSİ	81

4.2.1 Edep ve Güzel Ahlâk.....	82
4.2.1.1 Hâlınden Memnun Olmak	86
4.2.1.2 Halkın Ayıbını Görmemek	89
4.2.1.3 Halka Tevâzu Göstermek	92
4.2.1.4. Halktan Menfaat Beklememek	95
4.2.2 Halk ile Sözlü Münâsebet.....	98
4.2.3 Halka Hizmet.....	102
4.2.4 Halkın Dervîşe Rağbeti	105
4.3 KEN'ÂN RIFÂÎ'NİN DERVİŞLİK TÂRİFLERİNDEKİ DERVİŞ-MÜRŞİT İLİŞKİSİ	110
5. SONUÇ	117
KAYNAKLAR.....	123
ÖZGEÇMİŞ	129
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	130
EKLER	131
EK-1 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 1:	132
EK-2 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 2:	137
EK-3 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 3:	139
EK-4 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 4:	141
EK-5 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 5:	146
EK-6 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 6:	149
EK-7 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 7:	151
EK-8 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 8:	155
EK-9 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 9:	158
EK-10 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 10:	161
EK-11 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 11:	163
EK-12 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 12:	166
EK-13 MEŞKÛRE SARGUT SOHBET DEFTERİ 13:	168

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
ÜSKÜDAR
ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	: 174401051
Öğrenci Adı Soyadı	: HASAN KERİM GÜÇ
Anabilim Dalı	: TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI
Tez Danışmanı	: DR. ÖĞR. ÜYESİ H. DİLEK GÜLDÜTUNA
Tezin Başlığı	: Meskure Sargut'un Hanan Rifai'nin Sohbetlerini Naklettiği Defterin Tahlihi

Toplantı Tarihi	: 10 EKİM 2019	Saati	: 13:00
Öğrenci Savunmaya	: ☒ Geldi		
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir.			
☒ Yapılan savunma sınavında adayın tez çalışması başarılı bulunarak KABUL edilmesine,			
☐ Yapılan savunma sınavı sonunda tez çalışmasının DÜZELTİLMESİNE , düzeltme için adaya ay EK SÜRE verilmesine (en fazla 3 ay)			
☐ Yapılan savunma sınavının sonunda tezin REDEDİLMESİNE			
☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU			
İle karar verilmiştir.			
Savunmada Tezin Başlığı	: ☐ Değişmedi ☒ Değişti		
Tezin Yeni Başlığı	: ☐ Değişmedi ☒ Meskure Sargut'un Sohbet Defterlerinde		
Öğrenci Savunmaya	: ☐ Gelmedi ☒ Hanan Rifai'nin Derinlik Anlayışı		
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,			
☐ OY BİRLİĞİ İLE REDDEDİLMİŞTİR.			

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Resat Öngören	R. Öngören
Danışman Üye	DR. ÖĞR. ÜYESİ H. DİLEK GÜLDÜTUNA	H. Dilek Güldütuna
Üye	PROF. DR. BEŞAT ÖNGÖREN	R. Öngören
Üye	PROF. DR. NURETTİN GEMİCİ	N. Gemici
Üye		

(Tüm durumlarda jüri üyelerinin tez değerlendirme raporları gerekir.)

Sayı No :

Tarih : 10 / 10 / 2019

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen ve Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisinin Tez Savunma Sınav Tutanağı ve eklerinin Enstitü Yönetim Kurulunda görüşülmesi hususunda bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

PROF. DR. EMİNE YENİTERZİ

Anabilim Dalı Başkanı
(Unvanı, Adı Soyadı, İmza)

Not: Bu forma orijinal raporlar (bir nüsha) eklenecektir.

DU.FR.016 Revizyon No: 0106.11.2016

(GÜÇ, Hasan Kerim, Yüksek Lisans, İstanbul, 2019)

Meşkûre Sargût'un Sohbet Defterlerinde

Ken'ân Rifâî'nin Dervîşlik Anlayışı

Özet:

20.yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu sancılı dönemde yaşamış ve döneminin tasavvuf üstatlarından sayılan Ken'ân Rifâî bu değişim sürecinde herhangi bir devirle kayıtlı olmayan sûfî öğretilerini modern dünyâya uyacak bir tarzda ele almıştır. Güçlü vizyonu ile sûfî yaşayışının odağını dergâh modelinden üniversitelere taşımak amacıyla bu gayeye hizmet edecek önemli talebeler yetiştirmiştir. Vizyonun bir parçası olarak modern sûfî hareketinin temsilcileri olarak yetiştirdiği kadın kanaat önderleri arasında Sâmîha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofî Huri, Semîha Cemâl, İlhan Ayverdi ve Meşkûre Sargut sayılabilir.

Kendi döneminde yayınladığı eserleri haricinde öğrencileri ile yapmış olduğu sohbetler sırasında alınan notlardan oluşan eserleri vefâtının ardından yayınlanmaya devam edilmiştir. Talebesi Meşkûre Sargut ile olan çalışmalarından 13 adet defter oluşmuş, bu defterler 1946 yılında tutulmaya başlanmış ve Ken'ân Rifâî'nin vefâtı sonrası genişletilerek Meşkûre Sargut'un sohbetlerinde kullanılmıştır. Henüz yayınlanmamış olan bu defterler tarafımızca incelenmiş ve en sık kullanılan kavramlardan biri olan dervîşlik üzerinde çalışılmak sûretiyle ortaya çıkan 70 dervîşlik kavramı kategorize edilerek açıklanmıştır. Bu tez, Ken'ân Rifâî'nin eserlerinde olan dervîşlik kavramlarına ek olarak yeni kavramların literatüre kazandırılması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meşkûre Sargut, Ken'ân Rifâî, Dervîş, Dervîşlik, Tasavvuf

(GUC, Hasan, Kerim MA, Istanbul, 2019)

The concept of darwishhood of Kenan Rifai in the notebooks of Meşkure

Sargut

Summary:

In the 20'th. Century, during the troubled times when Ottoman Empire collapsed and the new Republic of Turkey was established, Kenan Rifai, who is considered one of the most important Sufi masters of his time handled the Sufi teachings which are not dependent to time, in a modern way. Rifai with a powerful vision raised students who pursue his ideas of moving from the teaching model of dargahs to academia. As part of his vision, he raised women sufi masters such as Samiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri, Semiha Cemal, İlhan Ayverdi and Meşkure Sargut.

In addition to his books published during his time, his ideas collected during his sohbet classes for a long time, were organized and published by his students. An example of his work organized by one his students and disciples Meşkure Sargut includes 13 notebooks since year 1946. Meşkure Sargut worked on these notebooks after Ken'an Rifai's passing, and she used them for the materials during her classes. This work has not been published officially. Therefore, it contains important information which will be introduced to Sufi literature with this work. We concentrated on the concept of darwish since it is one of the most common terms used in the notebooks. We found different definitions of the word darwish. In our thesis we categorized the definitions and introduce them.

Key Words: Meşkure Sargut, Kenan Rifai, Darwish, Darwish-hood, Sufism

KISALTMALAR

Age.: Adı geen eser

Bk.: Bakanız

Böl.: Bölüm

Bs.: Baskı, basım

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Doğ.: Doğum târihi

Drl.: Derleyen

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

DT.: Doktora tezi

Dzl.: Düzenleyen

Ed.: Editör

Ens.: Enstitü

Fak.: Fakülte

Haz.: Hazırlayan

No.: Numara

ö.: Ölüm târihi

Ör.: Örnek

Tar.: Târih

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

ty.: Târih yok

S.: Sayı

s.: Sayfa

s.a.v: Sallallahu aleyhi ve sellem

Yay.: Yayını, yayınları

YLT.: Yüksek Lisans Tezi

vb.: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

yy.: Yüzyıl

Özel Kısaltmalar :

- D-1: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 1
- D-2: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 2
- D-3: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 3
- D-4: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 4
- D-5: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 5
- D-6: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 6
- D-7: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 7
- D-8: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 8
- D-9: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 9
- D-10: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 10
- D-11: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 11
- D-12: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 12
- D-13: Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 13
- Defterde yıl bilgisi (yb.)
- Defterde gün bilgisi (gb.)
- Defterde üretim târihi (dt.)
- Defterde makale târihi (mt.)

ÖNSÖZ

Dünyaca ünlü yazar Paulo Coelho'nun 24 Mayıs 2013 yılında yazmış olduğu “Nefret ve Affetmenin Bedeli” başlıklı yazıda Ken'ân Rifâi'den şu şekilde bahsedilir: “1989 yılında aldığım notlar arasında, ustam dediğim “J” ile yapmış olduğumuz söyleşiden not ettiğim bâzı cümlelere rastladım. O târihte, çok bilinmeyen bir mistik olan Ken'ân Rifâi hakkında konuşuyorduk.”¹ Yazar daha sonra *Zâhir* adlı eserinde de yararlandığı² Ken'ân Rifâi ile ilgili şu yorumu yapar: “Ken'ân Rifâi, birçok kişiye kendisini bulması ve hayâtla uyumlu bir ilişkiye ulaşması konusunda yardım etmiş biridir. Ancak buna rağmen, yardımcı olduğu insanların bir kısmı, müteşekkir olmamış; hatta başlarını “teşekkür ederim” demek için bile çevirmemişlerdir. Ona, sadece hayatlarının bütünüyle içinden çıkılmaz dönemlerinde başvurmuşlardır. Rifâi onlara geçmişten hiç bahsetmeden yine yardım etmiştir: onun çok arkadaşı vardı ama ona nankörlük edenler sonunda hep yalnız kaldılar.”³

Bu yazıyı okuduğumdan beri Ken'ân Rifâi ve onun insanlık anlayışıyla ilgili bir akademik çalışma yapmak hedefim olmuştur. Öncelikle Coelho'nun 1989 yılındaki Ken'ân Rifâi'nin bilinirliği konusunda yapmış olduğu yorum, yani kendisinin o zamâna kadar isminin duyulmamış olması durumu Ken'ân Rifâi'nin öğrencileri Kubbealtı Neşriyatı, Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, Nefes Yayınevi, Kerim Vakfı ve TÜRKKAD gibi kurumların çalışmaları sayesinde düzeltilmiştir. Bu kurumlar, Ken'ân Rifâi'ye âit olup yayınlanmamış birçok eseri ortaya çıkartarak yayınlamıştır. Ayrıca TÜRKKAD ve Kerim Vakfı, Ken'ân Rifâi adına Kuzey Amerika'da, North Carolina Üniversitesi'nde, Çin'de Pekin Üniversitesi'nde ve Japonya'da Kyoto Üniversitesi'nde üç tane tasavvuf kürsüsü kurmuştur. Araştırmamızın temel amacı, 20. yüzyılda yaşamış bu büyük mutasavvıfın emekleri sonucunda ortaya çıkan ve tekke temelli eğitimden

¹<https://paulocoelohoblog.com/2013/05/24/the-price-of-hate-and-pardon-part-1/> e.t. 21/08/2019 21:20.

² Krş. Coelho, *The Zahir*, 2005, 349.

³<https://paulocoelohoblog.com/2013/05/24/the-price-of-hate-and-pardon-part-1/> e.t. 21/08/2019 21:30.

üniversitelere uzanan bir vizyonun senelerce emek sarf edilerek toparlanması ve sonraki nesillere aktarılması için çorbada bir tuz olma isteğimizdir.

Araştırmamız; giriş, Ken'ân Rifâî'nin hayâtı, eserleri ve hakkında yapılmış akademik çalışmalar; Meşkûre Sargut'un hayâtı ve eserleri ve hakkında yapılmış akademik çalışmalar ile başlamaktadır. Daha sonra tezin ana kaynağı olarak kullanılacak ve Meşkûre Sargut'un, büyük ölçüde Ken'ân Rifâî sohbetlerinde tuttuğu notlardan oluşan 13 defterin takdimi yapılmaktadır. Araştırmanın ana kısmı bu defterlerde bulunan ve yayınlanmamış olan dervişlik kavramlarının incelenerek tasavvuf literatürüne kazandırılmasıdır. Bu amaçla üçüncü bölümde dervişlik kavramı, târih içerisindeki gelişimi ve tasavvuf târihi içerisinde çeşitli sûflerin yapmış olduğu târifler incelenmektedir. Dördüncü bölümde defterlerdeki dervişlik kavramlarının dervişin Allah, halk ve mürşit ile olan ilişkileri üzerinden gruplandırılması ve bu grupların içerisinde geçen kavramlara bağlı olarak alt kırılımlarının yapılması hedeflenmiştir.

Bu kıymetli çalışmayı yaparken öncelikle Allah'a, bana dinimi öğreten Peygamber Efendimiz'e (s.a.v), her zaman yolunda olmayı istediğim Ken'ân Rifâî'ye ve bana onu tanıtan anneannem Meşkûre Sargut'a, annem Cemâlnur Sargut'a ve teyzem Âsuman (Sargut) Kulaksız'a şükran borcumu dile getirmek isterim. Akademik kariyerinde ana kaynaklar olarak kendi âilesindeki bir büyüğün çalışmalarını kullanabilme şansını elde eden bir talebe olarak, yüksek lisans sürecim boyunca maddî-mânevî dayanak olan eşim Gamze Güç'e ayrıca teşekkür ederim. Tezimin konu seçiminde ve tez yazım süreci boyunca benden desteklerini esirgemeyen tez hocam Dr. Dilek Ömürlü Güldütuna'ya, dervişlik ile ilgili çalışmamı öneren Dr. Cangüzel Güner Zülfikar'a, kaynaklar konusunda bana yardımcı olan Arzu Eylül Yalçınkaya, Hümeyra Livatyalı, Vasfi Emre Ömürlü, Banu Büyükcıngıl ve İlahe Kurşun'a, yardımları için Elif Hilal Doğan'a, Berrin Karahan'a, Tuğçe Meç'e ve son olarak da Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Elif Erhan'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç olarak görüyorum.

Hasan Kerim Güç
Kadıköy/İstanbul 2019

1. Giriş

1.1 Tezin Amacı ve Önemi

20. yy.'ın en büyük mutasavvıfları arasında gösterilen Ken'ân Rifâî, yaşadığı dönem îtibârıyla Osmanlı Devleti'nin yıkılması, Cumhuriyet'in ilanı ve akabindeki geçiş döneminde Rifâî dergâhının şeyhliğini yapmıştır. Özellikle 1925'te tekke ve zâviyelerin kaldırılması kanunu ile Türkiye için yeni bir dönem başlamasıyla beraber, kendisi klasik bir tarikat şeyhinin fevkinde farklı bir sistem oluşturmuş ve bu sistem üzerinden öğrencilerini eğitmeye devam etmiştir. Öğrencileri arasında diğer dergâhlara nispeten az rastlanan bir şekilde kadınların sayısı oldukça yüksektir. Bu öğrencileri arasından yetişen ve daha sonra sohbet etme icâzetini almış olan Meşkûre Sargut tezimizin merkezidir. 1950 yılında vefat eden Ken'ân Rifâî, Meşkûre Sargut'u gerek şahsî irşadî gerek de grup sohbetleri vasıtasıyla yetiştirmiştir. Bu sohbetlerin ürünü olarak ortaya çıkan 13 neşredilmemiş eser günümüze âilesi vasıtasıyla ulaşmıştır. Bu defterlerin 1946 yılında yazılmaya başlandığı ve 1998 yılına kadar düzeltme ve çoğaltmaların devam ettiği elimizdeki defterlerden elde ettiğimiz verilere göre iddia edilebilir. Meşkûre Sargut, 2014 yılındaki vefâtına kadar bu defterlerdeki bilgiler üzerinden sohbetlerine devam etmiştir.

Tezimiz iki temel konuya ışık tutmaktadır: İlk kısımda yukarıda bahsedilen ve neşredilmemiş olan sohbet defterlerinin genel özellikleriyle ilim çevrelerine tanıtılması ve tasavvuf dünyâsına kazandırılmasıdır. Rifâî ekolünün İstanbul temsilcilerinden olan Ken'ân Rifâî'nin neşredilmiş eserleri her ne kadar kendisi ve izlediği yol üzerinde bize fikir vermiş olsa da ve incelediğimiz belgelerde daha önce neşredilen eserlerle benzerlikler gösterse de hem yukarıda belirttiğimiz geçiş dönemini ve onun tasavvuf hayâtına olan etkisini analiz etmek hem de mürşit-mürit ilişkisindeki samimi bilgi aktarımını çalışmamız sayesinde literatüre kazandırmak temel hedefimizdir.

Çalışmamızın ikinci kısmı, defterler içerisinde yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda Ken'ân Rifâî'nin en fazla kullandığı kavramlardan biri olan “dervişlik” üzerinedir. Tasavvufun temel taşlarından biri olan dervişlik kavramı, tasavvuf târihinde birçok mutasavvıf tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dervişlik terimi târih boyunca “tasavvuf ehli” ve “sûfi” kelimeleriyle de eşanlamli şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla dervişlik kavramından bahsederken târihte yapılmış tasavvuf tanımlarını incelemek ve karşılaştırmalar yapmak çalışmamız açısından önem taşımaktadır. Ken'ân Rifâî'ye göre dervişlik ilk insan olan Âdem Peygamber ile başlamaktadır: “...dervişlik insanlıktır. Bu yaratılış âlemi Cenâb-ı Hakk'ın “Kün (ol) emrine mazhar olmuş, bu sûretle de çeşitli esmâ (isimler) ve sıfat meydana gelmiştir”⁴. Kendisi bu süreci şu şekilde tanımlamaktadır: “İlk dervişlik, beşerin (insanlığın) babası olan Hz. Âdem'le başlamıştır. O zaman başlayan dervişlik her devirde var olmuştur...”⁵

Özellikle tasavvuf târihi araştırmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçı Reynold Alleyne Nicholson (ö. 1945) sayesinde ulaştığımız ilk dönem tasavvuf tanımlarının zaman faktörüne bağlı olarak dönemin şartlarına göre değişiklik gösterdiğini gözlemliyoruz.⁶ Çalışmamızda da hedeflerimizden biri Ken'ân Rifâî'nin yaşamış olduğu dönem îtibâriyle dervişlik teriminin daha önceki dönemlere benzerlikleri ve dönemin karakteristiklerine uygun olarak eklenecek yeni mânâları ortaya koymaktır. Başka bir deyişle, değişen dünya ile birlikte 20. yy.'daki tasavvuf ve derviş târiflerinin zaman ve mekân ile değişim göstermesi ve bu dönemde yapılmış olan târiflerin Meşkûre Sargut aracılığıyla yeni yüzyılda nasıl şekillendirildiği çalışmada gözlenebilecektir.

Sûfi ve derviş terimlerinin eşanlamli şekilde kullanıldığı varsayımından yola çıkarak bu terimi literatürde ilk kez kullanan isimlerden biri olan Serrâc'ın neden dervişler için bir bâtinî özellik üzerinden tanımlama yapmak yerine bir zâhirî

⁴ Rifâî, *Sohbetler*, 2000, 586.

⁵ age. 354.

⁶ Bk. Cebecioğlu, “*Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Târifleri*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1987, XXVIII :387-406.

özellik olan ve dervişlerin kıyafetlerinde sıkça kullandıkları yün kelimesi ile eşanlamlı olan “sûf” kelimesini kullandığını anlamak önemlidir. Serrâc erken tasavvuf klasiklerinin en önemlilerinden sayılan *Lüma* adlı eserinde bunun nedenini şu şekilde belirtmektedir:

Şayed onları içinde buldukları en etkili hâl, makam, ilim ve ahlâka izâfe ederek isimlendirecek olsaydım, her zaman ayrı bir isimle adlandırmam gerekecekti. Bu olmayacağına göre onları giydikleri şeye izâfe ederek sûfiyye adıyla adlandırdım. Çünkü sûf (yün) giymek nebilerin âdeti, peygamberlerin ve asfiyânın şiarıdır.⁷

Buradan çıkarılan sonuç dervişlerin her an farklı bir hâl ya da makam içerisinde olmaları nedeniyle dervişlik tanımları yapılırken bunların içinde bulunan hâl ve makama göre değişiklik gösterebileceğidir. Ken’ân Rifâî’nin defterlerinden elde ettiğimiz tanımlarda bu faktörün de önemli bir yeri olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmamız aynı zamanda 12 temel tasavvuf ekolünden biri olan Rifâî ekolünün dervişlik kavramına bakışını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.⁸ Farklı tasavvuf ekollerinin uygulamalarında kullandıkları doktrinler temel tasavvuf terimlerine bakış açısından da farklılık göstermektedir zira her ekolün üzerinde durmuş olduğu temel metotlar farklılık içermektedir. Başka bir deyişle, Rifâî ekolünün dervişlik terimi itibâriyle üzerinde duracağı konular kendi doktrinine göre özellik gösterecektir. “Rifâiyye tarîkatının esasları Ahmed er-Rifâî tarafından tespit edilmiştir. Onun ifâdesine göre Rifâiyye Kitap ve Sünnet’e dayanan, tevâzu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı bir tarîkattir.”⁹ Temel prensibi “yokluk” kavramına dayanan Rifâiyye’de dervişlik terimi için de bu konuyla ilgili alanlarda daha fazla yoğunluk olması doğaldır. Defterlerin incelenmesi sonucu elde edilen dervişlik tanımlarında bu farklılıklara yer verilmiştir. Ken’ân Rifâî bu bağlamda dervişliği şu şekilde tanımlar:

Dervişe lâzım olan yokluktur. Bizim size öğretmek istediğimiz de işte bu aczini ve yokluğunu bilmektir. Bunu, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz’den, Hazret-i Ali’den ve Hazret-i Rifâî’den öğrendik. Resûlullah: Fakr, yâni

⁷ Serrâc, *el-Lüma’ – İslâm Tasavvufu*, 1996, 22.

⁸ Krş. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2004, 129-136.

⁹ Tahralı, “Rifâiyye”, 2008, 35:100.

yokluk benim iftihârımdır, buyurur. Hazret-i Ali: Bana bir harf öğretenin kuluym, diyor. Hazret-i Pîr ise: Her kapıyı dolaştım, ancak acz ve yokluk kapısında kimseyi bulamadım ve oradan çabucak girdim, diyor. İslamiyet'in şartı da budur. Yâni lâ ilâhe illallah, Allah var başka şey yok, demek. Soyun vârandan ey Ken'ân / Görürsün vâr olan Allah...¹⁰

Özetle tezimizde 1950 yılında vefat eden Ken'ân Rifâî'nin öğrencisi Meşkûre Sargut ile yapmış olduğu ve neşredilmeyen çalışmaları gün yüzüne çıkarırken dervişlik kavramına dâir, bu eserler ve Ken'ân Rifâî'nin neşredilen eserleri ışığında zaman, mekân, hâl, makam ve ekol gibi parametreler üzerinden bir okuma yapmayı amaçlamaktayız.

1.2 Tezin Metodu ve Planı

Tezimiz, girişten sonra Ken'ân Rifâî ve Meşkûre Sargut'un hayâtı, eserleri ve birbirleriyle olan mürit-mürşit ilişkisine yer verecektir. Bu bölüm aynı zamanda Meşkûre Sargut'un Ken'ân Rifâî ile çalışmaları sırasında ve daha sonra Nazlı Evrenos ve Sâmiha Ayverdi ile olan sohbetlerinde ortaya çıkan ve yazımına 1998 yılına kadar devam ettiği 13 sohbet defterinin takdimini içerecektir. Üçüncü kısımda dervişliğin genel tanımı, târihçesi ve klasik kaynaklarda ele alınış şekli anlatılacaktır. Dördüncü ve ana kısımda da elde edilen bilgilerin ışığında Meşkûre Sargut'un sohbet defterlerinde yer alan Ken'ân Rifâî'nin dervişlik anlayışının incelenmesi yapılacaktır.

Tezimizde özellikle dervişlik kavramının seçilmesinin sebebi şudur: Derviş kelimesi Farsçada “fakir” demektir. Dolayısıyla Rifâîlik'te dervişlik kavramı özel bir önem taşır. Hâsılı Meşkûre Sargut'un sohbet defterlerinde de ağırlık noktasının bu oluşu, özellikle bu kavramın araştırılmak üzere seçilmesindeki en büyük etkidir. Bu amaçla tekke sonrası dönemde tasavvuf ve Rifâîlik öğretisinin devamı ve aldığı şeklin defterler üzerinden okunabilecek olması önemlidir. Bu incelemeler yapılırken dervişlik kavramının tasavvuf literatüründeki yeri incelenmiş ve bulgularımız ile karşılaştırılmıştır.

¹⁰ Rifâî, *Sohbetler*, 2000, 612.

13 defterin incelenmesi sonucunda dervişlik ile ilgili 70 tane tanım bulunmuştur. Bunların bâzıları daha önceki sûfîlerin yapmış olduğu tanımlamalar üzerinden yapılan benzer târifler, bâzıları da orijinal tanımlamaları, bâzıları da Sâmiha Ayverdi gibi öğrencilerinin sohbetlerinde Meşkûre Sargut ile paylaşıldığı varsayılan tanımlardır. Defterlerin yazımları 1946-1998 kadar olan 50 yılın üzerinde bir zaman penceresi içerisinde olmuştur. Bu durumda yapılmış olan 70 tanımın Ken'ân Rifâî'ye ait olduğu kesin bir bilgi değildir. Ancak gerek yapılmış olan tanımların tamamen Ken'ân Rifâî ekolüne uygun olması, gerek de Meşkûre Sargut'un hocasına olan bağlılığı ve sadakâti tanımların ona veya hocası Ahmed er-Rifâî'ye ait olduğu tezini destekler.

Amaçlarımızdan biri daha önce yayınlanmamış tanımları ortaya çıkararak bunları literatüre kazandırmaktır. İncelememizi yaparken kullanılan tanımları birincil kaynaklardaki tanımlarla karşılaştırıp mümkün olduğu kadar daha önce yayınlanmış bir kaynakta kullanılmış olup olmadığını ortaya çıkarmaya ve daha önce hiç kullanılmamış olanları da ayırmaya çalıştık. Ayrıca tanımların Ken'ân Rifâî, Ahmed er-Rifâî veya başka bir sûfî üstadına âit olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalıştık.¹¹

Kavramlar incelenirken sistematik olarak belli kategorilerin altında toplamayı amaçladık. Böylece Ken'ân Rifâî'nin dervişlik anlayışını hangi konu başlıkları altında yoğunlaştığını bulmayı amaçladık. Bu çalışmaya ek olarak grupladığımız kavramları klasik sûfîlerin yapmış olduğu kavram târifleriyle karşılaştırmaya çalıştık. Tezimizde dervişlik ile ilgili tanımları incelerken tanımlarda yoğunlaşan aşağıdaki kavramlar üzerinden bir gruplama yaptık. 2 dereceli olarak yapılan bu kategorilerde, 1. derecede dervişin Allah, diğer insanlar ve mürşidi ile olan ilişkileri üzerinden ayırım yaptık. Her kategoride 2. derecede alt kırılımlar tekrar edilen kavramlar üzerinden gerçekleştirilirdi. Her bir kırılım için Ken'ân Rifâî'nin sohbet defterlerinde olan tanımları, birincil kaynaklar ile ve klasik

¹¹ Ekler bölümünde her defterde bulunan tanımlamalar için tanımın kime âit olabileceği ve buna ilişkin kaynak belirtilmiştir.

kaynaklar ile karşılaştırdık. Aşağıda bu 2 dereceli sistem anlatılmaktadır:

- 1) Ken'ân Rifâî'nin dervişlik târiflerinde derviş-Allah ilişkisi
 - a) Teslimiyet ve Allâh'a yönelme
 - b) Nefs mücâhedesini
 - c) Dünya zorluklarına katlanmak
 - d) Kalp temizliği
 - e) Güzel ahlâk
 - f) Aşk
 - g) Yokluk
 - h) Kemâle ulaşmak
- 2) Ken'ân Rifâî'nin dervişlik târiflerinde derviş – halk ilişkisi
 - a) Edep ve güzel ahlâk
 - i) Hâlinden memnun olmak
 - ii) Halkın ayıbını örtmek
 - iii) Halka tevâzu göstermek
 - iv) Halktan menfaat beklememek
 - b) Halk ile sözlü münâsebet
 - c) Halka hizmet
 - d) Halkın dervişe rağbeti
- 3) Ken'ân Rifâî'nin dervişlik târiflerinde derviş-mürşit ilişkisi

1.3 Araştırma Seviyesi

Araştırmamız için kullandığımız temel kaynak Meşkûre Sargut'un; kızları Cemâlnur Sargut ve Âsuman Kulaksız Sargut'a elden ulaştırdığı 13 adet sohbet defteridir. Bu defterler büyükannem olan Meşkûre Sargut tarafından önce öğrencileri Hümeysra Livatyalı ve Vasfi Emre Ömürlü'ye çalışılması için teslim edilmiştir. Defterlerin birçoğu elektronik ortama taşındıktan sonra annem Cemâlnur Sargut vasıtasıyla şahsıma teslim edilmiştir. Çalışmamızda defterler için genel bir

bilgi verilmekle beraber, tezimizin sınırları ölçüsünde dervişlik kavramının yoğun olduğu defterlere daha fazla yer verilmiştir. Çalışmamız daha önceden neşredilmemiş kaynakları temel aldığı için diğer çalışmalar arasında farklı bir yerde bulunmaktadır.

Tezimizde kullanacağımız Ken'ân Rifâî'ye âit birincil kaynaklar şu şekilde sıralanmaktadır:

- *Seyyid Ahmed Er-Rifâî* (Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı),
- *Sohbetler* (Kubbealtı Neşriyatı),
- *Şerhli Mesnevî-i Şerif* (Kubbealtı Neşriyatı),
- *Tuhfe-i-i Ken'ân* (Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı),
- *Îlâhiyât-ı Ken'ân* (Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı),

Kullanacağımız diğer birincil kaynak da Meşkûre Sargut tarafından yazılmış ve basılmış olan eserlerinin toplandığı ve Nefes Yayınevi tarafından neşredilen “Gönülden Gönüle” adlı kitabı olacaktır. Bu eserler şu şekilde sıralanmaktadır:

- *Duygulu Gönüllere Hitap* (Adil Ceylan Matbaası),
- *Mevlânâ Diyor ki* (Işık Kitabevi),
- *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* (Azim Yayınları),
- *Ârifler Bahçesinden* (Seyran Yayınları),
- *Gönülden Gönüle* (Nefes Yayınevi)

Bir diğer birincil kaynak da Ken'ân Rifâî sonrasında yolunu devam ettiren öğrencisi Sâmîha Ayverdi'nin yazmış olduğu ve Ken'ân Rifâî ile direkt ilgili olan eserlerdir.

- *Dost* (Kubbealtı Neşriyatı),
- *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (Kubbealtı Neşriyatı),
- *Batmayan Gün* (Kubbealtı Neşriyatı)

Bu süreç içerisinde ikincil kaynaklar, Ken'ân Rifâi ve Meşkûre Sargut ile ilgili daha önce yapılmış olan bilimsel çalışmalar ve tasavvufta dervişlik kavramı ile ilgili yapılmış çalışmalar olarak belirlenmiştir. Bu amaçla özellikle Meşkûre Sargut için yapılmış akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmalarda Meşkûre Sargut'un hayâtı ile dervişlik kavramı arasında yakın bir bağ görülmüştür zirâ dervişlik teorik bir konsept değil, aksine bir yaşayış biçimidir. Dolayısıyla özellikle Meşkûre Sargut'un hayâtı üzerinden verilen anekdotlar dervişlik konusunda yapılan tanımlamaların hayâta uygulanışını bize aktarmaktadır.

Meşkûre Sargut adına yapılmış akademik çalışmalar :

- Kurşun, İlahe M., *Meşkûre Sargut: "İnsan, Aşkı Olandır"*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
- Yetiş, Kâzım, "Meşkûre Sargut'a", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2016, 177:9-11.
- Erkmén, Türkân, "Can Kardeşim Meşkûre Sargut", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2013, 166:81.
- Yüksel, Aysel, "Meşkûre Abla İçin", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Nisan 2013, 166:84.
- Tahralı, Mustafa, "Meşkûre Abla", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Nisan 2013,166:85.

Ken'ân Rifâi ile ilgili akademik çalışmalar :

- Güner Zülfikar, Cangüzel "Çağdaş Mutasavvıf Ken'ân (Rifâi) Büyükaksoy'un Kadın Anlayışı ve Sâmiha Ayverdi", *Kadın ve Tasavvuf*, 2008, 156-172.
- Atlı, Ahmet, "Ken'ân Rifâi 'de İşârî Tefsir Örnekleri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, S. 6, 29-58.
- Atik, Turan, *Rifâilik Tarikatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

- Gümüş, Yüce, *Ken'ân (Rifâi) Büyükaksoy'un İlâhilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- Ceylan, Can, *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarikat Hayâtı ve Tasavvuf Anlayışı: Rifâi Şeyhi Ken'ân Rifâi'nin Günümüzdeki Takipçilerinin Sanatsal, Kültürel ve Siyasî Faaliyet ve Tavırları*, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.
- Ömürlü Güldütuna, Dilek *Konstruktionen des Weiblichen bei Ken'ân Rifâi: Das Weibliche als Spiegel der göttlichen Wirklichkeit (Ken'ân Rifâi'de Kadınlık Tasavvurları: Hakk'ın Aynası Olarak Kadın)*, Doktora Tezi, Frankfurt, 2017.

2. Ken'ân Rifâî ve Meşkûre Sargut

2.1 Ken'ân Rifâî 'nin Hayâtı

Ken'ân Rifâî'nin hayatına dâir güvenilir bilgiler için başvurduğumuz ana kaynaklar şu şekildedir: *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (Kubbealtı Neşriyâtı), yakın talebeleri tarafından vefâtından hemen bir sene sonra yayınlanmıştır. Hayâtı, çeşitli konulardaki düşünceleri ve sözlerinden oluşmaktadır. *Dost*, yine kendi yetiştirdiği ve sonrasında halefi olarak görev yapmış olan Sâmiha Ayverdi tarafından yazılmış olup Ken'ân Rifâî'nin kişilik özelliklerinin ve düşüncelerinin çok îtinâlı bir şekilde yazıya döküldüğü bir eserdir. Yaşayışı ve hayâtından anekdotların en açık şekilde nakledildiği *Sohbetler*¹² isimli eserde birincil kaynaklarımıza dahildir. Daha öncesinde Ken'ân Rifâî'nin hayatı ile ilgili akademik çalışmalarda rastlamamış olduğumuz detaylı bilgi, müdürlüğünü ve hocalığını yaptığı İstanbul Erkek Lisesi'nin tarihçesinin anlatıldığı *İstanbul Erkek Lisesi Târîhi*¹³ adlı eserde görülmektedir. Dolayısıyla bu eserden de birincil kaynak olarak yararlanılmıştır. Kendisi ile ilgili makalelerin toplandığı ve Nefes Yayınevi tarafından çıkartılan "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*¹⁴ akademik bilgilerin toplandığı en kapsamlı kitap özelliğini göstermektedir.

Ken'ân Rifâî, babası Abdülhalim Bey'in görevi dolayısıyla bulunduğu Selânik'te 1254/1867 yılında doğdu. Ken'ân Rifâî'nin çocukluğu Filibe'nin köklü âilelerinden olan dedesi Hacı Hasan Bey'in yanında, Filibe'de geçmiştir. Hatta Filibe'deki bu bölgenin ismi dedesinin adından gelmektedir. Ken'ân Rifâî'nin annesi ise Hatice Cenân Hanım'dır. Hatice Cenân Hanım, Filibeli Edhem Şâh'a (ö. 1890) intisap etmek suretiyle, mânevî yolculuğunu klasik mânâda bir tekke şeyhinden seyr-i sülûk görerek icâzet almamış Üveysî bir mürşit ile yapmıştır.¹⁵ Sâmiha Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı eserinde Edhem Şâh'ı şu şekilde anlatır: "Ne bir tarîkat pîri ne de bu meselelerin

¹² Bk. Rifâî, *Sohbetler*, 2000,

¹³ Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty.

¹⁴ Bk. Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*, 2017.

¹⁵ Krş. Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*, 2017, 28.

şekliyle alâkalıdır. O sâdece cezbe ve istiğrak âleminin, kanatlarına dayanmış apaçık kapısıdır ki, bu kapıyı ancak iki kişi görmüş ve iki kişi içine dalıp orada yok olmuşlardır.”¹⁶ Şah Edhem’in başka müritleri olup olmadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Nezihe Araz’ın (ö. 2009) *Anadolu Evliyalari* adlı eserinde yazdıklarından, âdeta şeyhin bu dünyâya Hatice Cenân Hanım ve oğlu Ken’ân Rifâî’yi irşat için geldiği fikri ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Hatice Cenân Hanımefendi ise Ken’ân Rifâî’nin bütün hayâtı boyunca onunla mânevî alışverişini sürdürmüş, tesir ve nüfuzunu hep oğlu üzerinde bulundurmuştur.¹⁸ Ken’ân Bey annesine çok bağlıydı, hatta Mehmet Demirci’nin tabiriyle “ona göre annesi yalnız kendisinin değil, sanki insanlığın anasıydı.”¹⁹

Bir dönem Osmanlı’nın Filibe delegesi olarak da görev yapmış olan babası Abdülhalim Bey Balkanlar’daki sıkıntılar nedeniyle âilesi ile İstanbul’un Fatih ilçesinde bulunan Hırka-i Şerif semtine göç etmiştir. Abdülhalim Bey sırasıyla Posta Telgraf Nezâreti, Sicil Baş Müdürü, son olarak da Telgraf Nâzırlığı vazîfesine getirilmiştir. Okul çağı geldiğinde İstanbul’a taşınmış olan Ken’ân Rifâî önce Süleymaniye civarındaki bir ilk mektebe başlamıştır. Sonrasında Alyans İzzailit ve Zârifî Rum îdâdîlerini bitirmiş ve akabinde de eğitimini Galatasaray Sultanisinde tamamlamıştır.²⁰ Döneminin önemli eğitimcileri olan Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Recâizâde Mahmud Ekrem gibi hocalardan ders almıştır. Ken’ân Rifâî okulu bitirdikten sonra Bâbîâlî Hâriciye Kalemî olarak görev almış, akabinde 9 Kasım 1888’de Posta Telgraf Nezâreti’nde Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemî’ne yükselmiştir.²¹ Bu arada akademik hayâtını da Hukuk Fakültesi’ne katılarak devam ettirmiştir. Her zaman bir öğrenme, öğretme yeteneği ve tutkusuna sâhip olan Ken’ân Rifâî eğitim ve terbiye üzerine kurduğu hayâtın 22 Haziran 1889’da²² Balıkesir İdâdîsi (Lise) Müdürlüğü ile başlamıştır.²³ Ken’ân Rifâî bu döneme kadar olan hayâtını batının eserleri, hayâtı ve felsefesini inceleyerek geçirdiğini, dînî meselelerle bağlantısı

¹⁶ Ayverdi, *Ken’ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 168.

¹⁷ Krş. Araz, *Anadolu Evliyalari*, 1958, 465.

¹⁸ Krş. Yalçınkaya (Ed.), *Ken’ân Rifâî ‘den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 13.

¹⁹ Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken’ân Rifâî Sempozyumu*, 2017, 28.

²⁰ Krş. Yalçınkaya (Ed.), *Ken’ân Rifâî ‘den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 13.

²¹ Krş. Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty., 249.

²² Krş. age. 249.

²³ Krş. Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken’ân Rifâî Sempozyumu*, 2017, 28-29.

olmadığını ifade etmektedir. Bunun nedenini de annesi haricinde kendisini bu konuya teşvik edecek bir çevrenin olmayışına bağlar.²⁴ 11 aylık Balıkesir memuriyeti sırasında hem çok büyük bir başarı elde etmiş, hem de annesinin mürşidi olan Edhem Şâh'ın terbiyesi altında seyrüsülûkuna başlamıştır.²⁵

Ken'ân Rifâî Balıkesir'de göstermiş olduğu başarı sayesinde sırasıyla Adana Maârif Müdürlüğü'ne atanmış ve başarılarından dolayı 31 Mart 1890'da "rütbe-i sâlise" ödülüne layık görülmüştür. Ardından 18 Mart 1892'de Mânâstır Maârif Müdürlüğü'ne atanmıştır. Mânâstır'daki vazîfesinde kendisini ziyaret eden mürşidi Edhem Şâh ile son bir kez buluşma şansına erişirken, Ken'ân Rifâî'ye mânevî hilafet verilmiştir. 30 Mayıs 1893'te Üsküp'teki Kosova Maârif Müdürlüğü'ne atanmış, 27 Nisan 1895'te terfî almıştır. 9 Temmuz 1895'te bir kalp rahatsızlığı nedeniyle bir süre Dersaadet'te tedavi görmüştür. Tedavisi sonrası 1896'da Trabzon Maârif Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.²⁶

Ken'ân Rifâî bu dönem zarfında hem entelektüel kesime hem de halka etki etmiştir. Dolayısıyla çok farklı demografik özelliklerdeki kişiler ihvanını oluşturmuştur. Örnek olarak Üsküp'te Hazret-i Rifâî bendelerinden bir hanım, onun ilk ihvânı olarak kaydedilmiştir. Bir taraftan Büyük Türk Lügati yazarı Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in babası, aynı zamanda şehrin Vâlisi Kadri Bey, diğer taraftan Trabzon'da halk arasında Velî adıyla bilinen Ahmed Baba onun halkasına dâhil olmuştur.²⁷

Ken'ân Rifâî 12 Ocak 1897'de Nümûne-i Terakki Müdürlüğü'ne tâyin edilir. Burada yaklaşık üç yıllık çalışması sonucu özel bir okul olan Nümûne-i Terakki kendisi tarafından bir devlet okulu hâline getirilmiş, gayretleri sayesinde öğrenci sayısı artmıştır.²⁸ İstanbul'da bulunduğu sıralarda mürşidi tarafından mânevî olarak hem o güne kadar kılmadığı namazları kılması, sonrasında da

²⁴ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 259.

²⁵ Krş. Yalçınkaya (Ed.), *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 13.

²⁶ Krş. Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty., 250.

²⁷ Krş. Yalçınkaya (Ed.), *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 14.

²⁸ Krş. Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty., 250-251.

Medîne-i Münevvere'ye gitmesi işâret edilir.²⁹ Bu işâret 22 Aralık 1900'de gerçekleşmiştir. Maârif Nezâreti'nde Medîne-i Münevvere'de İdâdî-i Hamîdî Müdürlüğü'ne atanmak sûretiyle çok istediği Resûlullah'ın (s.a.v.) makamında çalışma şerefine ermiştir.³⁰ Orada alınan başka bir işâret üzerine, Medine'de bulunan bir Rifâî Şeyhi olan Seyyid Hamza Rifâî Hazretlerinin dört yıl hizmetinde bulunduktan sonra icâzet almıştır.³¹ Hamza Rifâî, Hazret-i Ken'ân'a bu yolda ruhsatını verirken: "Oğlum, bilmem ki ben mi senin şeyhinim; yoksa sen mi benim?" demekle Ken'ân Rifâî'nin gelmiş olduğu makamın üstünlüğüne işâret etmiştir.³²

Ken'ân Rifâî annesi ile taşınmış olduğu Medine'de sadece şehrin halkı ve ileri gelenleri tarafından değil, aynı zamanda çölde yaşamakta olan bedevîler tarafından da ilgi görmüştür. Ken'ân Rifâî 3 Nisan 1902'de rütbe-i sâniye sınıfı mütemayizi olmuştur. 12 Şubat 1903 târihinde Mekke-i Mükerrreme'yi ziyâret ederek Beytullâh'ı tavaf etmiştir. Medine'de yapmış olduğu yoğun çalışmalar nedeniyle gözlerinden rahatsızlanan Ken'ân Rifâî, Nisan 1904 târihinde İstanbul Dersaadet'te tedavi olmaya başlamıştır. Ancak tedavisinin uzaması nedeniyle Medine'ye tekrar dönmeyerek İstanbul'da öğretim hayâtına devam etmiştir.³³ İstanbul'da sırasıyla Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Tedkîkat-ı İlmiyye Encümeni Âzâlığı yapmıştır. 12 Eylül 1908 yılında vekâleten atandığı Dâruşşafaka Müdürlüğü'nde iki hafta sonra asaleti tasdik edilmiştir. Bu dönem içerisinde aynı zamanda Meclis-i Maârif Âzâlığında bulunmuştur. 1908 yılında ikinci kez ziyâret ettiği Medine'den dönüşünde İstanbul'a tamamen yerleşerek, gerekli izinleri alıp Ümmü Ken'ân Dergâh-ı Şerîfi adıyla, kendi imkânlarıyla yaptırdığı dergâhta eğitime başlamıştır.³⁴ Bu değerli vazîfeyi aldığı zaman tevâzu ile kendini Ümmü Ken'ân Dergâhı hâdimi yâni hizmetkârı olarak tanıtan Ken'ân Rifâî, mânevî olarak işâret edildiği bu vazîfeyi kendi kelimeleriyle şu şekilde ifâde etmektedir:

²⁹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 260.i.

³⁰ Krş. Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty., 250-251.

³¹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 260.i.

³² Krş. Yalçınkaya (Ed.), *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 14.

³³ Krş. Güçtekin, *İstanbul Erkek Lisesi Tarihi*, ty., 251-252.

³⁴ Krş. Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*, 2017, 30.

Hâsılı şu birkaç kelimeyi yazmaktan maksad-ı âcizânem, hidâyet erişince Cenâb-ı Hakk'ın, fakîr gibi bir vakit yolunu şaşırılmış ve dünyâda yapılabilecek alafrangalığın ve zevkin her safahâtını görmüş ve dinle samîmî bir alâkaya mâlik bulunmamış olan bir câhil ve gafîle, ehlullâha ve bendegâh-ı ehlullâha hizmet etmek şerefini bahş buyurduğunu anlatarak şükretmek ve bu yola sülûkümün elbette bir hakikat-ı ma'neviyye üzerine olduğunu, benim eski yolumda bulunan kimselere göstermek; ve hakikaten bu yola girerek, nefsini anlayıp Allâh'ını bulmadıkça, insan için insâniyetin ve selâmetin pek uzak ve hattâ muhal olduğunu tavsiye etmek içindir.³⁵

Şeyhlik, öğretmenlik, müdürlük gibi birçok vazîfeyi aynı anda sürdüren Ken'ân Rifâî, emekli olduktan sonra da Fener Rum Lisesi'nde on üç yıl Fransızca ve edebiyat hocalığı yapmıştır. Bu dönem içerisinde 1925 senesinde tekkelerin kanunla kapatılması üzerine, Ümmü Ken'ân Dergâhı, mülkiyetinin kendilerine âit olması îtibâriyle âileye verilmiş ve mesken olarak kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde devletin kanununa son derece riâyet eden Ken'ân Rifâî uzunca bir süre mânevî sohbetlerini sadece âile ve akrabaya yapmıştır.³⁶ Tekkelerin kapatılması üzerine yapmış olduğu değerlendirmelerinden birinde şöyle der:

Vasıtalı olsun, vasıtasız olsun, her yerde tecellî eden Allah'tır. Tekkeleri kapadılar, şöyle yaptılar, böyle ettiler, deme... yaptırın Allah'tır. Bunu sen anlamamakla böyle olmaması îcab etmez. Kimsede kabahat yoktur. Yapan, tertip ve tanzim eden hep Allah'tır. Bunu sen idrak etmemekle böyle olmaması îcab etmez. Sen çocuğunu ateşe yaklaştırmaktan menedersin ama o, bunu takdir eder mi? Kızır ve ağlar.³⁷

Kendisine bu dönem içerisinde tekke nedir diye sorulduğunda da "Semâ'nın ve zikrin hakikatine vâsıl olan kimseye ten tekke, gönül makam olmuştur." demektedir.³⁸ 7 Temmuz 1950 târihinde seksen iki yaşında vefat eden Ken'ân Rifâî İstanbul'da Merkez Efendi Kabristanı'na defnolunmuştur. Ken'ân Rifâî, Merkez Efendi Câmii avlusunda, şadırvanla kabristan duvarı arasındaki türbede yatmaktadır.

³⁵ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 260-261.

³⁶ Krş. Demirci, "*Rahmet Kapısı*" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*, 2017, 30-31.

³⁷ Rifâî, *Sohbetler*, 2000, 214.

³⁸ age. 615.

Ken'ân Rifâî yaşadığı süre boyunca çok önemli talebeler yetiştirerek onları Türkiye'nin ilim, fikir ve sanat dünyâsına kazandırmıştır. Bu kişiler arasında Diş Hekimliği ve Eczâcılık Mektepleri Müdürü Server Hilmi Bey, Hattat Aziz Efendi, felsefe öğretmeni ve yazar Semîha Cemal Hanım, diş hekimi ve damadı Ziya Cemal Büyükaksoy, romancı ve filoloji doktoru Safiye Erol, mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, edip, mütefekkir ve mutasavvıf Sâmiha Ayverdi, gazeteci, yazar ve senarist Nezihe Araz, mutasavvıf yazar Meşkûre Sargut, mutasavvıf yazar Sofi Huri sayılabilir. Ayrıca devrin şeyhülislâmlarından Haydarîzâde İbrâhim Efendi (ö. 1933), Nesîmi Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî Patrik Vekili Âbid Efendi de onun müntesiplerindedir.³⁹

Ken'ân Rifâî'nin âilesi ise şu şekildedir:

Çocukları: Aliye Büyükaksoy (ö. 1984), Mevlidhan Hâfız Kâzım Büyükaksoy (ö. 1993) ve Kâinat Büyükaksoy (Gürsoy) (ö. 2015). Torunları: Alican Gürsoy, Asiye Cenân (ö. 2012), Cemil (ö. 2018), Ahsen, Orhan (ö. 2018), Ferhan, Kenan Gürsoy, Ayşegül Kaytaç.

2.2 Ken'ân Rifâî'nin Eserleri

Ken'ân Rifâî'ye âit olan eserleri, basılmış ve basılmamış eserler olarak iki kısımda incelenebilir. Basılı olan eserleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. *Muktezâ-yı Hayat* (İstanbul, 1308): Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırladığı ve Fransızca kitaplardan yararlandığı fen ve tabiat bilgisi eseridir.⁴⁰
2. *Kırk Derste Arapça* (1316): Kendilerinin Medine'de bulunduğu sırada kaleme aldığı bu eser son derece pratik bir yöntemle Arapça öğretmeye yönelik bir kitaptır. Eser Osmanlıca olarak yazılmış olup Latin alfabesiyle basılmamıştır.⁴¹

³⁹ Tahralı, "Ken'ân Rifâî", 2002, 25:254-255.

⁴⁰ age. 255.

⁴¹ Krş. Büyükaksoy, *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, 2013, 16.

3. *Rehber-i Sâlikîn* (İstanbul, 1327): Tarîkat usûl ve âdâbına dâir bir risâledir.⁴²
4. *Tuhfe-i Ken'ân* (İstanbul, 1327): 340 kadar hadîsin ve Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî (ö. 695/1296)'nin *Kasîdetü'l Bürde*'sinin yine nazmen tercümesidir. Ayrıca müellifin bâzı ilâhîlerini içermektedir. Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından yayına hazırlanan eser, Cenan Vakfi Neşriyâtı tarafından 2019 yılında tekrar basılmıştır.⁴³
5. *Ahmed er-Rifâî* (İstanbul, 1340): Ahmed er-Rifâî ve Rifâîyye tarîkatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. Ayrıca yazarın ilahileri ve 52 hizbi eklenmiştir. Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından yayına hazırlanan eser, Cenan Vakfi Neşriyâtı tarafından 2008 yılında tekrar basılmıştır. Son basım târihi 2019'dur.⁴⁴
6. *İlâhiyât-ı Ken'ân* (İstanbul, 1341): *Tuhfe-i Ken'ân* ve *Ahmed er-Rifâî* kitaplarındaki ilâhîlerle birlikte diğer şiirlerini içermektedir. Sümbül Sinan Hazretleri (ö. 936/1529) ve Merkez Efendi (ö. 959/1552) için yazdığı iki manzûme Hattat Aziz Efendi (ö. 1353/1934) tarafından büyük birer levha hâlinde yazılmış ve bu zatların sandukalarının başucuna konulmuş olup, hâlen yerlerinde mevcûttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzettin Hümâyî Elçioğlu (ö. 1370/1950) ve Muallim Kâzım (ö. 1361/1942) Beylerin bestelediği yetmiş beş kadar ilâhîsinin notası verilmiştir. Eserin Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısında yeni bestelenmiş bâzı ilâhîlerle ilk baskıda yer alan ilâhîlerin sadece bestelenmiş olanlarına yer verilmiştir (İstanbul,1974). Yusuf Ömürlü ve Dinçer Dalkılıç'ın (ö. 2016) hazırladığı baskıda ise (İstanbul,1988) günümüz bestekârlarının bâzı bestelerinin notaları ilâve edilerek, bestelenmiş eserlerin notaları ve Ken'ân Rifâî'nin bütün manzûmeleri bir araya getirilmiştir. Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından yayına hazırlanan eserin son baskısı ise Cenan Vakfi Neşriyâtı tarafından 2013 yılında

⁴² Tahralı, "Ken'ân Rifâî", 2002, 25:255.

⁴³ Krş. age. 255.

⁴⁴ Krş. age. 255.

yapılmıştır.⁴⁵

7. *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*: (İstanbul 1973, 2000) Ken'ân Rifâî'nin yapmış olduğu Mesnevî derslerinde Ziya Cemâl Büyükaksoy, Semîha Cemâl (ö. 1355/1936) ve Sâmiha Ayverdi (ö. 1413/1993) gibi talebelerinin tuttuğu notlar sayesinde Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildinin şerhi yapılmıştır. Bu şerh Nihad Sâmi Banarlı'nın içinde bulunduğu bir heyet tarafından derlenmiş ve Nihad Bey tarafından günümüz Türkçesine adapte edilmiştir.⁴⁶ Eser Kubbealtı Neşriyatı tarafından 1973 yılında ilk baskısını yapmıştır.
8. *Sohbetler*: (İki cilt, Ankara, 1991-1992; tek cilt, İstanbul, 2000) *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* gibi tutulan sohbet defterlerinden yararlanılarak yazılmış ve Ken'ân Rifâî'nin vefâtından sonra yayımlanmış bir eserdir. Ken'ân Rifâî'nin damadı Ziyâ Cemâl Büyükaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden "Selâmlık Notları" başlığı ile tuttuğu notlar ve Ziyâ Cemal Bey'in kız kardeşi Semîha Cemâl ile Sâmiha Ayverdi'nin âile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir.⁴⁷ 1991'de Hülbe Yayınları'ndan çıkan eserin son olarak Kubbealtı Neşriyatı tarafından 2000 yılında en yeni baskısı yapılmıştır.

Bu eserlere ek olarak Ken'ân Rifâî, Câmille Flammarion'dan (ö. 1925) tercüme ettiği *Dünyânın İnkılâbı* kitabını çıkartmıştır.⁴⁸ Tezin ana konusunu oluşturan 13 defter, öğrencisi Meşkûre Sargut tarafından 1946-1998 yılları arasında tutulmuştur. İçerikleri îtibâriyle Ken'ân Rifâî'nin sohbetlerini içeren bu defterler, Ken'ân Rifâî'nin vefatı sonrasında sohbetleri sürdüren Nazlı Evrenos ve Sâmiha Ayverdi'nin sürdürdüğü sohbetlerden alınan deşifreleri de içermektedir. Ayrıca Meşkûre Sargut'un yine Ken'ân Rifâî'nin öğretileriyle yapmış olduğu Mesnevî şerhlerinden de örnekler görülmektedir.

⁴⁵ Krş. age. 255.

⁴⁶ Krş. age. 255.

⁴⁷ age. 255.

⁴⁸ Ayverdi, *Dost*, 2007, 37.

2.3 Ken'ân Rifâi Hakkında Yazılanlar

2.3.1 Kitap / Dergi

1. *Ken'ân Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*; talebeleri olan Sâmiha Ayverdi, Safiye Erol, Nezihe Araz, Sofi Huri tarafından yazılmış ve Ken'ân Rifâi'nin hayâtını en detaylı şekilde veren eserdir. 1951'de Kubbealtı Neşriyâtı tarafından ilk baskısı yapılmıştır. Ayrıca *Ken'ân Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabın sonunda (s.294-476) Ken'ân Rifâi'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır.⁴⁹
2. *Dost*, talebesi Sâmiha Ayverdi tarafından yazılmıştır. Eser 1980 yılında Kubbealtı Neşriyâtı tarafından Türkçe, 1995'te de İngilizce olarak yayımlanmıştır. Bu eser Ken'ân Rifâi hakkında yazılmış bir biyografi olup bu kitapta Sâmiha Ayverdi ve Semîha Cemal'in sohbetlerden derlediği notlar bulunmaktadır (s. 57-162). Sâmiha Ayverdi Ken'ân Rifâi'yi bu eserde "Dost" olarak nitelendirmiştir. Eseri şu şekilde özetler:

Bugün dünyâda, insan da buhran içinde sayıklamakta. İçine gömüldüğü gafletli rüyadan uyanması gerek. Kim uyandıracak? Madde ile ruhun ellerinden tutarak birbirleriyle barıştırıp tek kuvvet hâline kim getirecek? İşte Dost da başı maddeye gömülmüş olarak gönül körlüğü çeken, amma çektiklerinin de farkında olmayan Ademzâde'ye onun için, hayâtı boyunca ve her vesile ile seslenmiş, uyarmış. Peygamber mirası olan ahlâk-ı Muhammedî devası ile dertlerine şifâ sunmuştur.⁵⁰

3. *Ken'ân Rifâi'den Mesnevî Hatıraları*, kendi oğlu Kâzım Büyükaksoy tarafından yazılmıştır. Eser, son olarak Nefes Yayınları tarafından 2013 yılında yayımlanmıştır. 1908-1925 yılları arasında Ümmü Ken'ân dergâhında öğrencileri ile birlikte Mesnevî-i Şerîf okumaları yapan Ken'ân Rifâi Hazretleri, bu dersler boyunca eserin altı cildinin de şerhini yapmıştır. Bu altı cildin birinci cildi şerh edilirken Ken'ân Rifâi Hazretlerinin oğlu Kâzım Büyükaksoy beyefendinin tuttuğu notların bir araya getirilmesi ile bu eser meydana

⁴⁹ Tahralı, "Ken'ân Rifâi", 2002, 25:255.

⁵⁰ Ayverdi, *Dost*, 2007, arka kapak yazısı.

getirilmiştir.⁵¹

4. *Hak Yolunun Önderleri, Yüce Veliler*, yine kendi oğlu Kâzım Büyükkaksoy tarafından yazılmış, 1973'te Eser Yayınları, 1979'da Kitsan Yayınları tarafından basılmıştır. Eserin 509-517 sayfaları Ken'ân Rifâî'nin hayâtını; 518-528 sayfaları arası da kendisinin not edilmiş meşreplerini anlatmaktadır.⁵²
5. *Dost Kapısı- Ezel ve Ebed Arasında Ken'ân (Rifâî) Büyükkaksoy* adlı eser Devlet Arşivleri Eski Genel Müdürü olan İsmet Binark tarafından yazılmış, 2005 yılında Cenân Vakfı Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Bu eserde Ken'ân Rifâî'nin ahlâk anlayışı ortaya konmuştur.⁵³
6. *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar* adlı, Nefes Yayınevi'nin 2012 târihinde çıkardığı eserinde İsmet Binark, 567-597 sayfaları arasında Ken'ân Rifâî'yi anlatmıştır.⁵⁴
7. *Bay Efendi*, 2007 yılında Altay Kültür, Sanat ve Eğitim Vakfı aracılığıyla Grafiker Yayınları tarafından çıkan İsmet Binark imzalı eserin 85-125 sayfaları arasındaki kısmı, Ken'ân Rifâî, âilesi ve yakınları aleyhine yazılmış olan *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı, Efendi 2*⁵⁵ adlı esere bir cevap niteliği taşımaktadır.⁵⁶
8. *Ken'ân Rifâî ile Aşka Yolculuk*, Ken'ân Rifâî'nin talebelerinden Meşkûre Sargut'un yetiştirdiği Cemâlnur Sargut tarafından yazılmış ve 2009 yılında önce Sufi Kitap, sonra da 2017 yılında Nefes Yayınevi tarafından basılmıştır. Soruları yazar ve senarist Sâdık Yalsızuçanlar tarafından hazırlanan eser, bir söyleşi formatındadır.⁵⁷

⁵¹ Bk. Büyükkaksoy, *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, 2013.

⁵² Bk. Büyükkaksoy, "*Hak Yolunun Önderleri*", *Yüce Veliler*, 1979.

⁵³ Bk. Binark, *Dost Kapısı- Ezel ve Ebed Arasında Ken'ân (Rifâî) Büyükkaksoy*, 2005.

⁵⁴ Bk. Binark, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, 2012.

⁵⁵ Bk. Yalçın, *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı, Efendi*, 2010.

⁵⁶ Bk. Binark, *Bay Efendi*, 2007.

⁵⁷ Bk. Sargut, *Ken'ân Rifâî ile Aşka Yolculuk*, 2012.

9. *Zerredeki Okyanus, Ken'ân Rifâi ile "kendinden kendine yolculuk"*, Ken'ân Rifâi'nin torunu Kenan Gürsoy'un kızı Gülmisal Gürsoy Hanım tarafından yazılmış ve 2003 yılında yazarın kendi imkanlarıyla yayımlanmıştır. Ken'ân Rifâi'nin sohbet notlarından oluşan *Sohbetler* ve *Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı eserlerden derlenmiştir. Ancak burada Ken'ân Rifâi'nin kimliğini ortaya koymaktan ziyâde, insanoğlunun yaşam yolculuğunda hangi noktalar üzerinde, neden durması gerektiği hakkındaki fikirleri incelenmektedir.⁵⁸
10. *Dört Duvar Seni Söyler-Ken'ân Rifâi ile Diyardan Diyara*, yine Gülmisal Gürsoy'un derlemesini yaptığı serinin ikinci kitabıdır. 2007 yılında Birharf Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Eser *Zerredeki Okyanus*'un devamı şeklindedir.⁵⁹
11. *The Zâhir*, Paulo Coelho tarafından yazılan bu romanda ana karakterlerinden biri olan Marie'nin tedbirli olmanın önemi üzerine yapmış olduğu yorumlarda Ken'ân Rifâi'nin sözleri kullanılmıştır.⁶⁰
12. *Rahmet Kapısı Uluslararası Ken'ân Rifâi Sempozyumu Bildirileri*, 29-31 Mayıs 2015 târihlerinde TÜRKKAD İstanbul Şubesi, Kerim Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin birlikte düzenledikleri "Rahmet Kapısı" başlıklı Uluslararası Ken'ân Rifâi Sempozyumu'nda sunulan bildiri metinlerini içermektedir. Eserdeki Ken'ân Rifâi ile ilgili makaleler şu akademisyen ve uzmanlara âittir: Arzu Eylül Yalçınkaya, Dr. Âsuman Kulaksız, Prof. Dr. Bruce Lawrence, Prof. Dr. Carl W. Ernst, Cemâlnur Sargut, Emine Bağlı, Dr. Ercan Alkan, Eren Bayar, Esin Çelebi Bayru, F. Yrd. Doç. Dr. Cangüzel Güner Zülfikar, Yrd. Doç. Dr. Fahrünnisa Bilecik, Gürbüz Ertürk, Hakan Alvan, Dr. Hatice Dilek Güldütuna, Prof. Dr. James Winston Morris, Doç. Dr. Juliane Hammer, Prof. Dr. Mehmet Demirci, Doç. Dr. Melike Türkân

⁵⁸ Bk. Gürsoy, *Zerredeki Okyanus, Ken'ân Rifâi ile "kendinden kendine yolculuk"*, 2003.

⁵⁹ Bk. Gürsoy, *Dört Duvar Seni Söyler- Ken'ân Rifâi ile diyardan diyara*, 2007.

⁶⁰ Krş. Coelho, *The Zahir*, 2005, 349.

Bağlı, Doç. Dr. Mohammed Rustom, Prof. Dr. Mustafa Kara, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatçı, Prof. Dr. Omid Safi, Prof. Dr. Osman Nuri Küçük, Prof. Dr. Sachiko Murata, Sâdık Yalsızuçanlar, Doç. Dr. Semih Ceyhan, Stephen Hirtenstein, Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. Turan Koç, Dr. Turgut Aksirt, Türkün Erkmen, Doç. Dr. Vasfi Emre Ömürlü, Prof. Dr. William C. Chittick, Yusuf Ömürlü. Ken'ân Rifâi hakkında en çok makaleyi içeren bu kitap 2017 yılında Nefes Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Eserin Ken'ân Rifâi'nin vizyonu konusunda çok önemli işaretleri bulunmaktadır.⁶¹ Bunlardan en önemlilerinden biri de Cemâlnur Sargut'un makalesinde kullandığı Ken'ân Rifâi'nin şu satırlarıdır: "İndifâ eden (püsküren) bir yanardağın lavlarını tutacak bir el ayası bulunmadığı gibi, tasavvufun, özellikle İslâm tasavvufunun yeryüzüne akmasını önleyecek hiçbir kuvvet ve kudret yoktur."⁶²

13. "Ken'ân Rifâi ve Çevresi" adlı makale üç aylık fikir, kültür, sanat ve araştırma dergisi olan Demokrasi Platformu'nda; (Sayı:6 Yıl:2) Bahar 2006'da yayımlanmıştır. Bu makale Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından yazılmıştır.⁶³
14. "Prof. Dr. Kenan Gürsoy'la Röportaj" adlı makale; Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2007, cilt: VIII, sayı: 19, s. 473-525 arasında bulunmaktadır. Soru cevap formatında olan bu makalede, Ken'ân Rifâi'nin torunu olan Kenan Gürsoy Bey tarafından Ümmü Ken'ân Dergâhı hakkında bilgiler verilirken, Ken'ân Rifâi mânevî mirasını sürdürmekte olan Cenân Vakfı'nın faaliyetlerinden bahsedilmektedir.⁶⁴

2.3.2 Ansiklopedi Maddeleri / Tezler / Makaleler

1. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, "Ken'ân Rifâi" maddesi Prof. Dr. Mustafa Tahrallı tarafından yazılmıştır. Ken'ân Rifâi ile ilgili biyografik bilgiler ve eserleri bu

⁶¹ Bk. Çoklu Yazar, *Rahmet Kapısı" Uluslararası Ken'ân Rifâi Sempozyumu*, 2017.

⁶² Sargut, *Rahmet Kapısı" Uluslararası Ken'ân Rifâi Sempozyumu*, 2017, 14.

⁶³ Bk. Demirci, "Ken'ân Rifâi ve Çevresi", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 2006, 45-75.

⁶⁴ Bk. Gürsoy, "Prof. Dr. Ken'ân Gürsoy'la Röportaj", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, 8:473-525.

maddede verilmektedir. Bu madde ilk olarak 2002 senesinde Ankara'da basılan *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nin 25. cildinde, 254-255 numaralı sayfalarda yer almıştır.⁶⁵

2. *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları* adlı 10 ciltlik eserde “Ken’ân Rifâî” maddesi Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından yazılmıştır. Madde; 1996 İstanbul basımı olan eserin, 9. cildinin 440-444 sayfaları arasındadır.
3. *Türk Ansiklopedisi*'nde bulunan “Rifâî, Ken’ân” maddesi İsmet Parmaksızoğlu (ö. 1984) tarafından hazırlanmıştır. Eser, 1978 yılında Milli Eğitim Yayınevi tarafından basılmıştır. Madde; 27. ciltte bulunmaktadır.
4. “İlâhiyât-ı Ken’ân- Ken’ân Rifâî ’de Tasavvuf Şiiri ve Mûsikîsi” adlı bölüm Vehbi Vakkasoğlu’nun Cihan Yayınları’ndan 1987 yılında çıkan *Mâneviyat Dünyamızda İz Bırakanlar* adlı eserinde, 179-190 sayfaları arasında yer almaktadır. Bölüm Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından yazılmıştır. Bir biyografi ile başlayıp, Ken’ân Rifâî’nin edebiyat yönüne değinir. Bu makale daha sonra Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları tarafından Bursa’da *Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2* adlı eserin 179-189 sayfaları arasında 2003 yılında tekrar yayınlanmıştır.⁶⁶
5. “Çağdaş Mutasavvıf Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy’un Kadın Anlayışı ve Sâmiha Ayverdi” adlı makale 2008 yılında Nefes Yayınları’ndan çıkan *Kadın ve Tasavvuf* adlı eserde yer almaktadır. Yrd. Doç. Dr. F. Cangüzel Güner Zülfikar tarafından yazılan makale Ken’ân Rifâî’nin yetiştirdiği kadın liderlerden biri olan Sâmiha Ayverdi üzerinden Ken’ân Rifâî’nin tasavvufta kadına bakışını anlatmaktadır.⁶⁷
6. “Ken’ân Rifâî ’de İşârî Tefsir Örnekleri” adlı makale, Yrd. Doç. Dr. Ahmet,

⁶⁵ Bk. Tahralı, “Ken’ân Rifâî”, 25:254-255.

⁶⁶ Bk. Demirci, “İlahiyatı Ken’ân-Ken’ân Rifâî ’de Tasavvuf Şiiri ve Musikisi”, *Bursa’da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, 2003, 179-189.

⁶⁷ Bk. Güner Zülfikar, “Çağdaş Mutasavvıf Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy’un Kadın Anlayışı ve Sâmiha Ayverdi”, *Kadın ve Tasavvuf*, 2008, 156-172.

Atlı tarafından yazılmış ve Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, cilt: VI, sayı: 6, 29-58'da basılmıştır. Bu çalışmada Ken'ân Rifâî'nin hayâtı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, Kur'an âyetlerine getirdiği işârî yorumlardan örnekler sunulmuş, aynı âyetlerle ilgili yer yer başka müelliflerin görüşlerine de değinilmiştir.⁶⁸

7. "Rifâîlik Tarîkatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezi Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalında 2007 yılında Turan Atik tarafından hazırlanmıştır.⁶⁹
8. "Ken'ân (Rifâî) Büyükaksoy'un İlahilerinin İncelenmesi" adlı Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi Programı'nda 2011 yılında Yüce Gümüş tarafından hazırlanmıştır. Tezin özeti şu şekildedir: Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemine tanıklık etmiş ve bu iki dönemin de özelliklerini bilen Ken'ân Rifâî, zamânın tekke mûsikîsi ve bu mûsikî türünün içinde barındırdığı bâzı detayları günümüz anlayışına getirmiş ve yapısal olarak daha çok şarkı formu gibi görünen ilâhilerle, tasavvufî güftelerin hemen her ortamda okunabilmesini sağlamıştır.⁷⁰
9. "Ken'ân Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri" adlı İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı'nda 2012 yılında Arzu Eylül Yalçinkaya tarafından hazırlanmıştır. Arzu Eylül Yalçinkaya hâlen "Ken'ân Rifâî: Hayâtı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı" adlı doktora tezi üzerinde çalışmaktadır.⁷¹
10. "21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarîkat Hayâtı ve Tasavvuf Anlayışı: Rifâî Şeyhi Ken'ân Rifâî'nin Günümüzdeki Takipçilerinin Sanatsal, Kültürel ve Siyasî Faaliyet ve Tavırları" adlı tez, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı'nda 2014 yılında Can Ceylan tarafından

⁶⁸ Bk. Atlı, "Ken'ân Rifâî 'de İşârî Tefsir Örnekleri", Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, 6:29-58.

⁶⁹ Bk. Atik, *Rifâîlik Tarîkatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, 2007.

⁷⁰ Bk. Gümüş, "Ken'ân (Rifâî) Büyükaksoy'un İlahilerinin İncelenmesi", 2011.

⁷¹ Bk. Yalçinkaya (Ed.), *Ken'ân Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri*, 2012.

hazırlanmıştır. Bu antropolojik inceleme Ken'ân Rifâi ihvanının yaşadığımız çağı ve sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi şartları nasıl algıladığını ve bu şartlar içinde kendini nasıl konumlandığını ve ifade ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

11. “Konstruktionen des Weiblichen bei Ken'ân Rifâi: Das Weibliche als Spiegel Der göttlichen Wirklichkeit” (Ken'ân Rifâi'de Kadınlık Tasavvurları: Hakk'ın Aynası Olarak Kadın) adlı tez Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesi İslâm Din Bilimi'nde Dilek Ömürlü Güldütuna tarafından 2017 yılında hazırlanmıştır. Ken'ân Rifâi 'de kadınlık kavramı üzerine yapılmış en geniş çalışmadır.

2.4 Meşkûre Sargut'un Hayâtı

Meşkûre Sargut'un hayatına dâir güvenilir bilgiler için başvurduğumuz ana kaynak, kendi yazmış olduğu tüm eserlerin birleştirilerek Nefes Yayınevi tarafından hazırlanan *Gönülden Gönüle* adlı eserdir.⁷² Bu birincil kaynağın yanında Meşkûre Sargut'un dostlarından ve onu iyi tanıyan Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından yazılıp Nefes Yayınevi tarafından yazılan *Gidenlerin Ardından* adlı eserde⁷³ Meşkûre Sargut'a âit olan bölümden yararlanılmıştır. Bu kaynaklara ek olarak âile fertleri olan annem Cemâlnur Sargut ve teyzem Âsuman Sargut Kulaksız'dan nakledilen bilgilerin haricinde, kendi elinde yetiştiğim anneannem Meşkûre Sargut ile bizzat yapmış olduğum sohbetlerden elde ettiğim bilgilerde kaynak olarak kullanılmıştır.

Meşkûre Sargut, 6 Mart 1925'te İstanbul'un Edirnekapı ilçesinde dünyâya geldi. Annesi ve babası Ken'ân Rifâi'nin öğrencileri Remzi Tınaz Bey ve Şadiye Tınaz Hanım, yaşamak için hocalarına yakın bir lokasyon seçmişlerdir. Kendisinden önce Muallâ isimli ablası 1916 yılında, Süheylâ isimli ablası 1919 yılında İstanbul'da dünyâya gelmiştir.⁷⁴ Üç kız kardeşin sonuncusu olarak doğması îtibâriyle bir erkek çocuk bekleyen âiledeki hayal kırıklığına nazire olarak Ken'ân

⁷² Bk. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014.

⁷³ Bk. Demirci, *Gidenlerin Ardından*, 2019.

⁷⁴ Krş. Kurşun, *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşk Olandır”*, 2018, 27.

Rifâî bebeğe “kendisinden dolayı şükür edilen” mânâsında Meşkûre ismini vermiştir. Meşkûre Sargut çok küçük yaşlardan itibaren Ken’ân Rifâî’den tasavvuf ilminin inceliklerini, insan olmanın sırlarını öğrenmek şansına erişmiştir. Hocasına olan sevgisi ve öğrenme isteğinde aşırıya gittiğini düşündüğü bir zamanda Ken’ân Rifâî “Senin için zaman ve mekân yok, her an yanımda olacaksın Meşkûre” diye cevap vermiştir.⁷⁵

Eğitimine önce Özel Hayriye Lisesi, sonra İstanbul Kız Lisesi’nde devam etmiştir. Buradan mezun olduktan sonra 1940 yılında İstanbul Üniversitesi’nin İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenimini sürdürmüştür. 1942 yılında askerî doktor olan, aynı zamanda Hz. Ken’ân Rifâî’nin talebesi ve doktoru olan Dr. Ömer Faruk Sargut Bey’le evlenmiştir. Ömer Faruk Bey’in ricası üzerine dilbilimi öğrenimini tamamlamadan sonlandıran Meşkûre Hanım, tasavvuf eğitimine daha da ağırlık vermiştir.⁷⁶

Ken’ân Rifâî 1950 yılının temmuz ayında vefat ettikten sonra Meşkûre Sargut, Ken’ân Rifâî’nin öğrencileri olan Nazlı Evrenos ve Sâmiha Ayverdi hanımların yanlarında tasavvuf eğitimine devam etmiştir.⁷⁷ Hocası Sâmiha Ayverdi *Yeryüzünde Birkaç Adım* adlı eserini talebesine imzalarken onu târif eden şu satırları yazmıştır: “Meşkûre Sargut! Sad hezâr hamd ol Ulu’ya ki, seni Hak yolunun meşalecisi eylemiş. Bu nûru saygı ile selâmlar ve senin, iki âlemde de cemâl-i bâ kemâl içre olmanı niyâz eylerim. 28. 06. 1984”⁷⁸. Yâni Allah yolunda bir aydınlatıcı olarak seçildiğinden dolayı O’na hamd etmesi gerektiğini söylerken, hocası Sargut’un mânevî yolda bir rehber olacağını ifâde etmektedir.

Sargut’un bu yıllarda; *Duygulu Gönüllere Hitap, Ârifler Bahçesi, Mevlânâ Diyor ki, Hak ve Hakikat Yolunda Mevlânâ* adlı eserleri yayınlanmıştır. Daha sonra bu eserler *Gönülden Gönüle* adlı bir kitapta tekrardan basılmıştır⁷⁹. Eserleri ileriki bölümde daha detaylı olarak anlatılacaktır.

⁷⁵ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 4.

⁷⁶ Krş. Kurşun, *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşk Olandır”*, 2018, 28.

⁷⁷ Krş. Demirci, *Gidenlerin Ardından*, 2019, 112.

⁷⁸ Ayverdi, *İthaflar*, 2002, 34.

⁷⁹ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 4.

Meşkûre Sargut'un sırasıyla, 1952 yılında Cemâlnûr Sargut, 1954 yılında Âsuman Sargut isimli iki kız evlâdı dünyâyâ gelmiştir.⁸⁰ Meşkûre Sargut, eşinin Demokrat Parti Fatih İlçe Başkanı olarak 27 Mayıs 1960 ihtilalinde hapise atılması ve 3,5 yıl süren hapis hayâtı sırasında maddî mânevî zorluklardan geçmiştir. Bu zaman zarfında Sâmiha Ayverdi'nin yanında mânevî gelişimini daha da arttırmıştır. Prof. Dr. Mehmet Demirci, onun bu dönemde yaşanan sıkıntılara karşı vermiş olduğu ilkeli duruşu şu şekilde açıklamaktadır:

Mâlik olduğu tasavvuf terbiyesi ve îman zırhı sâyesinde bu sıkıntılara göğüs germesini bildi. Hiçbir şey için aşırı sevinmez ve üzülmezdi. “Lutfun da hoş kahrın da hoş” güzel bir ifâdedir, söylenmesi kolaydır. Ama kahr ve Celâl tecellîlerine muhâtap olmak ve bunların altından kalkabilmek, herkesin başarabileceği bir imtihan değildir. İşte Meşkûre Sargut bu sınavda başarılı olan nâdir kimselerden biridir.⁸¹

Meşkûre Sargut, Sâmiha Ayverdi'nin 1993 yılında vefâtından sonra onun yapmış olduğu halka açık olan sohbetleri devam ettirmiştir. Bu sohbetler 2013 yılında vefat edene kadar devam etmiştir. Yaşamının son 10 yılında rahatsızlığı nedeniyle görme yetisindeki kayıp sebebiyle okuyarak yaptığı sohbetleri kendi öğrencilerinin yardımıyla devam ettirmiştir.⁸² Sâmiha Ayverdi'nin başka bir öğrencisi olan ve sohbetlerinde bulunan Türkân Erkmen bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

Sâmiha Annemizin –sen Sâmiha Abla derdin– sana, sohbetleri yapman için verdiği vazîfeyi bir gün bile ihmal ettiğini de görmedim. Kar demedin, kış demedin, hastalığını hiçe saydın gene sohbet günlerini ihmal etmedin, dâima birlik ve beraberliğin yanında oldun. Sevgini, muhabbetini güzelliklerini tattırdın. Eğer sohbet biraz ağır olursa, hemen annenden bir hikâye anlatır, bizi güldürür, havayı yumuşatırdın.⁸³

Meşkûre Sargut ise kendi ifâdesiyle Sâmiha Ayverdi'nin bu mirası için şunu söyler: “Bizim soframızda yiyecek olarak sadece ekmek, zeytin bulursa yine de biz

⁸⁰ Krş. Kurşun, *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşk Olandır”*, 2018, 28.

⁸¹ Demirci, *Gidenlerin Ardından*, 2019, 112.

⁸² Krş. Sargut, *Sâmiha Ayverdi ile Sırta Yolculuk*, 2018, 203.

⁸³ Erkmen, “Can Kardeşim Meşkûre Sargut”, 2013, 81-82.

çok zenginiz... Herkesten daha çok zenginiz. Çünkü gönlümüzde Hak aşkı var, servet-i aşkımız var... İşte hakiki zenginlik budur...”⁸⁴

Sargut, sosyal faaliyetlerde bilfiil çalışmıştır. 1966 yılında Türk Ev Kadınları Derneği adı altında kurulan ve 1973 yılında Türk Kadınları Kültür Derneği (TÜRKKAD)adını alan derneğin kurucu üyeleri arasındadır. O, 1970 yılında Sâmiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi tarafından kurulan Kubbealtı Akademisi'nin üyesi ve çalışanı olmuştur. Meşkûre Sargut, Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı'nın kuruluşuna mânevî desteği haricinde vakfettiği Fatih Fevzi Paşa Caddesi'ndeki mülk ile de maddî olarak destek vermiştir. Aynı zamanda vakfın kurucu üyesidir.⁸⁵ Şubat 2013'te vefat eden Meşkûre Sargut Merkez Efendi hazîresinde hocaları Ken'ân Rifâî, Nazlı Evrenos ve Sâmiha Ayverdi'nin hemen yakınında, önceden yeri belli olan kabrine yerleştirilmiştir.⁸⁶

2.5 Meşkûre Sargut'un Eserleri

1. *Duygulu Gönüllere Hitap*: Meşkûre Sargut'un ilk yazdığı eserdir. Başyazarlığını Şemseddin Yeşil'in (ö. 1968) yaptığı İslâmiyet Gazetesi'nde Meşkûre Sargut'un, hocası Ken'ân Rifâî tarafından yönlendirilmesiyle yazdığı makalelerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. İslâmiyet Gazetesi 22 Mart 1948'de haftalık bir dergi olarak çıkmış, 350 sayı yayımlanmış, 20 Mayıs 1960'ta kapanmıştır.⁸⁷ Eser 1950 yılında özel olarak bastırılmıştır. 2 Ekim 1949 târihinde başladığı çalışmalar 27 Nisan 1951'e kadar sürmüştür ve toplam 44 makaleden oluşmaktadır.⁸⁸ Meşkûre Sargut “Nây'in Esrarı” yazısıyla başladığı eserde Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerif'inin ilk on sekiz beytinin şerhini hocası Ken'ân Rifâî'nin sohbetlerinde olduğu şekilde yapmaktadır. Özellikle ney üzerinden yapmış olduğu kâmil insan benzetmesini şu şekilde açar:

İşit neyden nasıl hikâye ediyor, ayrılıklardan şikâyet ediyor.” Beyitin

⁸⁴ Sargut, “İnsân-ı Kâmil”, 1993, 21-22;Sargut, *Sâmiha Ayverdi ile Sırta Yolculuk*, 2018, 88.

⁸⁵ Krş. Kurşun, *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşk Olandır”*, 2018, 28.

⁸⁶ Krş. Demirci, *Gidenlerin Ardından*, 2019, 116.

⁸⁷ Krş. Ceyhan, “Şemseddin Yeşil”, 2013, 43:491.

⁸⁸ Krş. <http://katalog.idp.org.tr> e.t. 8/8/2019, 17:30.

içindeki neyden murâd, Peygamber Efendimiz 'in hakikatidir. O Hazret'in hakîkati kâinâtın nakışlamasına sebep olduğundan ona rûh-ı Muhammedî tâbir olunmuştur. Burada ilk mısraın mânâsı, "Hazret-i Muhammed'den işit, onunla iş et" demek oluyor.⁸⁹

2. *Mevlânâ Diyor Ki*, Meşkûre Sargut'un 1952-53 yılları arasında "İslâm'ın Nûr'u" isimli dergide "Tasavvuf Derya'sından bir Katre" başlıklı köşesindeki makalelerinden toplanmak sûretiyle kitaplaştırılmıştır. İslâm'ın Nûr'u dergisi 1951-53 yılları arasında Ali Kemal Belviranlı (ö.2003) tarafından iki haftada bir çıkarılan "Din-İlmî-Ahlâkî-Edebî" dergidir. İstanbul merkezli olarak neşredilmiştir. Dergi, İslâmî değer ve ahlâkın hâkim olduğu bir gençliğin yetişmesini ana hedef olarak belirlemiştir.⁹⁰ 61 sayfadan oluşan eser Işık Kitabevi tarafından basılmıştır. Basım târihi eserin üzerinde bulunmamaktadır.⁹¹
3. *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ*, Meşkûre Sargut tarafından yazıldıktan sonra 1958 yılında Azim Kağıtçılık Matbaacılık tarafından Konya'da neşredilmiştir. Bu eserde Sargut, Ken'ân Rifâî'nin Hz. Mevlânâ'ya âit olan Mesnevî-i Şerif'ten seçmiş olduğu beyitleri şerh etmiştir. 61 sayfadan oluşmaktadır.⁹²
4. *Ârifler Bahçesinden* 1993 yılında İstanbul, Seyran Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 1950-1951 yılları arasında İslamiyet gazetesinde yazılmış fakat basılmamış eserlerden oluşmaktadır. 97 sayfa olan bu eser tasavvuf, ahlâk, edep gibi konulara değinirken oruç, namaz gibi ibâdet konularında da açıklamalar yapmaktadır. Âyet, hadis ve mutasavvıfların sözleri üzerinden tasavvufî konular ele alınmıştır.⁹³
5. *Gönülden Gönüle* Sargut'un *Duygulu Gönüllere Hitap*, *Mevlânâ Diyor Ki* ve *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* adlı eserlerinin birleştirilip 1994 yılında yayımlandığı eserdir. Kubbealtı Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. 2014

⁸⁹ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 17.

⁹⁰ Krş. <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/47/islamin-nuru> e.t. 8/8/2019, 17:55.

⁹¹ Bk. Sargut, *Mevlânâ Diyor Ki*, ty.

⁹² Bk. Sargut, *Hak ve Halk Yolunda Mevlâna*, 1958.

⁹³ Bk. Sargut, *Ârifler Bahçesinden*, 1993.

yılında Nefes Yayınevi orijinal esere *Ârifler Bahçesinden* isimli eseri de ekleyerek tekrar yayınlamıştır.⁹⁴ Meşkûre Sargut bu birleştirilen eserleri hakkında şunu söyler:

Dostlarımın ısrârı üzerine, *Duygulu Gönüllere Hitap, Mevlânâ Diyor ki, Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* adlı kitaplarımızı, *Gönülden Gönüle* adı altında toplamış bulunuyoruz. Bunlardan, Mesnevî-i Şerîf içindeki bâzı beyitlerden seçilmiş olan parçalar ve tefsirleri, İslâmiyet gazetesinde *Duygulu Gönüllere Hitap* başlığıyla neşredildikten sonra kitap hâlinde yayımlanmıştı. İslâmın Nûru mecmûasında Tasavvuf Dünyâsından Bir Katre başlığıyla neşredilenler ise *Mevlânâ Diyor Ki* adını taşımakta idi. Üstâdım Ken'ân Rifâî'nin seçtiği muhtelif Mesnevî beyitlerini de bahislere başlık yaparak *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* kitabında arz etmiş idik.”⁹⁵

6. Meşkûre Sargut'un basılmamış olan eserleri *Uluköy Yolları* (1946) ve *Cumartesi Sohbetleri* (1947) roman formatında olup el yazısıyla Latin alfabesinde yazılmıştır. Bunların haricinde bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz 13 tane defterden oluşan ve bir kısmını Ken'ân Rifâî'nin ve daha sonra Nazlı Evrenos ve Sâmiha Ayverdi'nin sohbetleri sırasında bizzat almış olduğu notlardan oluşan özel yazı arşivi yine kendisinin basılmayan eserlerindedir.⁹⁶

2.6 Meşkûre Sargut'un Hakkında Yapılan Çalışmalar

1. *Gidenlerin Ardından* Prof. Dr. Mehmet Demirci tarafından hazırlanan bu eserde 24 derviş meşrepli insandan biri olarak tanımlanan Meşkûre Sargut hakkında biyografik bilgi ve eserlerinden örnekler verilmektedir.⁹⁷
2. “Bir Ken'ân Rifâî Bendesini Meşkûre Sargut”, *Rahmet Kapısı Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu Bildirileri* adlı eserde Meşkûre Sargut'un kızı Dr. Âsuman Sargut tarafından hazırlanmıştır. Meşkûre Sargut ve Ken'ân Rifâî'nin ilişkisini anlatan bu makale Meşkûre Sargut'un eğitimine de ışık tutmaktadır.

⁹⁴ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014.

⁹⁵ age. 13.

⁹⁶ Krş. Kurşun, *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşkı Olandır”*, 2018, 51-55.

⁹⁷ Krş. Demirci, *Gidenlerin Ardından*, 2019, 116.

Âsuman Sargut, konuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

Hz. Ken'ân "Elimde gergef seni işliyorum Meşkûre." diyerek bu ezelden nasipli kulu Muhammedî ahlâk ile donatır, "İnsan" hâline getirir. Meşkûre, hocasının her sözünü, her bakışını ve bakış açısını, her tavrını hafızasına ve gönlüne nakşedecek, bu sâyede bir ömür boyu, her ânını hocası ile geçirebilecektir. Artık atacağı her adımda, söyleyeceği her sözde, alacağı her tavırda, sadece hocasının öğretileri onu yönlendirecek, her şey Ken'ân Rifâî süzgecinden geçecektir. O'nun öğretisi ve arzusu hilafına en ufak bir hâl yaşamamak için titizlenecektir. O, artık Efendisi'nin rengine boyanmıştır.

3. *İthafklar* adlı eserinde Sâmiha Ayverdi'nin yazmış olduğu ve imzaladığı eserlerindeki ithaflar bir araya getirilmiştir. Meşkûre Sargut için *Yeryüzünde Birkaç Adım, Hancı, Bağ Bozumu ve Hey Gidi Günler Hey* adlı eserlerinde ithaflar kullanılmıştır.⁹⁸
4. "Meşkûre Sargut'a" adlı yazısıyla Prof. Dr. Kâzım Yetiş, 2016 yılında Kubbealtı Akademi Mecmûası'nda Meşkûre Sargut'un kişilik özelliklerini anlatmıştır. Yetiş, Meşkûre Sargut'tan şu şekilde bahseder: "İnsanları sev" diyen anlayışın meftunu idi. Belki de bu meftunluk ona cezbe hâli veriyordu. Bunun için de konuşurken onun cezbisine kendinizi kaptırırdınız."⁹⁹
5. "Meşkûre Sargut: "İnsan, Aşk Olandır"" adlı tez Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda İlâhe M. Kurşun tarafından hazırlanmıştır. Meşkûre Sargut ile ilgili en kapsamlı akademik çalışmadır.¹⁰⁰
6. Kubbealtı Akademi Mecmûası'nda vefâtının ardından çıkan sayıda Meşkûre Sargut için yazılmış olan makaleler şu şekildedir: "Can Kardeşim Meşkûre Sargut", Türkân Erkmen; "Meşkûre Abla İçin", Aysel Yüksel ve "Meşkûre Abla", Prof. Dr. Mustafa Tahralı.¹⁰¹

⁹⁸ Krş. Ayverdi, *İthafklar*, 2002, 34.

⁹⁹ Bk. Yetiş, "Meşkûre Sargut'a", Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2016, 9-11.

¹⁰⁰ Bk. Kurşun, *Meşkûre Sargut: "İnsan, Aşk Olandır"*, 2018.

¹⁰¹ Bk. Erkmen, Yüksel, Tahralı, "Can Kardeşim Meşkûre Sargut", "Meşkûre Abla İçin", "Meşkûre Abla", Kubbealtı Akademi Mecmûası, 2013, 81-88.

2.7 Meşkûre Sargut'un Defterlerinin Takdimi

1925 doğumlu Meşkûre Sargut, hocası Ken'ân Rifâî'nin 1950 yılındaki vefâtına kadar olan dönem içerisinde hocasının hem grup sohbetine hem de kendisine gösterdiği kişisel irşada nail oldu. 13.12.1925 yılında resmî gazetede yayınlanan tekke ve zâviyeler kanununa tam riâyet gösteren Ken'ân Rifâî 1925-1940 yılları arasında âile efradı haricinde sohbetlerine ara verdi. 1940-1950 yılları arasında Meşkûre Hanım en verimli çalışma ortamını elde etmiş oldu. Bu dönem içerisinde bilgilerini yazıya dökmeye başladı ve bu çalışmalara hocasının vefatından sonra ekolün diğer temsilcileri Nazlı Hanım ve Sâmiha Ayverdi ile devam etti. Elimizde bulunan 13 defter bu dönemlerin ürünüdür. Defterlerin yazılmasının 1998 yılına kadar sürdüğü elimizdeki verilere göre saptanmıştır. Meşkûre Hanım'ın defterlerinde târih kullanma alışkanlığı olmaması defterlerin tasnifinde bâzı varsayımları yapmamızı gerektirmiştir. İlk amacımız defterleri târih sırasına göre dizmek olmuştur. Bunun için aşağıdaki 4 metottan yararlandık:

- Defterlerin herhangi bir yerinde bulabildiğimiz yıl bilgisi, (yb.)
- Defterlerin herhangi bir yerinde bulabildiğimiz gün bilgisi üzerinden yılı araştırmak (Miraç Kandilinin gününden yılı saptayabilmek vb.), (gb.)
- Defterin fiziki olarak üretildiği târih.(ajanda olarak kullanılan defterler), (dt.)
- Defterlerin içinde bulunan makaleler sayesinde yapılan târih varsayımları, (mt.)

Yapmış olduğumuz incelemeler doğrultusunda elimizdeki 13 defteri bir kısmı tahmini târihler üzerinden aşağıdaki şekilde bir sıraya koyduk:

Defter	Sayfa Sayısı	Tarih Bilgisi	Metod	Defter Tipi
Defter 1	386	23.02.1946	yb.	Defter(kaplı)
Defter 2	206	1965	yb.	Okul defteri
Defter 3	97	04.04.1969	yb.	Okul defteri
Defter 4	179	14.04.1969	yb.	Okul defteri
Defter 5	331	19.02.1971	yb.	Ajanda (1969)
Defter 6	196	1976	mt.	Defter(kaplı)
Defter 7	239	1978	yb.	Defter(kaplı)
Defter 8	397	1987	mt.	Ajanda (1984)
Defter 9	382	1988 (Miraç 15 Kasım)	gb.	Ajanda(1986)
Defter 10	347	1990	dt.	Ajanda(1990)
Defter 11	288	1991	dt.	Ajanda(1991)
Defter 12	360	1993	dt.	Ajanda(1993)
Defter 13	309	1997	dt.	Ajanda(1997)

Defterlerin genel olarak özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Yazı Şekli: Yazılar orijinal müellif el yazısı kullanılarak yazılmıştır. Genel olarak siyah ve mavi mürekkebi olan tükenmez kalemle yazılmış olsa da az miktarda kırmızı mürekkepli tükenmez kalem de kullanılmıştır. Çok nadir olarak kurşun kalem kullanılmıştır. Yazıların farklı zamanlarda yazıldığı yer yer yazı şeklinin değiştiğinden anlaşılmaktadır. Bâzı bölümlerde farklı el yazıları olması, defterlerin başka kişi veya kişilerce de kullanılmış olabileceğine işârettir. Ancak bu tip yazıların oranı çok düşüktür.
- Üslup: Âyet, hadis ve mutasavvıflara âit sözlerin yorumlanması temeline dayanan, sohbet veriliyormuş şeklinde bir üslup kullanılmaktadır. Belli bölümlerde gerçek hayat hikâyelerinden örnekler verilmiştir. Genelde nesir eser tarzı kullanılmıştır. Arada şiiirlere ve önemli sūflere âit sözlere yer verilmiştir.

- **Kaynak:** Defterlerde âyet, hadis, mutasavvıflara âit sözler, çeşitli klasik eserlerin, özellikler Mesnevî'nin şerhleri, din ve sosyal konular üzerine makaleler, Müslümanlıktan önce yaşamış ve sûfilerle benzer fikirler sahip olan felsefecilerin (Epiktetos, Sokrates, Mark Orel vb.)sözleri yer almaktadır.
- **Dil hususiyetleri:** Latin alfabesi ile yazılmış olan defterde dil olarak döneminin Türkçesi kullanılmakla beraber, yine Latin harfleriyle yazılmış Arapça deyimler yer almaktadır. Örnek: *Mûtû kable en-temûtû*¹⁰² (ölmeden evvel ölünüz). Sade bir dil kullanılan yazıda 3. tekil ve / veya 3. çoğul şahıs ile konuşulur gibi bir dil kullanılmıştır. Metin içerisinde devrik cümle kullanmaktan kaçınılmıştır.

Defterlerle ilgili resimler tezin “Ekler” bölümünde yer almaktadır. Defterlerin tüm özellikleriyle tanıtılması başka bir akademik çalışmanın konusudur. Tezimizde genel olarak defter özellikleri verildikten sonra asıl amacımız olan “dervişlik” kavramının ortaya konulması ve bu defterlerde geçen dervişlik tanımları üzerinden değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir.

¹⁰² el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2:29.

3. Dervişlik Târifleri

3.1 Derviş Kelimesi

Derviş, Farsça kökenli bir kelime olmakla berâber İslam Coğrafyasında olan milletlerin hepsinin diline girmiştir. Sözlükte “fakir”, “düşkün”, “ihtiyaç sâhibi”¹⁰³ gibi mânâlara geldiği gibi bu özellikte olan insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi amacıyla başkalarından yardım talep etmesi anlamında dilenen kişi mânâsında da kullanılmaktadır. Tasavvuftaki kullanımı açısından ise yardıma muhtaç olma durumu, şahıslar arasındaki sosyal ilişkiden ziyâde ontolojik mânâda şahıs ile Allah arasındaki ilişki içerisinde değerlendirilmelidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm kulun aslı özelliğinin her durumda Allâh’a muhtaçlık olduğunu zikrederken¹⁰⁴, Allâh’ın hiçbir yaratılmışı ihtiyâcı olmadığını belirtir.¹⁰⁵

Fakir kelimesinin Arapça olması ve Farsça’da karşılık olarak derviş kelimesinin kullanılmasından bu iki kavram arasında bir bağ kurmaktayız. Bu konuda birçok tasavvuf klasiğinde bu kavramlar eşanlamlı olarak kullanılırken bunlardan en barizi olarak Hücvîrî’nin(ö. 465/1072) yazmış olduğu *Keşfu'l-mahcûb* gösterilebilir. Eserin önbilgiler bölümünün ikinci kısmı “Fakr ve Dervişlik”¹⁰⁶ başlığını taşır. Bu bölümde fakir yâni dervişlerin önemi âyet, hadis ve mutasavvıfların vermiş olduğu örnekler üzerinden anlatılmıştır. Hücvîrî’nin yapmış olduğu derviş tanımlarından biri şu şekildedir:

Dervişin eli ne kadar darda olursa, hâli o kadar açık olur, (ona o nispetle güzel hâller açılır). Şu hâlde derviş kişi için malum (yâni önceden biriktirilmiş mal ve servet) bir talihsizliktir. O derece ki, fakir hiçbir şeyi kaydı (ve mülkiyeti) altına almaz ki, o nispette o şeyin kaydı (ve bağımlılığı) altına girmiş olmasın.¹⁰⁷

¹⁰³ Krş. Yazıcı, “Derviş”, 1994, 9:188-190.

¹⁰⁴ Krş. Fatır sûresi 15-17.

¹⁰⁵ Krş. Lokman sûresi 31:12; Zümer sûresi 39:7.

¹⁰⁶ Krş. Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi*, 1982, 99-110.

¹⁰⁷ age. 101.

Eseri hazırlayan Süleyman Uludağ bu bölümde editör notu olarak şu bilgiyi vermektedir: “Fakir, yoksulluk ve dervişlik, fakir de yoksul ve derviş mânâsına gelir, zenginliğin zıddıdır.”¹⁰⁸ Dolayısıyla her ne kadar Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinde ve hadislerde “derviş” kelimesiyle birebir karşılaşmasak da yukarıdaki veriler çerçevesinde fakirlik ile ilgili olan âyet ve hadisleri dervişlik kavramı için değerlendirebiliriz. Kur’ân-ı Kerîm’de fakirliğin kullanıldığı âyetlerin en önemlileri aşağıda sıralanmaktadır:

Hicret eden fakirlerdir ki, onlar, Allâh'tan bir fazl (lütuf ve ihsan) arayıp, Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından sürülüp-çıkarılmışlardır. İşte bunlar, Sâdık olanlar bunlardır.¹⁰⁹ ve and olsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Peygamber!) Sen sabırlı davrananları müjdele.¹¹⁰

Bu âyetlerde fakirlik kavramı sözlük mânâsı olan dünyevî muhtaçlıktan bahsetmektedir. Yukarıda kurmuş olduğumuz fakir ve derviş arasındaki ilişki dünyevî bağlamda da benzerlik içerir zirâ dünyevîlikten uzaklığın sonucu olarak da dervişlerin büyük bir bölümünün maddî fakirlik içinde hayatlarına devam etmesi doğaldır.

Fâtır sûresinde ise Allâh’a karşı fakir olmaktan bahsedilmektedir: *Ey insanlar, siz Allâh'a (karşı fakir olan) muhtaçsınız; Allah ise, Ganî (hiçbir şeye ihtiyâcı olmayan)dır, Hamîd (övülmeye layık)tır.*¹¹¹ Bu âyette tüm insanlar için fakir tabiri kullanılmıştır. Aslında her yaratılan Yaratan’a ihtiyaç duyar. Dolayısıyla Allâh’ın karşısında insanlar muhtaçtırlar. Bu sadece dünyevî /sûrî bir fakirlik değildir; aynı mealdeki *ve Allah Ganî, siz fakirsiniz*¹¹² âyetinde de belirtildiği gibi tasavvufî anlamda muhtaç olan ve muhtaç olunan yâni derviş ve Allah arasındaki ilişkiyi gösterir. İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240), bu ilişkiyi varlık ve sülûk fakirliği olarak iki şekilde yorumlamaktadır. Varlık fakirliği tüm varlıkların muhtaçlığını

¹⁰⁸ age. 99 – dipnot: 11.

¹⁰⁹ Haşr sûresi, 59:8.

¹¹⁰ Bakara sûresi, 2:155.

¹¹¹ Fâtır sûresi, 35:15.

¹¹² Muhammed sûresi, 47:38.

ifâde eden genel ve zorunlu fakirliktir. Bu açıdan tüm varlıklar bu fakirliğe sâhiptirler. Bu duruma örnek olarak *Her nerede olursanız olun, O sizinle berâberdir*¹¹³ âyeti verilebilir. Sülûk fakirliği ise özel bir nitelik üzerinden sâhip olunan fakirliktir ki bu dervişin çabalamasıyla elde edilebilecek bir özelliktir. Burada da *Allah sabredenlerle berâberdir*¹¹⁴ âyeti örnek olarak verilebilir.¹¹⁵

Bu bağlamda verilecek bir diğer örnek de dervişlerin hayâtında en çok örnek aldıkları kişi olan Hz. Muhammed'in hadisleridir. Peygamberimiz (s.a.v) yaşadığı hayat boyunca fakirliği bir yaşam şekli olarak icrâ etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v), kendisini çok sevdiğini dile getiren bir sahabeye şöyle der: *Eğer beni seviyorsan, o hâlde fakirliğe karşı kendine bir zırh hazırla. Çünkü fakirlik, beni sevene yüksekten inen bir selden daha çabuk ulaşır.*¹¹⁶

Derviş kelimesinin etimolojik olarak incelediğimizde, kökü tam olarak ispat edilememiş olmakla berâber Farsçadaki “der” yâni kapı ve “peşt” yâni ön kelimelerinin birleşik olarak kullanılması anlamına gelen “kapı önü” tamlamasına karşılık gelebileceği fikrine varıyoruz.¹¹⁷ Düşkün insanların kapı önlerinde dilenme özelliklerinden dolayı, kelimenin dilenci eşanlamı taşıması yüksek olasılıktır. Kelimenin zâhiri mânâsı tasavvuf literatüründeki bâtinî mânâsına bir altyapı oluşturmaktadır. Yukarıdaki âyetlerde de kaynak gösterildiği şekilde tasavvuf yolundaki insanların dünya ile ilgili beklentilerinin asgarî olması sonucu büyük bir bölümünün maddî olarak da sınırlı kaynakları olacaktır.

Tasavvufî mânâda dervişin maddiyat ile olan ilişkisini el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111) temel eseri *İhyâ-u ulûmü'd-dîn*'de fakîrin beş hâli ile açıklamaktadır. Fakir yâni dervişin en üst hâli şu şekilde betimlenmiştir: Derviş maddî ihtiyâcı her ne olursa olsun o maddiyatın kendisini bu dünyâyâ bağlayacağı tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle ihtiyaçtan kaçır. Bu özellikteki dervişe verilen isim

¹¹³ Hadîd sûresi, 57:4.

¹¹⁴ Enfâl sûresi, 8:46.

¹¹⁵ Krş. El-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, 2005, 186.

¹¹⁶ Tirmizî, Zühd, B. 36.

¹¹⁷ Krş. Yazıcı, “Derviş”, 1994, 9:188-190.

“zâhid”dir. Gazzâlî’ye göre ikinci hâl, ihtiyaç olunanın teminine de temin edilememesine de aynı şekilde karşılık verme, yâni üzülmeme veya sevinmeme durumudur. Bu hâldeki dervişe “râzî” denir. Üçüncü hâlde derviş maddiyatın peşinden koşmaz, ancak ihtiyâcı karşılanırsa bundan mutluluk duyar. Bu hâldeki dervişe “kâni” ismi verilir. Dördüncü hâlde olan derviş maddî ihtiyâcının karşılanmasını arzu eder, ancak içinde bulunduğu şartlar uygun olmadığından dolayı bunu gerçekleştiremez. Bu hâlde olan dervişe “haris” denir. Son hâl olarak maddî ihtiyâcın çaresizlik boyutuna çıkması ve maddiyata mecbur kalma hâlidir. Bu hâldeki derviş “muztar” ismini alır ki derviş kelimesinin dilenme anlamı bu hâl içinde kendini göstermektedir. Sonuç olarak farklı hâllerde bulunan dervişler için maddiyatla olan ilişki de farklılık göstermektedir. Ancak temel olarak prensip her türlü maddî varlığın Allâh’ın malı olduğu ve bu dünyâda kişiye sadece emânet olarak verildiğinin kavranmasıdır. Derviş için bu malın kendi elinde olmasıyla başkasının elinde olması arasında bir fark yoktur.¹¹⁸

Derviş kelimesinin etimolojik karşılıklarından biri de “kapı eşiği” mânâsıdır.¹¹⁹ Buradaki kullanım şeklinde dervişin mütevâzilik özelliğine atıf yapılmaktadır. Nasıl ki insanların eşiğe basarak üzerinden geçmeleri eşik açısından bir eziyet olarak görülmesine rağmen, onun görevi bu acılara tahammül göstermesi ise, dervişten de üzerindeki sıkıntılara tahammül göstermesi beklenilmektedir.

Kelimenin tasavvuf literatüründeki yerini ilk kullanımından itibaren görebilmek amacıyla ilk dönem mutasavvıflarının dervişlik tanımlamasını nasıl yaptıklarını incelemek gerekir. Bu konuda ilk örneklerden biri meşhur ilk dönem mutasavvıflarından olan Bîşr-i Hâfî (öl. 227/841)’den gelmektedir. Bir tasavvuf klasiği olarak kabul edilen *Tezkiretü’l-evliyâ* adlı eserinde Ferîdüddin Attâr, bu konuyu şu şekilde nakleder: Bîşr’in halktan hiçbir şey kabul etmemesi sorulara neden olmaktadır. Bunun üzerine Bîşr dervişlik kavramına fakirlik üzerinden bir tanımlama getirir. Bîşr’e göre 3 kısım fakir, yâni derviş olur. Bâzıları kimseden bir şey istemez ki onların duâları her zaman kabul olur ve ne isterlerse Allah ulaştırır.

¹¹⁸ Krş. Gazzâlî, *İhyâ’u ulûm’id-dîn*, 2002, 4:353.

¹¹⁹ Krş. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2009, 159-161.

İkinci kısım dervişlerin talepleri olmaz, ama verilince kabul ederler. Üçüncü kısım dervişler ise sabırla gelecek rızık beklerler.¹²⁰

Tasavvuf geleneğinin sistemleştirilmesiyle berâber artık derviş kavramı karşılaştığımız eserlerde temel kavramlardan biri olarak yerini almıştır. Bu dönem içerisinde Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988), Ebû Tâlib El-Mekkî (ö. 386/996), Ebû Muhammed b. İbrâhîmel-Kelâbâzî (ö. 380/990) gibi âlimler eserlerinde dervişlerin özelliklerini tanımlamışlardır. Bu müellifler özellikle eserlerinde kendi zamanlarından bir asır önce yaşayan ve tasavvufun ilk temsilcileri olan sûfilerin yaşayışları ve sözleri üzerinden temel ıstılâhları tanımlamışlardır. Tüm tasavvuf ekollerinin çıkış noktası olan Cüneyd-i Bağdâdî gibi önemli mutasavvıflara atıflarda bulunarak, derviş kavramını çeşitli örneklemelerle betimlemiştir.¹²¹ Çağdaşı Kelâbâzî yine Cüneyd üzerinden yapmış olduğu derviş özellikleriyle ilgili anlatımında şöyle der:

Derviş üzerine Allâh'ın rahmeti üç yerde iner: Yemek yerken, çünkü fakir sadece ihtiyaç hâlinde yemek yer. Konuşurken, zirâ fakir sadece zaruret hâlinde konuşur. Semâ' esnasında, çünkü derviş sadece vecde geldiği zaman semâ' eder.¹²²

Derviş kelimesinin zâhirî mânâsından öte bâtinî anlamına ilişkin Kubbealtı sözlüğünde aşağıdaki tanımla karşılaştık:

- Tarîkata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini ıslâh eden, varlık iddiâsından geçip Allâh'ın birliğini bütün kâinatta görerek kendini Hakk'a ve onun yarattıklarına adayan kimse, tarîkat müntesibi: *Derviş bağı taş gerek / Gözü dolu yaş gerek / Koyundan yavaş gerek / Sen derviş olamazsın* (Yûnus Emre). *Derviş odur ki dünyâyı terk ede / Gedâ odur ki dünyâ anı terk ede* (Âşık Paşa). *Derviş olmaz nefsinde ağır giden şeyden küsen* (Ken'ân Rifâî).
- i. ve sıf. Teşmil. Böyle bir hakikat yolcusunun niteliklerini taşıyan, kanâatkâr, saf, alçak gönüllü, her şeyi hoş gören kimse: “Derviş adam.”¹²³

Dervişlik, bu tanımda görülmüş olduğu gibi sözlük mânâsından daha farklı

¹²⁰ Krş. Attâr, *Tezkiretü'l evliyâ*, 1991, 170.

¹²¹ Krş. Yılmaz(Haz.), *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 180.

¹²² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf-Ta'arruf*, 2016, 222.

¹²³ www.lugatim.com e.t.15/05/2019 14:30.

bir şekilde kullanılmıştır. Yukarıdaki mânâsı açısından derviş belli bir tasavvuf ekolünü takip eden ve o ekolün Allâh'a ulaşmak amacıyla kullandığı kurallar itibâriyle seyr-i sülûkunu sürdüren kişi yâni “mürît”tir. Bu bağlamda tasavvuf literatürünün temel terimlerinden olan “sûfî” ve “tasavvuf ehli” terimlerinin de derviş kelimesi ile eşanlamlı şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Bunun örneklerinden biri olarak Ebû Tâlib El-Mekkî'nin *Kûtu'l-kulûb* adlı eseri gösterilebilir. Müellif bu eserde tasavvuf kelimesinin kökenini açıklarken bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığını savunmuştur.

Sûfiler niçin farklı isimlerle anılmıştır? Sorusunun cevâbı gâyet kolaydır. Bâzı sûfî büyükleri, ilâhî huzura erebilmek için hükümdarlığa varana kadar bütün maddî imkânlarını ve dünyâlıklarını rahatlıkla feda edebiliyorlardı. Bunu görenler onlara fukarâ (fakirler) diyorlardı.¹²⁴

Bu tanım üzerinden el-Mekkî, fakir ve sûfî kelimeleri arasında bir bağ kurmaktadır. Dervişin bir başka özelliği olan genelde yollarda olması, yâni gezgin olması üzerinden fakir, sûfî ve derviş kavramları birleşmektedir. “Yine Hak âşıkları zevkine erdikleri mânevî âlemin coşkusuyla dünyâdan kopuyor, dağ, şehir ve yollara düşerek irşat ve tebliğle uğraşıyorlardı. Bu hâllerini görenler onlara seyyah diyorlardı.”¹²⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir hadisinde *Dünyâda garip gibi ol yahut hemen hareket edecek yolcu gibi davran ve kendini ölüler arasında say.*¹²⁶ buyurmaktadır. El-Mekkî bu hadis ile garip kavramını da bu terimler arasına eklemekte ve şu sonuca ulaşmaktadır:

Allah adamlarına kalabalıklar bir fayda vermiyordu. Bunun için yalnızlığı seçmişlerdi. Bu yüzden onlara gurabâ (garibler) de deniyordu. Onlara verilen isimler bunlarla sınırlı değildir. Âbid, zâhid, nüssak, derviş, sûfî, mutasavvıf, velî gibi isimler en yaygın olanlarıdır.¹²⁷

Yine tasavvuf klasiklerinin en önemlilerinden sayılan *Kuşeyrî Risalesi*'nde

¹²⁴ El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2003, 1:13.

¹²⁵ age. 13.

¹²⁶ Buhârî, Rikâk, 3.

¹²⁷ El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2003, 1:13.

ünlü ilk dönem mutasavvıflarında Serrâc'a bir atıf yapılmak sûretiyle “sûfi”, “fakir” ve “derviş” terimlerinin çok benzer mânâlarda kullanıldığı aşağıdaki örneklemede açıkça görülmektedir:

Ebu Nasr Serrâc Tûsî diyor ki: “Sûfilerden bir zât bir şeyhin huzuruna gelmiş, şeyh misâfirine yemek ikram etmiş, sonra kaç gündür yemek yemedin, diye sormuş. Beş gün, cevâbını alınca demiş ki: Senin açlığın cimrice bir açlıktır. Üzerinde dervişlere has elbise var, nasıl acıkabilirsin? Fakirlerin (ve dervişlerin) açlıkları bu çeşitten bir açlık değildir.”¹²⁸

3.2 Dervişliğin Târihî Gelişimi

Dervişliğin târihçesi tasavvuf târihi ile özdeş tutulacaktır; zirâ yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi hicrî III. (IX.) yüzyıl îtibâriyle sûfi ve fakir kelimeleri artık aynı mânâda kullanılmıştır. Ken'ân Rifâî'ye göre dervişlik ilk insan olan Âdem ile başlamaktadır. Kendisi bu süreci şu şekilde tanımlamaktadır: “Dervişlik insanlıktır. Bu yaratılış âlemi Cenâb-ı Hakk'ın “Kün (ol) emrine mazhar olmuş, bu sûretle de çeşitli esmâ (isimler) ve sıfât meydana gelmiştir”¹²⁹. Ve Ken'ân Rifâî der ki: “İlk dervişlik, beşerin (insanlığın) babası olan Hz. Âdem'le başlamıştır. O zaman başlayan dervişlik her devirde var olmuştur.”¹³⁰ Bu tanım aynı zamanda Meşkûre Sargut'un 12. defterinde yer almaktadır.¹³¹ Tasavvuf ehli için de Hz. Peygamber (s.a.v) dervişlik özelliklerini en kâmil şekilde sergileyendir.

Tasavvuf târihinin ilk dönemi zühd dönemi olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar bu dönemde henüz sûfi ve derviş gibi kelimeler kullanılmamış olsa bile, fakirlik özellikleri îtibâriyle dervişlik kavramının ilk temelleri bu devirde atılmıştır.¹³² İslâm'ın ilk döneminde karakteristik olarak dervişliğin temelini atan oluşumlardan biri olarak Ashâb-ı Suffa gösterilebilir. Bu topluluk Hz. Peygamber'in (s.a.v) Medine'deki mescidinin sofasında yaşayan, dünya malına olan duyarsızlıkları en önemli özelliklerinden biri olan gruptur. Ebû Hüreyre,

¹²⁸ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 281.

¹²⁹ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 586.

¹³⁰ age. 354.

¹³¹ D-10, 57.

¹³² Krş. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2004, 85.

Abdurrahmân b. Sahred-Devsî (ö. 58/678), Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. 36/656), Ebû Abdillâh (Ebû Abdilkerîm veya Ebû Amr) Bilâl b. Rebâh (ö. 20/641) bu grubun önde gelenleridir.¹³³ Tasavvuf târihinin Tarîkat Dönemi'nde kurumsallaşan tekke ve burada yaşayan dervişlerin prensipleri Ashâb-ı Suffa'yı temel almaktadır. Serrâc'ın *el-Lüma* adlı eserini günümüze aktaran Prof. Dr. Kâmil Yılmaz, tekkenin, Mescid-i Nebevî örneğindeki suffadan (sofa) alındığını ileri sürer ve ekler: “Nasıl mescidin sofasında yatıp kalkan ashâb-ı suffice, Allah Resûlü'nün devamlı talebeleri idiyse, aynı şekilde tekkelerin derviş hücrelerinde barınan müridler de tekke şeyhlerinin eğitiminden geçen talebeleridir.”¹³⁴

Tasavvuf târihinin ikinci dönemi “Tasavvuf Dönemi” olarak adlandırılır. Bu dönem II. (VIII.) asır ile başlayıp üç asır devam eden bir dönemdir ve artık sûfî ve derviş kavramları açıkça kullanılmaya başlamıştır.¹³⁵ III. (IX.) yüzyılda farklı coğrafya ve kültürlerin meydana getirdiği değişik tasavvufî görüşler dört tasavvuf ekolünü ortaya çıkarmıştır. Bu ekoller, temel prensipleri ve fikir temsilcileri göz önüne alınarak aşağıdaki şekilde kategorize edilebilir:¹³⁶

- Nîşâbur tasavvuf mektebi; temel prensibi: fütüvvet ve melâmet; temsilcileri: Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848), Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884).
- Mısır tasavvuf mektebi; temel prensibi: mârifet ve muhabbet; temsilcileri: Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859).
- Şam tasavvuf mektebi; temel prensibi: açlık ve gece ibâdeti; temsilcileri: Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/830).
- Bağdat tasavvuf mektebi; temel prensibi: tevhit ve aşk; temsilcileri: Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815-16), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Serî es-Sakatî (ö. 251/865) ve Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909).

Bu ekollerden özellikle Bağdat (Irak) ve Nîşâbur (Horasan) ekollerinde iki tip derviş anlayışı oluştu. Bağdat ekolündeki dervişler kendileri için sûfî terimini

¹³³ Krş. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2009, 25.

¹³⁴ Yılmaz (Haz.), *el-Lüma' -İslâm Tasavvufu*, 1996, 453.

¹³⁵ Krş. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2004, 84.

¹³⁶ Krş. age.113-122.

kullanırken hem dış hem de iç özellikleriyle belli bir tipolojiye sâhiptiler. Kıyâfetlerindeki benzerlik ve semâ yapmaları dolayısıyla toplumda farklı bir zümre olarak görülmüşdürler.¹³⁷ Nîşâbur ekolü ise kendileri için “Melâmî” terimini kullanmıştır. Bu ekolde Melâmîler halkın kendilerini ayırt etmelerine neden olabilecek her türlü özel kıyâfet, görünüş veya ritüele karşı durmuşlardır. Bu ekolde dervişler temel prensip olarak Kur’ân-ı Kerîm’deki şu âyete atıfta bulunurlar: *Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar.*¹³⁸ Dolayısıyla sadece kendileriyle ilgilenip kendi nefislerini kınama ve başkasına karışmama yolunu seçmişlerdir. Özet olarak bu iki ekol arasındaki farklara ilk temas eden Hargûşî’ye (ö. 406/1015-16) göre, sûfiler hâl üzerine kurdukları metodolojide zühd ve tevekkül üzerine yaşarlar, raks, semâ ve kıyâfetleriyle halktan farklı bir zümre oluştururlar; Melâmîlerin ise ilim ve çalışma üzerine kurdukları metodolojilerinde şahsi gayretin önemi büyüktür. Melâmîler kıyâfetleri ile halk arasına karışıp, ritüellerden de uzak dururlar.¹³⁹ Bu iki tip dervişlik de günümüze kadar ulaşmıştır.

Böylece kısa sürede ilim, ihsan ve ahlâk konularında otorite sâhibi olan hocaların, tasavvufî tanımına göre mürşidlerin çevresinde derviş halkaları oluşmaya başladı. Mekân olarak dervişler mescitlerde, evlerde ve özellikle zâviyelerde mürşitlerinden ders aldılar.¹⁴⁰ Hücvîrî, her ne kadar farklı öğretilerin olması îtibâriyle birbirinden ayrılışlar dahi temel prensipleri ile aynı değerlere sâhip bu ekolleri 12 fırka olarak tespit eder ki bunlardan 10 tanesi hak ve ehl-i sünnete uymakta iken 2 tanesi bâtil olarak kategorize edilmiştir. Bu fırkalar isimlerini her halkanın başındaki mürşidin isminden almaktadır. Hâris el-Muhâsibî’nin halkasında Muhâsibiyye, yukarıda melâmet ekolünün kurucusu olarak tanımlanan Hamdûn el-Kassâr’ın halkasında Kassâriyye, ana prensip olarak sekr¹⁴¹ ve cezbe üzerine kurulu Tayfûriyye, Cüneyd-i Bağdâdî’nin halkasında ve sekrin tersi hâl olan sahv üzerine kurulu Cüneydiyye, Ebü’l-Hüseyn en-Nûrî’ye (ö.295/908)’nin halkasında ve sahv ekolüne yakın olan Nûriyye, Sehl b. Abdullah Tüsterî halkasında ve nefis terbiyesi,

¹³⁷ Krş. Yazıcı, “Derviş” 1994, 9:188-190.

¹³⁸ Mâide sûresi, 5:54.

¹³⁹ Krş. DİA, “Melâmiyye”, 2004, 29:29-35.

¹⁴⁰ Krş. Yazıcı, “Derviş”, 1994, 9:188-190.

¹⁴¹ Sekr: tasavvufta terim olarak seyrüsülûk esnasında gelen vâridin (feyz) etkisiyle sâlikin kendinden geçmesini ifâde eder; krş. Kartal, “Sekr”, 2009, 36:334.

riyâzat ve çile üzerine konsantre olan Sehliyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) halkasında ve velâyet ana teması üzerindeki öğretileriyle Hakîmiyye, Ebû Saîd el-Harrâz'a (ö. 277/890) halkasında Harrâziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Hafîf (ö. 371/982) halkasında Hafifiyye, ve son olarak Ebü'l-Abbas es-Seyyârî (ö. 342/953-54)'nin halkasında olan Seyyâriyye hak olan fırkalar olarak sıralanmışlardır.¹⁴²

Aynı dönemde ortaya çıkan diğer derviş halkaları da İslam'ın özüne uygun olmayan ve ehl-i sünnet prensiplerine uymayan bir şekilde teşekkül etmiştir. Dış tesirlerden etkilenmek sûretiyle ortaya çıkan ve bâtil olarak kabul edilmiş bu iki fırka Hulûliyye ve Hallâciyye'dir.¹⁴³ Hulûliyye, Allâh'ın tecessüm ettiğine, yâni insanın vücûduna girip insan şeklinde görüldüğüne inanan fırkadır.¹⁴⁴ Hallâciyye, sistemini ibâhiyye yâni “kanunların, dinî emirlerin ve ahlâk kurallarının bağlayıcılığını kabul etmeyip her şeyi mubah gören kimseler”¹⁴⁵ üzerine kurmuş olan ve Şîî topluluklardan etkilenen derviş grubudur. Bu grup her ne kadar Hallâc lakabıyla bilinen Ebu'l-Mugîs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî (ö. 309/922)'ye dayandırılmak istense de Hücûvî bu iddiayı reddetmektedir.¹⁴⁶ Dolayısıyla bu dönem içerisinde dervişler iki şekilde gruplandırıldı. Bunlardan, yukarıda belirtilen on fırka ile temsil edilen ve Sünnîlerce kabul olan dervişlere bâ-şer, Sünnîlerce reddedilen son iki fıkradaki dervişlere de bî-şer denildi.¹⁴⁷

Tasavvuf târihinin üçüncü dönemi olan Tarîkatlar Dönemi ile birlikte VI. (XII.) ve daha sonraki yüzyıllarda tasavvuf ekolleri kurumsallaştı. Bu târih ile birlikte günümüze kadar uzanan tarîkatlar ortaya çıktı.¹⁴⁸ Her tarîkat kendine âit belli ortak özellikler altında ayrıldı. Dolayısıyla o tarîkate giren dervişler de belli ortak özellikler içinde birbirlerinden ayırt edilebilir hale geldiler. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:¹⁴⁹

¹⁴² Krş. Hücûvî, *Keşfu'l-mahcûb- Hakikat Bilgisi*, 1982, 99-110.

¹⁴³ Krş. age. 231.

¹⁴⁴ <http://www.lugatim.com/s/hululiye>, e.t. 20/05/2019 14:00.

¹⁴⁵ Onat, “İbâhiyye”, 1999, 19:252.

¹⁴⁶ Krş. Hücûvî, *Keşfu'l-mahcûb- Hakikat Bilgisi*, 1982, 386.

¹⁴⁷ Krş. Yazıcı, “Derviş”, 1994, 9:189.

¹⁴⁸ Krş. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 2004, 129.

¹⁴⁹ Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, ty., 54-64.

- Kurucu şeyhler: Her tarîkatın bir kurucu bir pîri vardır.
- Âdâb u erkân: O tarîkatta hem şeyhin hem de dervişlerin uyması gereken kuralların toplamıdır.
- Kıyâfet: O tarîkate âit özel giyim tarzıdır. Taç ve hırka gibi dervişlerin giydiği kıyâfetler vasıtasıyla dervişlerin hangi tarîkate âit oldukları ayırt edilebilir.
- Zikir: O tarîkate âit sesli veya sessiz ve toplu veya şahsî şekilde icrâ edilen duâlar ve ilahiler topluluğudur.
- Ortak kültür: O tarîkate âit olan dervişlerin oluşturduğu ortak dil ve kültürdür. Dervişler arasında olan tüm sosyal faaliyetler sırasında bulunduğu tarîkate göre bir dil oluşmuştur. Bu dil günümüze kadar edebiyat ürünleri ve atasözleri ile ulaşmaktadır.
- İcâzetname: O tarîkate âit olan dervişlerin tahsilini tamamlamış olmasını gösteren belge veya diplomadır. Derviş için terbiyesini tamamladığını gösteren ve dolayısıyla istismarları engellemek için kullanılan bir araçtır.
- Vakıf: Tarîkatların kurumsallaşması ile birlikte sürekliliğin sağlanabilmesi ve hizmetin devam edebilmesi amacıyla kuruma maddî imkân sağlayan araçtır.
- Kol: Tarîkatların yenilenme veya ihtilâflar sebebiyle farklı kollara ayrılması târihte görülmektedir. Bâzı tarîkatlar birden çok kola ayrılırken bâzıları hiçbir kola ayrılmamıştır. Bazen bir kol yeni bir tarîkate de dönmüştür.
- Tekke: “Tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği yerdir.”¹⁵⁰ Tarîkatların kurumsallaşması ile derviş halkalarının mürşitleri denetiminde eğitimlerini alacağı merkezlere ihtiyaç olmuş, bu amaçla da tekkeler kurulmuştur. Farklı tarîkatta olan dervişler kendi tekkelerinde eğitimlerini sürdürmüştürler.

Tarîkatlar Dönemi ile başlayan ve günümüze ulaşan çok sayıda tarîkat ve dolayısıyla bu ekollere göre şekillenen dervişlik anlayışları ortaya çıkmaktadır. Ekolleri birbirinden ayırmak konusunda kullanabileceğimiz en önemli parametrelerden biri coğrafyadır. Zirâ tarîkatın felsefesi ve coğrafyanın sosyal yapı

¹⁵⁰ Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 1977, 41.

üzerinde yapmış olduğu etki arasındaki korelasyon çok önemlidir.¹⁵¹ Böylece aynı coğrafyada ortaya çıkan tarikatların birbirine benzerlik göstermesi, dolayısıyla derviş profili olarak da birbirine yakın derviş tipolojilerinin ortaya çıkması da doğaldır. Coğrafi gruplama yapmak gerekirse Tarikatlar Dönemi itibâriyle ortaya çıkan bu ekollerden en önemlilerinin kurucu pîrleri ve yaşadıkları zamanları şu şekilde sınıflandırabiliriz:¹⁵²

1. Bağdat Bölgesi:

- Kâdiriyye: Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî (ö. 561/1165-66)
- Rifâiyye: Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (ö. 578/1182)
- Sühreverdiyye: Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234)

2. Horasan Bölgesi:

- Yeseviyye: Ahmed Yesevî (ö. 562/1166)
- Nakşibendiyye: Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389)

3. Kuzey Afrika Bölgesi:

- Şâzeliyye: Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî(ö. 656/1258)
- Bedeviyye: Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276)
- Desûkiyye: Burhânüddin İbrâhim b. Ebü'l-Mecd Abdülazîz ed-Desûkî (ö. 676/1277)

4. Anadolu Bölgesi:

- Bektaşîyye: Hacı Bektâş-ı Velî(ö. 669/1271)
- Mevlevîyye: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)
- Bayramîyye: Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430)

Bu dönem itibâriyle artık bu tarikatlarda olan dervişler buldukları tarikatın ismi başa gelecek şekilde anılmaya başlandılar. Örnek olarak Kadirî dervişleri, Rifâî dervişleri, Şâzelî dervişleri gibi.¹⁵³ Sûfî cemaatlerin hızla büyümesi derviş yaşam tarzının rağbet görmesine bir işâretti. Bu yaşam şekli dervişleri, hayat

¹⁵¹ Krş. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ty., 63.

¹⁵² Krş. Öngören, "Tarikat", 2011, 40:95-105.

¹⁵³ Krş. Yazıcı, "Derviş", 1994, 9:189.

misyonları olarak İslam'ı bir bütün olarak hayâta geçirmeye çalışan ve aynı zamanda dünyevî hayâtı da reddetmeyen aktivistler hâline getirdi. İslam toplumunda popülarite kazanan “evliyâ kültü”nün de vermiş olduğu destekle genelde şehirli orta sınıfın kabul ettiği tasavvuf anlayışı toplumun tüm tabakalarına yayılarak, dervişliği popüler bir dindarlık biçimi hâline soktu.¹⁵⁴ Bu derviş hayat tarzı günün şartlarına göre belli değişiklikler geçirirse de günümüze kadar sürmüştür.

3.3 Derviş Özellikleri

Bu bölümde, dervişlik tanımları üzerinden dervişlerin özelliklerini incelemeyi amaçlamaktayız. Bu bağlamda metot olarak tasavvuf târihinin farklı dönemlerinde yazılan birincil kaynaklardan ve tasavvuf literatüründe kendilerine önemli bir yer verilmiş mutasavvıfların sözlerinden yararlanacağız. Dervişlerin özelliklerini, daha çok fıkıh alanında kullanılan ibâdât ve muamelât ayırımına benzer bir sınıflama yaparak ele almayı uygun gördük. Bunlardan ilki olan “ibâdet” kavramı:

Dinî bir terim olarak insanın Allâh'a saygı, sevgi ve itâatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi daha genel olarak aynı mâhiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifâde eder.¹⁵⁵

Dolayısıyla bu kategoride temel olarak dervişin Allah ile olan ilişkisi üzerinden yapılan dervişlik tanımlamalarına ve belirtilen dervişlik özelliklerine yer verilecektir. Muâmelât ise “kişinin diğer fertlerle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen fıkıh kuralları”¹⁵⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bu kategori, çalışmamızda dervişin halk ile olan ilişkilerindeki tutumunu, bir başka deyişle sosyal hayâtını incelemek amacıyla kullanılacaktır. Bunlara ilaveten dervişin bir de yolun öğreticisi olan mürşidi ile olan ilişkisine dair kategori vardır ki bu da tasavvufta önemli bir yer tutar. Dolayısıyla dervişin özelliklerini incelediğimiz bu çalışmada mürit–mürşit ilişkisi açısından yapılan târifler önemlidir. Sonuç olarak bu bölümde,

¹⁵⁴ Krş. Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, 2017, 217-218.

¹⁵⁵ Sinanoğlu, “İbâdet”, 1999, 19:240.

¹⁵⁶ Aybakan, “Muamelât”, 2005, 30:318.

aşağıdaki kategoriler üzerinden dervişlik tanımları ele alınarak dervişlik özellikleri sıralanacaktır:

- Dervişin Hak ile ilişkisi
- Dervişin halk ile ilişkisi
- Dervişin mürşidi ile ilişkisi

Kendisinden önceki Zühd Dönemi'ne ve kendisinin bulunduğu Tasavvuf Dönemi'ne ışık tutmuş ve sûfî yâni dervişlerin özelliklerini detayları ile anlatmış olan Serrâc genel mânâda dervîşi diğer âlimlerden ayıran özellikleri şu şekilde özetlemiştir: İlk ve en önemli prensip Allah ile olan ilişki üzerinedir. Dervişlerin Allâh'a ulaşmaktan başka bir amaçlarının olamayacağını, dolayısıyla dervişlikte sadece Allâh'ın emirlerini yerine getirip, haramlarından kaçınmanın yeterli olmadığı, aynı zamanda mâlâyânî denilen boş ve anlamsız işlerden uzak durulmasının gerekliliği ifâde edilmiştir. Dervişin Allah ile olan ilişkisi bağlamında Serrâc, dervîş için belli bir âdap sistemi çizer. Bu sistem Allâh'a olan yakınlık ve dünyâyâ olan yakınlığın birbirine ters bir orantıya sâhip olduğu fikri üzerine kurulmaktadır. Burada şahsı dünyâyâ bağlamaya çalışan güç olan nefsin idaresi konusu, temel olarak bu âdap sisteminin merkezinde yer alır. Kur'an'da belirtildiği üzere nefis, Rabbin acıyıp koruması dışında, *dâima kötülüğü emreder*.¹⁵⁷ Dolayısıyla dervîş için çizilen sistem, Allah ile olan ilişkiyi azaltmaya çalışan nefis ile mücâdele üzerine kurulmuştur. Dünya isteklerini temsil eden nefse karşı hayatta kalmak için gerekli olan ihtiyaçların karşılanması şartıyla yiyecek, içecek, giyim, barınma, güvenlik, uyku gibi temel ihtiyaçlarda kanaatkârlık göstermek, bu âdap sisteminin temel prensibini oluşturmaktadır.¹⁵⁸

Bu sistemin sâyesinde dervîşin belli makamlardan geçmesi ve bu makamlarda kazandığı özellikler îtibâriyle nefis mücâhededinde başarı göstermesi mümkündür. Bu makamlar Serrâc tarafından şu şekilde sıralanmıştır: tövbe, verâ,

¹⁵⁷ Yusuf sûresi, 12:53.

¹⁵⁸ Krş. Serrâc, *el-Lüma' –İslâm Tasavvufu*, 1996, 14-15.

zühhd, fakr, sabır, rızâ, tevekkül.¹⁵⁹ Benzer bir sıralama Mekkî tarafından da yapılmaktadır: Tövbe, sabır, şükür, recâ, havf, zühhd, tevekkül, rızâ ve muhabbet.¹⁶⁰ Bu makamlar daha sonraki kaynaklarda daha da artmaktadır. Çalışmamızda yukarıda açıkladığımız dervişlik tanımını, bu makam ve kavramlar bağlamında yukarıda belirttiğimiz klasmanlar, yâni derviş-Allah, derviş-halk, derviş-mürşit ilişkisi üzerinden değerlendireceğiz.

3.3.1 Dervişin Allah ile İlişkisi

Dervişlerin Allah ile olan ilişkisi daha sonraki bölümlerde anlatacağımız ilişkilerin temel prensiplerini çizmektedir. Bu bağlamda derviş, sosyal hayâtından uzaklaşmak sûretiyle belli bir zaman diliminde inzivâ hayâtı yaşayarak, kendini tümüyle Allâh'a ibâdete adayabilir. Bu zaman dilimi tasavvuf kültüründe genelde kırk gün olarak belirlenmiş, dolayısıyla Farsça 'da "çihil" kökünden alınmış çile ve Arapça' da "erbaîn" kelimeleriyle ifâde edilmiştir. Sayının kırk olmasının sebebini dervişler Kur'ân-ı Kerîm'deki Hz. Mûsâ'nın Tur-i Sînâ'da kalış süresi ile ilişkilendirirler ki bu sürede Hz. Mûsâ, Allah ile irtibatta kalıp vahiy almıştır.¹⁶¹ Halvet esnasında, derviş küçük ve ışısız bir mekânda az yemek, az uyumak, az konuşmak sûretiyle tüm zamânını Allâh'a ibâdet, zikir ve tefekkür ile geçirir.¹⁶²

Allah ile olan ilişkinin en önemli aracı ibâdet olarak ifâde edilmiştir. Resûlullah (s.a.v.), Cebrail'den şunu rivâyet etmiştir: *Aziz ve Celîl olan Rabbiniz buyurur ki: Kulum bana ibâdet ettiğın, benden ümitvar olduğun ve bana bir şeyi şerik koşmadığın sürece işlediğın hatâ ve günahları affederim.*¹⁶³ Dolayısıyla dervişler için ibâdet çok önemli bir yer taşımaktadır. Serrâc dervişlik yolunun esaslarını anlatırken Cüneyd'in, dervişlerin kendi usûllerinin beş şey olduğunda mutabık kaldıklarını ifâde ettiğini söyler: "Onlar da gündüzleri sâim (oruçlu), geceleri kâim (namazda) olmak, ihlâsla amel, ifâsı süresince amellere dikkat ve

¹⁵⁹ Krş. age. 41-51.

¹⁶⁰ Krş. El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb- Kalplerin Azığı*, 2003, 1:47.

¹⁶¹ Krş. Bakara sûresi, 2:51; A'râf sûresi, 7: 142.

¹⁶² Krş. Serrâc, *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 41-51.

¹⁶³ Tirmizî, Daavat, 99; Ahmed b. Hanbel, 5:148.

titizlik, her hâl u kârda Allâh'a tevekkül."¹⁶⁴

Yukarıda bahsedilen ibâdet, zâhirî ibâdet olarak tanımlanabilir. Dervişler bu ibâdetin aslında kulluk yolunda önemli bir araç olduğunu bilirler ama asıl olanın da ubûdiyet yâni kulluk olduğunu söylerler. Ebü'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953), *sabrın ancak Allah ile*¹⁶⁵ âyetini açıklarken sabret sözü ile ibâdetin emredildiğini ifâde eder. Burada Allah için sabır ve Allah ile sabır tabirlerine açıklık getirir. “Senin için” derecesinden “Senin ile” derecesine yükselen derviş, ibâdet (tapma) derecesinden ubûdiyet (kulluk etme) derecesine ulaşmaktadır.¹⁶⁶

Dervişliği tasavvufun başlangıç noktası îtibâriyle amel ve tasavvufun kemâl noktası olarak da ilim olarak niteleyebiliriz. İbâdetin zâhiri amel kategorisi içinde bulunurken, mârifet, irfan, ilham gibi konular amellerin neticesidir. Dervişler Allah ile olan ilişkilerinde amellerini asıl amaçları olan ledün ilmine ulaşmak için kullanırlar. Burada dervişler potansiyel bir tehlike ile karşı karşıya kalabilirler. Bu da zamanla ibâdetlerden uzaklaşmaktır. İslâm’da sadece mârifete dayanan amelsiz ve ibâdetsiz bir dervişlik anlayışı karşılık bulmaz, ama aynı zamanda da mârifet derecesine ulaşmayan derviş de tam mânâsıyla tasavvuf ehli değildir.¹⁶⁷

Dervişin Allah ile olan ilişkindeki en önemli faktörlerden biri tövbedir. Tövbe, Allah ile insan arasındaki engellerin kalkması konusunda ilk makam olarak kabul edilir. Dolayısıyla tövbe, derviş için tasavvufî yaşamın kapısıdır.¹⁶⁸ Hücvîrî İslâm’ın en önemli şartı olarak kabul edilen namaza başlamak için öncesinde abdest almanın gerekliliği ile tasavvufî hayâta geçiş için tövbenin gerekliliği arasında bir analogi kurmaktadır. Zâhirî beden için nasıl temizlik gerekiyorsa, ruhî temizliğin de ilk şartı olarak tövbe gösterilmektedir.¹⁶⁹ Bir diğer husus olan Allah ile derviş

¹⁶⁴ Yılmaz(Haz.), *el-Lüma’ – İslâm Tasavvufu*, 1996, 221.

¹⁶⁵ Nahl sûresi, 16:127.

¹⁶⁶ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 230.

¹⁶⁷ Krş. age. 27.

¹⁶⁸ Krş. Kılıç, *Tasavvuf Giriş*, 2017, 36.

¹⁶⁹ Krş. Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb- Hakikat Bilgisi*, 1982, 63.

arasındaki ilişkinin ifâde edilmesi bağlamında Kelâbâzî *ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir*¹⁷⁰ hadisini şu şekilde yorumlar: “Kulum benim kendisini korumamı isterse ben öyleyim, o tövbe ederek bana dönerse ben de ona yönelirim, duâ ederse icâbet ederim, benim için bir amel yaparsa onu kabul ederim, af dilerse kendisini affederim.”¹⁷¹

Dolayısıyla tövbe, dervişlik açısından bir başlangıç noktasıdır. Dervişin de bulunduğu makama göre üç türlü tövbe ortaya çıkar. Bunlar, en basit mânâda cezâ görme korkusu, ikinci olarak sevap kazanma tamahı, son ve en üst kademe olarak da Allah rızâsı için yapılan tövbedir.¹⁷²

Allah ile ilişkide dervişin önemli makamlarından biri de zühddür. Zühd, Allâh’tan başka olan her şeyi gönülden çıkarıp, varlığa sevinmeden ve yokluğa da üzülmeden davranabilmektir.¹⁷³ Serrâc’a göre zühd “Allâh’a yönelenlerin, her şeyden kesilip O’nun rızâsına tâlib olanların ve tevekkül erbâbının ilk basamağıdır. Dünyâdan zühd etmek ise her türlü hayr ve tâatın başıdır.”¹⁷⁴ Herevî zühd terimini herhangi bir şeye karşı arzunun tamamen kaybolması olarak yorumlarken zühdün üç derecesinden bahsetmiştir. Birincisi, dervişin verâda olduğu gibi sadece haramdan değil, Allah rızâsı için şüpheli şeylerden ve kendisini kötülüğe itecek kişilerden uzak durmasıdır. İkincisi, vakti iyi değerlendirmek ve dünya malı konusunda kanaatkâr olmaktır. Zühdün en yüksek seviyesi zühdde zühd olarak bilinir ki bu, gelinen seviyede ve yapılan her işte dervişin kendisini küçük görebilmesi ve yapılan hiçbir şeyi kendinden bilmemesi durumudur.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Buharî, Tevhîd 35.

¹⁷¹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'arruf*, 1979, 32.

¹⁷² Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 230.

¹⁷³ Krş. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2004, 182.

¹⁷⁴ Serrâc, *el-Lüma’ – İslâm Tasavvufu*, 1996, 45.

¹⁷⁵ Krş. El-Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak-Menâzilü's-sâirîn*, 2008, 87.

3.3.2 Dervişin Halk ile İlişkisi

Dervişlerin yaşantıları içerisinde halk ile olan ilişkilerinde göstermiş olduğu özellikler aşağıdaki tanım, kavram ve örneklerle anlatılmaktadır. Günlük hayatta dervişçe yaşam, belli bir edep anlayışı içerisinde dir.

Dervişlik kavramını anlatırken, derviş ve fakirlik arasında kurulan anlam bağlantısı sırasında dervişlerin dünya malına karşı olan tutumları sebebiyle maddî açıdan da fakirliği tercih edebilecekleri kanısına varmıştık. Ancak şahsî ihtiyaçlarını gidermek amacıyla dilenmek, dervişler arasında kaçınılan bir davranış olmuştur. Dervişin dilencilik yapmasında şu şekilde bir sorun görülmüştür: Bu durum dervişin Allâh'tan başkasından beklenti içine girmesine ve böylece dünyâya karşı bir hırs oluşturmaya sebebiyet vermektedir. Peygamberimiz (s.a.v) diğ er bir hadiste şöyle buyurmuştur: *Kim, istemekten yana zengin gibi davranırsa, Allah ona zenginlik verir. Kim iffetli olmak isterse Allah onu iffetli yapar. Kim kendisine dilencilik kapısını açarsa Allah da ona fakirlik kapısını açar.*¹⁷⁶ Dervişlerin dilenmeleri yerine çok fakir olanları için hediye türü ikramları almak caiz kabul edilmiştir. Hatta dilenmekten kurtulmalarını sağlamak için bu, teşvik bile edilmiştir. Bu şekilde dervişlerin erdemlerini koruması sağlanmıştır.¹⁷⁷Sehl b. Abdullah Tüsterî'den (ö. 283/896) rivâyet edilen tanımlamada derviş edebi şu üç prensibe dayandırılmıştır: İhtiyaç olduğu zaman istememek, verilince geri çevirmemek ve alınca aldığı nı kullanmayı ertelememek. Yine bir diğ er dervişçe açıklama da benzer bir şekilde yapılmış ve yine ihtiyaç dâhilinde istememek, kimseyle çekişmemek ve çekişilmeye çalışılırsa da geri durmak öğütlenmiştir.¹⁷⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-Havvâs'a (ö. 291/904) yapılan bir atıfta açıkça görülmektedir ki zorluk zamânında yardım istemek için insanların kapısına gitmek, zor zamanlar için mal biriktirmek ve hatta hastalık ânında doktora başvurmak dervişlerin sebeplere takılmak konusunda kendilerini eleştirdiği konulara örnektir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Ahmed, Müsned, 1:193; Ebu Ya'la, Müsned, No. 845; Abd. b. Humeyd, Müsned, No. 159; Heysemi, ez-Zevaid, 3:95.

¹⁷⁷ Krş. El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb- Kalplerin Azığı*, 2003, 1:77.

¹⁷⁸ Krş. Yılmaz(Haz.), *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 180.

¹⁷⁹ Krş. age. 182.

Dünyevî istekler konusunda dervişin dikkat etmesi gereken hususlar çerçevesinde Zünnûn el-Mısrî'ye göre dervişin kendi tövbesi gibi her organının da tövbesi vardır. Bu, göz için namahreme bakılmaması, el için yasak olan hiçbir şeye dokunulmaması, kulak için boş sözlerin duyulmaması, mide için haram olan hiçbir şeyin yenmemesi ve cinsel organ için fuhuştan uzak durulması anlamını taşımaktadır.¹⁸⁰ Bu edeb sistemi dervişteki verâ özelliğine dayanır. Dervişler, *helâl bellidir, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında şüpheli olan şeyler vardır. Bu şüpheli şeyler Allâh-u Teâlâ'nın koruluğudur. Çünkü koruluk etrafında koyun otlatanın sürüleri koruluğa dalabilir*¹⁸¹ hadisi gereği sadece haramdan değil, aynı zamanda şüpheli gördükleri her şeyden sakınmaları gerektiğine îman ederler. Dervişlerin bu makamda olan seviyeleri de üç bölüme ayrılır. Birincisi, haramdan ve kötülüklerden kaçınıp iyilikleri arttırmak sûretiyle îmânî korumaya çalışmaktır. İkincisi, devamlı takvâ hâlinde olabilmek, bir önceki mertebeye düşürecek ve haddi aşmaya sebep olacak her türlü faaliyetten uzak durmaktır. Bu makamın en üst seviyesi ise vakti mâlâyânî işlerle harcamayıp, sadece Allah ile vakit geçirmek ve buna engel olacak her şeyden uzak durmaktır.¹⁸² Dervişler, *günah gönlünde iz bırakan ve göğsü daraltan şeydir*¹⁸³ ve *gönlüne şüphe düşüren şeyi bırak, şüphe düşürmeyene bak!*¹⁸⁴ gibi hadis-i şerifleri verânın önemini kavramak için kullanmışlardır. Dervişlerin kendilerini bu amaçla disiplin altına almalarını gösteren örnekler sıklıkla görülebilir. Meselâ, Hâris el-Muhâsibî'nin eliyle değmek için uzandığı bir şeye, elindeki bir damarın helâl ve haram durumuna göre tepki gösterdiği belirtilmektedir.¹⁸⁵

Dervişin sosyal hayâtındaki prensipler ilk bölümde anlatmış olduğumuz halvetin sosyal hayâta yansımalarıdır. Az yemek, az konuşmak, az uyumak gibi halvette edinilen prensiplerin halka ilişki sırasında da aynı şekilde uygulanması dervişlerden beklenmektedir. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca'fer er-Râzî'nin

¹⁸⁰ Krş. Attâr, *Tezkiretü'l evliyâ*, 1991, 188.

¹⁸¹ Müslim, es-Sahîh Müsâkât, 20, 2:1219.

¹⁸² Krş. El-Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak-Menâzilü's-Sâirîn*, 2008, 87-88.

¹⁸³ Müslim, Birr, 14.

¹⁸⁴ Buhârî, Büyü, 3.

¹⁸⁵ Krş. Yılmaz, "Verâ", 1990, 47:32.

(ö. 258/872) bu konuda yorumu şu şekildedir: “Mürüdlere (dervişlere) şu üç şey mutlaka gereklidir: Başını sokacak bir ev, hayâtını idâme ettirecek miktarda gıda, bir meslek sâhibi olabilecek kadar iş. Evi halvettir, zarûret miktarındaki gıdası tevekküldür, sanatı ibâdetdir.”¹⁸⁶

Yine dervişlerin sosyal hayâtı için verilen örneklerden birinde, Ebû'l-Kasım ile Cüneyd arasında geçen sohbetinde dervişlerin yemek yerken, ilmî toplantılarda ve semâ anında üzerlerine ilâhî rahmet ineceği belirtilmektedir. Zirâ gerçek derviş ihtiyaç duymadıkça yemek yemez; ilmî toplantılarda sadece kâmil insandan bahseder ve dinledikleri sadece Hak kelâmıdır, ancak vecd hâlinde ayağa kalkarlar.¹⁸⁷

3.3.3 Dervişin Mürşidi ile İlişkisi

Mürşit, tasavvufta bir alt mertebedeki dervişi bir üst mertebeye çıkaran kişidir.¹⁸⁸ Herevî'ye göre tasavvuf yolunda ilerlemeye başlamış olan kişinin diğer dervişlerin uyguladığı oturmak, kalkmak, uyumak, hırka giymek, semâ etmek gibi tarikat geleneğinde yer alan bu fiillerdeki âdâbı bilmesi zorunludur. Dervişin bunu gerçekleştirmesi için gerekense; şerîatın usûlünü, tarikatın âdâbını ve hakîkatın sırlarını bilen bir mürşide bağlanarak ondan eğitim almasıdır.¹⁸⁹

El-Mekkî de mürşidi tasavvuf terbiyesinin merkezindeki kâmil insan olarak ifade eder. Mürşit, peygamberin davette vekîli ve terbiyede vârisi olarak görülür. Dolayısıyla mürşidin mutlaka ehil ve ehliyetli olması gerekir. El-Mekkî'ye göre mürşit şu beş özelliği taşımak durumundadır:

- Haşyet (Allâh'ı sevgili olarak görmek, dolayısıyla Allâh'tan “sevgiliyi üzme” derecesindeki bir düşünceyle korkmak)
- Huşû (Gönlün Allâh'ın azameti ile dolması ve devamlı huzur hâlinde)

¹⁸⁶ Attâr, *Tezkiretü'l evliyâ*, 1991, 170.

¹⁸⁷ Krş. Yılmaz(Haz.), *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 188.

¹⁸⁸ Krş. Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, 2017, 15.

¹⁸⁹ Krş. El-Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak-Menâzilü's-Sâirîn*, 2008, 23.

kalabilmesi)

- Tevâzu (Herkesine Allâh'ın değer verdiği kadar değer vermek ve kendini ilahi rahmete en muhtaç kimse görmek)
- Güzel ahlâk (Tüm insanlara merhametli ve hoşgörülü davranmak)
- Zühhd (Allâh'tan başka hiçbir şeye bağlanmamak)¹⁹⁰

Bu özelliklere sâhip olan mürşit ile yola çıkan dervişin karşılıklı ilişkisi içerisinde sâhip olması gereken özellikleri özetlemeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz: Hücûvîrî'ye göre eğer bir derviş bir mürşidin eğitimine girerse, mürşit onu üç sene, üç mânâ üzerinde terbiye eder. Bir sene halka hizmetle, sonraki sene Hakk'a hizmetle ve son olarak da kendi kalbine riâyet etmekle edep öğretir. Mürşit dervişe, halka hizmet ederken herkese eşit davranabilmeyi, kendisini kimseden üstün görmemeyi öğretir ki bu durum dervişte tevâzu kavramının oluşmasına öncülük eder. Tevâzu ise dervişin sabır, şükür ve rızâ gibi diğer önemli kavramları öğrenmesini kolaylaştıran bir hâl olarak düşünülebilir. İkinci kısımda mürşit müride sadece Allâh'a, Allah aşkı için hizmeti öğretir. Bu aşamayla birlikte dervişin hem dünya hem âhiret isteklerinin törpülenmesi hedeflenir. Son olarak da derviş kalbindeki üzüntüleri ortadan kaldırır, üns makamında gönlünü gafletten korur ise kalbi tamamen temizlenerek artık hırka giymeye hak kazanır.¹⁹¹

Mürşitlerden bâzıları, derviş olan öğrencilerinin terbiyesi için verdikleri riyâzâtı, kendileri her ne kadar nefis terbiyesinden kurtulmuş olsalar da yine onlarla berâber uygular. Bu hareket ise dervişlerin bu süreci daha rahat atlattıklarını sağlamak amacı doğrultusunda yapılır. Bu durum âdeta bir babanın çocuğuna bir şeyi öğretmek amacıyla çocuğunun seviyesine inmesi ve onun anlayacağı şekilde kendisinde bir örnek oluşturması olarak düşünülebilir.¹⁹²

Mürit ile mürşit arasındaki ilişkide müridin şartsız teslimiyeti en önemli özelliklerinden biridir. Her ne kadar müridin mânâsı kelime türetme kuralına göre “irâdesi olan kimse” olsa da bu kavram tasavvufta tam tersi mânâda da kullanılır;

¹⁹⁰ Krş. El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb- Kalplerin Azığı*, 2003, 1:71.

¹⁹¹ Krş. Hücûvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, 1982, 129.

¹⁹² Krş. Gazzâlî, *İhyâ'u ulûm'id-dîn*, 2002, 4:78.

yâni mürit “irâdesi bulunmayan kimse” demektir. Dervîşlikte irâde, âdet üzere olan şeyi terk etmek olarak tanımlanır. Âdet tâbiri ise genelde insanların arzularına tâbi kaldıkları gaflet hâlini ifâde etmektedir. Mürit mürşide iradesini tam olarak teslim etmek sûretiyle gerçek dervîşliğe adım atar.¹⁹³ Mürit mürşide kalben dahi îtiraz edemez. Kendisine mürşidi tarafından verilen bir görevde muhalefet durumunda kalsa, bunu derhal ikrar ve itiraf etmesi, sonra da mürşidinden gelecek cezâyâ rızâ göstermesi gerekir. Mürşidin de müridin iyiliği için onu affetmemesi ve cezâlandırması gerekir.¹⁹⁴ Cezâ kelimesi ise Arapça’da iyi veya kötü olmak üzere karşılık verilmesi anlamını taşımaktadır.¹⁹⁵ Buna göre mürşidin müridini affetmemesi, onun yaptığı şeyin görmezden gelinmeyeceği, atlanmayacağı mânâsında düşünülebilirken; onu cezâlandırması ise yaptığı şeyin iyi veya kötü karşılığını vermesi durumunu ifâde edebilir.

Mürşit zikir, tahâret, uyku gibi âdetlerle ilgili konularda dervîşe uygulaması gereken yolları çizer, ancak dervîşin uzun müddettir benimsediği âdetlerini aniden kestirmez; bunu belli bir süreç içerisinde yaptırır.¹⁹⁶

¹⁹³ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 345-346.

¹⁹⁴ Krş. age. 594.

¹⁹⁵ <http://lugatim.com/s/cezâ> et. 26/06/2019 12:30.

¹⁹⁶ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 595.

4. Meşkûre Sargût'un Sohbet Defterlerinde Ken'ân Rifâî'nin Dervişlik Anlayışı

Bu bölümde Meşkûre Sargut'un defterlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan Ken'ân Rifâî Hazretlerinin dervişlik tanımlarını, önceki başlıkta yapıldığı şekilde üç bölümde tasnif etmeye çalışacağız. Ayrıca, Ken'ân Rifâî'nin dervişlik anlayışını analiz etmek için kendisinin ve öğrencisi Sâmiha Ayverdi Hanımın yazmış olduğu diğer eserlerden de yararlanacağız. Yaşadığı dönem itibâriyle Ken'ân Rifâî, hem tekke ve zâviyelerin kapatılmasından önceki zaman diliminde hem de sonraki zaman diliminde yaşamış ve eğitim vermiş olduğu için, sohbetlerine bu süreçteki inkılâpların etkisinde devam etmiş bir mutasavvıftır.

Sohbetler adlı eserinde dergâhların kapatılmasından birkaç yıl sonrası ile ilgili zaman dilimi şu şekilde ifade edilmiştir: Dergâhın içinde bulunan semâhane ve müştemilâtı, Ken'ân Rifâî'nin kendi maddî imkânları ile inşa edilmiş olduğundan ve bir vakfa âit olmadığından dolayı kendisine iade edilmiştir. Dergâh tâdilattan geçerek bir mesken hâline getirilmiştir. Bu dönem içerisinde, özellikle İstanbul'daki eski dergâhların hepsinin aktivitelerine devam edip etmediklerinin resmî makamlar tarafından izlendiği anlaşılmaktadır. Ken'ân Rifâî bu dönem zarfında dervişlerine ziyaret izni vermemiş ve bunun da kanunun tehdidinden değil devrin kanun koyucusuna itâat etmenin bir vecibe olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Dervişleri, kendisiyle olan bağlantılarını kaybetmemek ve Ken'ân Rifâî'yi görebilmek için dergâhın karşısında bulunan Hakkâk Rauf Efendi'nin evine gelerek onu en azından pencereden görmeye çalışmıştır.¹⁹⁷ Ken'ân Rifâî bu tutumuyla tekkelerin kapatılmasını ezeli bir takdirin sonucu olarak yorumlamış ve her ne kadar geleneksel bir tekke kültüründen gelmiş olsa da öğretisini devrin durumuna ve ihtiyaçlarına göre adapte edebilmiştir. Hatta dergâhlar kapatılmadan yıllar önce bu durumu tahmin etmek sûretiyle “Bundan sonra zikri kalbî yapacağız!” demiştir.¹⁹⁸ Bu süreç yaklaşık on beş sene sürmüştü ve bu dönem içerisinde prensip olarak âile efrâdı haricinde kimse dergâha alınmamıştır. Ken'ân

¹⁹⁷ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 270.

¹⁹⁸ age. 41.

Rifâi kendisini soruşturan ve tâciz eden kişilerin sadece görevlerini yaptıklarını ifade ederek bu durumu da hoş görmüştür.¹⁹⁹ Bu dönemin ardından tekrar sohbetlerin başlaması ile anlatılan hikâyeler birçok öğrencisi tarafından yazıya dökülmüştür. Bunlardan bir tanesi de öğrencisi Meşkûre Sargut'un almış olduğu notlardan oluşan defterlerdir. Bu dönem îtibâriyle Meşkûre Sargut'un kaleme aldığı ve Ken'ân Rifâi'nin vefâtından sonra da yazmaya devam ettiği defterlerdeki dervişlik tanımları aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır. Bu tanımlar dervişlerin Allah, halk ve mürşitleri ile olan ilişkileri üzerinden kategorize edilmiştir. Bâzı tanımlar daha önce yayınlanmış eserlerde kullanılmış, bâzıları ise ilk defa bu tez içerisinde yer almaktadır. Bu ayırım yapılacaktır. Ayrıca bâzı tanımlar Ken'ân Rifâi'ye âit olup bâzı tanımlar ise başka sûfiler tarafından yapılmış ve Ken'ân Rifâi tarafından kullanılmıştır. Bu ayırım da elimizdeki verilere göre yapılmaya çalışılmıştır. Tanımların orijinal olarak kalmasına dikkat edilmektedir. Bâzı tanımlarda olan cümle düşüklükleri düzeltilmemiştir.

4.1 Ken'ân Rifâi'nin Dervişlik Târiflerinde Derviş-Allah İlişkisi

Ken'ân Rifâi, derviş ile Allah arasındaki ilişkiyi üç özellikte açıklar. Bunlar isteme, çalışma ve edeptir. Buna göre derviş yardım ister, Allah yakınlık gösterir; derviş çalışır ve gayret gösterir, Allah yardım eder; derviş edep gösterir, Allah da kerâmetini sunar. Bu şekilde Allâh'a yaklaşan derviş kalbin örtülerinden kurtulur.²⁰⁰ İncelediğimiz defterlerde derviş ve Allah arasındaki ilişki konusundaki tanımlamalarda aşağıdaki kavramların diğer tasavvufî kavramlara nispeten daha baskın bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Amacımız tanımlamaları bu kavramlar üzerinden gruplamak ve Ken'ân Rifâi'nin derviş-Allah ilişkisi içerisinde dervişlik anlayışını bu kavramlar ekseninde değerlendirmektir :

- Teslimiyet ve Allâh'a yönelme
- Nefs mücâhedesini
- Dünya hayâtının zorluklarına katlanmak

¹⁹⁹ Krş. age. 260.

²⁰⁰ Krş. Rifâi, *Seyyid Ahmed Er-Rifâi*, 2008, 13.i.

- Kalp temizliği
- Güzel ahlâk
- Aşk
- Yokluk
- Kemâle ulaşmak

4.1.1 Teslimiyet ve Allâh'a Yönelme

Derviş ve Allah ilişkisinin temelinde yer alan anlayış, dervişin Allah dışında hiçbir varlığı görmemesi ve sadece O'nunla ilgilenmesidir. Ken'ân Rifâî, yapmış olduğu Mesnevî şerhinde bu konudan bahsederken; Allâh'tan başka gönülde oluşan her şeyin yok edilmesi, gönlün sadece Allah ile dolması için Allah ile derviş arasındaki tüm perdelerin yırtılması ve engellerin aşılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰¹ Derviş ile Allah arasındaki perdeler, nefsin kendisini Allâh'tan ayrı bir varlık olarak görmesinden ileri gelir. Bu gaflet perdesinin ortadan kalkabilmesi için dervişin ölmeden önce ölme sırrına ulaşması gerekir. Ken'ân Rifâî bunun gerçekleşmesi için gerekenin Allah sevgisi olduğunu ve ancak bu sevgiyle menfaatsiz bir şekilde dolan gönlün nefisteki kötülük, çirkinlik hâllerini yok etmek sûretiyle dervişteki ilâhî kuvvetleri galip getireceğini söylemiştir.²⁰²

Meşkûre Sargut'un defterlerinde, Allah derviş ilişkisinde dervişin kayıtsız bir şekilde Allâh'a yönelmesi ve teslim olması ile ilgili derviş tanımları şu şekilde gruplandırılabilir:

- 1) "Gerçek derviş Allâh-û Teâlâ'nın dilediğini yapar, bütün işlerini o güçlü zâta teslimde kusur etmez ve yüzünü teslim toprağına sürer."²⁰³ Bu sözüyle dervişin Allâh'ın büyüklüğünü tam anlamıyla idrak etmesi ve teslim olması gerektiğini anlatır. Meşkûre Sargut, Allâh'ın azamet ve hikmetini, güneşin bu dünyânın üzerinde parlamasına benzetir. Dervişlere örnek olması açısından,

²⁰¹ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 42.

²⁰² Krş. *age.* 6.

²⁰³ D-5, 89.

Hz. Mevlânâ'nın bu azamete olan tesliminin nedenini, her nefes daha güzele ve daha iyiye gitmek yolunda bir fırsat vererek kulların tekâmülü ve terbiyesini sağlayan ulu Allâh'ın şu tertip ve düzenine hayranlığı olarak târif eder.²⁰⁴

- 2) “Dervişlik, günde bin kere insanı kaplayan zevâhirden kurtulmak ve Hakk’a yönelmektir.”²⁰⁵ Ken’ân Rifâî, tasavvuf literatüründe dünyâyâ âit her şeyden vazgeçip Allâh’a yönelme mânâsına gelen tecerrüt kavramını sıkça kullanmaktadır. Dervişin tecerrüdünün dâimi olması hedeflenmesi gerektir, aksi takdirde geçici bir hal olmaktan ileri geçmez.²⁰⁶ Ken’ân Rifâî bu tanımını Ahmed er-Rifâî’nin şu sözleriyle pekiştirir:

Kalb tesbîhinden gafil olmamak isteyen kimsenin eşyayı, muzhir ve mazharı itibâriyle ta’zîm etmesi ve esrâr-ı ilâhiyyeyi dâima tefekkür ve mülâhaza eylemesi lâzımdır. Tabakât-ı maâlîyi kalb ve basiretle tavaf eden, isti’dâd-ı hilkatine muvafık olan safâyı orada bulup kudûrât-ı mâsivâdan âzâde olur.”²⁰⁷

- 3) “Dervişlik Allâh’a itâattir. Derviş, kanının heder ve mülkünün mubah olduğunu gören kimsedir. Allah rızâsı uğruna onun yolunda canını harcar. Malen ve bedenen asla hasis değildir.”²⁰⁸ Ken’ân Rifâî, Mevlâna Hazretlerine yapmış olduğu atıfta “Cömertlerin lâıyğı para ve mal vermektir. Âşıkların ise can vermektir.” der. Burada maksat Allâh’a tam teslimiyet sonucunda nefsini vermektir.²⁰⁹ Bir diğer örnekte, bir kişinin sadaka olarak başka birine verdiği paranın cömertlik olup olmayacağı konusunda Ken’ân Rifâî şöyle düşünmektedir: Gerçek cömertlik zaten Allâh’ın verdiği emanetin bir kısmını başka bir kula vermek değil, nefsinin arzularından vazgeçmektir.²¹⁰

- 4) “İşte dervişlik bunların cîfeliğini görüp dikenli bu huyları Allâh’ın muhabbeti

²⁰⁴ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 46.

²⁰⁵ D-8, 75.

²⁰⁶ Krş. Ayverdi, *Ken’ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 406.

²⁰⁷ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 125.

²⁰⁸ D-1, 297.

²⁰⁹ Rifâî, *Sohbetler*, 2000, 473.

²¹⁰ Krş. age. 400.

ateşine terk etmektir. Bu teslimiyette ilmin tatlılığı, amelin acılığı, nefsin kırılı kırılı un ufak olması sonunda muhabbet ve şefkat dolu bir yürekle cümleye yâr olursun.”²¹¹ Defterde bu söz Ahmed er-Rifâî’ye atfedilmektedir. Bu târifte, dervişin teslimiyetinde ilim ve amel beraberliğinden bahsedilmektedir. Ken’ân Rifâî hayâtın esâsını îmana, îmânın ruhunu amele ve îmânın kemâlini Allâh’a olan sevgiye, amelin kemâlini de halk sevgisine bağlar. Gerçek dervişler, halkın Hak’tan ayrı olmadığını bilenler ve buna göre hareket edenlerdir. Bu derecede olanlar Hakk'a olan sevgileri ve korkularından dolayı halka şefkat, merhamet, af, hilm ve sabırla muamele eder, kimseyi incitmez ve kimseden incinmezler.²¹² Meşkûre Sargut’un bu konuda düşüncesi yine hocası Ken’ân Rifâî’nin fikirleri çerçevesindedir; dervişin bu yolda ulaşmak istediği en yüksek mertebenin kâmil insan mertebesi olduğunu ifâde eder. Bu mertebeye ulaşmak içinde kendisine mahsus varlığını Allah muhabbetinin nârı ile yakmış ve nûr-i ilâhîde gark olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bu sahte varlık yok olacak ve hakkânî vücut ortaya çıkacaktır.²¹³

- 5) “Derviş, Allâh’ın kapısından gayri bir kapıya yüz döndürmez. Çünkü kendisi için sığınacak ve güvenilecek her şey Allâh’tan ibarettir.”²¹⁴ Kur’ân’da bu konuyla ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Bunlardan bâzıları şu şekildedir: *Allâh’a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter.*²¹⁵; *Ve onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allâh’a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur.*²¹⁶ Bu bağlamda Ahmed er-Rifâî Hazretleri, Peygamberimiz (s.a.v.) ve İbn Abbâs²¹⁷ arasında geçen şu konuşmayı rivâyet etmektedir:

Yâ Abbâs, Cenâb-ı Hakk’ın büyüklük ve ululuğunu unutma! Dâima hatırında

²¹¹ D-1, 213.

²¹² Krş. Ayverdi, *Ken’ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003,36.

²¹³ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 32.

²¹⁴ D-4, 102.

²¹⁵ Ahzâb sûresi, 33:3.

²¹⁶ Talâk sûresi, 65:3.

²¹⁷ Ebü’l-Abbâs Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88): Hz.

Peygamber’in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilen ve çok hadis rivâyet edenler arasında yer alan sahâbî.

olsun! Allah da seni korur, davranışını dâima Hakk'ı görür gibi yap, soru sunacaksan, Hakk'a sun, yardım dilemeyi Allâh'tan yap. Şunu bil ki, bütün âlem bir yere toplanıp sana zarar verecek olsa, Allah takdir etmemişse, zarar görmezsin, çünkü yazılar silinmiş, kurumuştur.

Sohbetler isimli eserinde Ken'ân Rifâî şu anekdotu vermektedir: Türk mûsikisi muallimi, bestekâr ve zâkirbaşı İzzeddin Hümâyî Bey'in (ö. 1950) sınavda en emin olduğu derslerden düşük not ve en hazırlıklı olmadığı derslerden ise iyi not alması konuşulduğunda şöyle söyler: "Allâh'tan başka ümit bağlanacak, güvenilecek yoktur. En büyük hatâ, Hak'tan gafil olmak, kudret ve kuvveti kendinde veya Hak'tan başkasında görmektir."²¹⁸

Dervişte olması gereken teslimiyetin derecesini anlatmak için Ken'ân Rifâî, şu Kur'ân-ı Kerîm kıssasını örnek olarak vermektedir: Nemrut, İbrâhim Peygamber'i ateşe attığı zaman, Hz. İbrâhim'e o ateşi gül bahçesine dönüştüren, O'nun Allâh'a göstermiş olduğu rızâ ve teslimiyetin kuvvetidir. Rivâyete göre Hz. İbrâhim'e Cebrâil'in geldiği ve yardım teklif ettiği söylenilmektedir. Ancak Hz. İbrâhim yardımı sadece Allâh'tan isteyeceğini belirtmiştir. Bu şekilde kendisinin Cebrâil'in dahi aracılığını reddetmiş olduğunu görmekteyiz. Bununla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'in Nahl sûresinde *Hakk'a tapan İbrahim'in yoluna uy!*²¹⁹ buyurulmakta ve bu Allâh'a olan en üstün bağlılığı ifâde etmektedir. Ken'ân Rifâî'nin dervişlik kavramlarında bahsettiği bu anlamda bir teslimiyettir.²²⁰

Bu teslimiyet ve Allâh'a yönelme eylemi tasavvufta tevekkül terimiyle özdeşleşmiştir. Ken'ân Rifâî için tevekkül, her olanın Allâh'ın emriyle olduğunu bilmek, Allâh'tan başka herhangi bir gücün fâil olamayacağını idrak etmektir. Bunu bilen derviş en büyük serveti de elde etmektedir.²²¹ Derviş tevekkül ettiği zaman sebebi terk eder zirâ kaderden kaçmaya uğraşmak aslında kişinin kendinden kaçmaya uğraşması gibidir. Ken'ân Rifâî kaderin değişmeyeceğini ve zamânı gelince her yazılanın hayâta geleceğini belirtir. Fakat yazılanların hepsi sebeplere bağlanmıştır. Bu durumun idrakinde olan derviş tevekkül, teslimiyet ve rızâ bilinci

²¹⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 195.

²¹⁹ Nahl sûresi 16:123.

²²⁰ Krş. age.76.

²²¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 400.

içerisinde olmalıdır.²²²

Klasik kaynaklar ile karşılaştırma yaptığımız zaman da tevekkül ve teslimiyet ile ilgili sûfîlerin benzer yorumlar yapmış olduklarını görmekteyiz. Kelâbâzî'nin *Ta'aruf*'unda ilk dönem sûfîlerinden konuyla ilgili şu tanımları görmekteyiz: Ahmed b. Muhammed Mesrûk (ö. 298/910-11); "Tevekkül, tecellî eden kaderin hükmüne teslim olmaktır" diye buyurur. Cüneyd; "Tevekkül, Allâh'a karşı kulun var olmadan evvelki gibi (günahsız ve tam teslimiyet hâlinde) olması, kula karşı da Allâh'ın o kul mevcut olmadan evvelki gibi (bütün ihtiyaçlarını karşılayıcı bir hâlde) olmasıdır." tanımını kullanır.²²³ Bu konuda klasik kaynaklarda kullanılan bir diğer terim de Allâh'a teveccühtür. Bu da dervişin tüm gücüyle ve varlığıyla Allâh'a yaklaşma gayretidir.²²⁴

4.1.2 Nefis Mücâhedesı

Dervişler kayıtsız şartsız bu teslimiyeti elde etmek için en önemli etken olarak bu dünyâyâ olan bağılılığı gidermeyi ve bu bağılılığın ana kaynağı olan nefsin terbiyesini görürler. Dolayısıyla dervişlerin karşılaştığı en büyük mücâdele nefis ile yapılacak mücâdeledir. Ahmed er-Rifâî Hazretleri, derviş gâyesine ancak nefsinden uzak durup, âdetlerini terk edince, dünyevî şehvetlerden ve başkalarına duyulan aşırı arzulardan vazgeçince ulaşacaktır demektedir.²²⁵ Nefsanî huylar olan kibir, haset ve yalanı Allâh'ın kapısından uzaklaşma nedeni olarak görür. Bu huylardan nefsin korunmasını öğütlerken, dervişin her an nefsini kontrol etmesini, hatâlı işleri konusunda nefsiyle hesaplaşmasını ve dâima tövbe ve af dilemesini salık verir.²²⁶ Nefis ile olan mücâdelenin Allah katında olan karşılığı açısından da şöyle söyler: "Nefsini zelîl eden kimsenin kadrini Cenâb-ı Hak yüceltir, nefsini yücelten kimseyi de ibâdının gözünde alçaltır."²²⁷

²²² Krş. age. 477.

²²³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'aruf*, 1979, 153.

²²⁴ Krş. age. 300

²²⁵ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 49.i.

²²⁶ Krş. age. 61.i.

²²⁷ age. 62.

Ken'ân Rifâî'nin Meşkûre Sargut'un defterlerinde bu konuda yapmış olduğu dervişlik tanımları şu şekildedir:

- 6) “Dervişlik, nefsi kulluk yoluna sevk etmek ve Allâh’ın hükümlerine boyun eğmektir. Allâh’ın likâsı muhabbetinden hiçbir nefes ayrılmamaktır.”²²⁸ Ken’ân Rifâî burada belirttiği kulluk için Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801 [?]) Hazretlerinin şu târifini referans gösterir: “Yâ Rabbî, ben Sen’in cehenneminden korktuğum veya cennetini talep ettiğim için sana ibâdet ve kulluk etmedim. Kulluğum, ancak cemâlin içindir.”²²⁹ Sâmiha Ayverdi dervişin insanlık derecesine ulaşmak için kulluktan ayrılmaması gerektiğini belirtir. Varlık nefsin putudur ve kul olunursa bu puttan uzak durulmak sûretiyle Hakk’ın rızâsında fâni olunur.²³⁰
- 7) “Derviş nefsi için gazaplanırsa yorulur. Hak rızâsı için gazaplanırsa kavm ü kabilesi nusret bulur.”²³¹ Bu tanım benzer bir şekilde Hz. Ahmed er-Rifâî’de şu şekilde yapılmaktadır : “Fakîr kendi nefsi için gazablanırsa yorulur. Umurunu Hakk’a teslim eder ve onun rızâsı için gazablanırsa kavim ve kabîlesiz nusret bulur.”²³² Gazap veya öfke genel anlamda Müslümanlıkta yerilen bir özelliktir. Fakat buradaki ifadelerden gazabın yerilen ve övülen iki çeşidi olduğunu anlamaktayız. Peygamberimizin çeşitli hadislerinde gazap konusuna değinilmektedir. Mesela: *Hiçbir kul, Allah katında, O’nun rızasını gözeterek öfkesini yutmasından daha faziletli bir lokma yutmuş değildir.*²³³ Yine Peygamberimiz öfkenin arkasında şeytanın motivasyonu olduğunu, *şeytandan Allâh’a sığınarak öfkelerini yatıştırabileceklerini*²³⁴ ifâde etmiştir. Ken’ân Rifâî gazabın Allah adına yenilmesi konusunda Hazret-i Hüseyin’e âit şu anekdotu vermektedir: Hz. Hüseyin âilesi ile yemek yerken bir kölenin üzerine sıcak çorba dökmesi sonucunda canının çok

²²⁸ D-3, 6.

²²⁹ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 346.

²³⁰ Krş. Ayverdi, *Dost*, 2007, 80.

²³¹ D-9, 147.

²³² Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 67.

²³³ Ahmed b. Hanbel, 2: 128.

²³⁴ Buhârî, *Edeb*, 76.

yanmasına rağmen kölenin Kur'ân'dan *Allah öfkelerini yenenleri sever*²³⁵ âyetini okumasıyla hemen "Gayzımı yendim" buyurur. Köle, âyetin devamı olan *Allah affedenleri sever*²³⁶ deyince Hz. Hüseyin köleyi derhal affeder ve son olarak da *Allah ihsan edenleri sever*²³⁷ dediğinde de köleyi kölelikten âzat eder. Bu olay gerçek bir dervişin nefesine ters gelenleri bir anda Allah için yok saydığını gösteren önemli bir belgedir.²³⁸ Bunun yanında Müslümanlıkta bir de övülen öfke vardır ki bu Allah için öfkelenmektir. *Allah Resulü kendi nefsi için, intikam almamıştır. Ancak Allâh'ın yasaklarının çiğnenmesi durumunda Allah hakkı için öç almıştır*²³⁹ ifâdesinden de anlaşılacağı üzere gazap Allah adına yapılırsa bir dervişlik özelliği hâline gelir.

- 8) “Dervişlikte ahlâkı değiştiren ve yükselten bir âmil vardır. Derviş olup olmadığını oradan anla. Çünkü derviş kalbine Rabbini koymuş ve o kalple nefesine hâkim olmuştur. Derviş o kimsedir ki kalbi Allah için saffet bulmuştur. Tasavvuf, her yüksek huyu almak; her alçak huyu bırakmaktır.”²⁴⁰ Ken'ân Rifâî dervişin bu özelliklerini şu şekilde özetlemektedir: Derviş ahlâkını temiz tutmak için kibir, haset, gıybet ve yalan gibi huylardan hangisi varsa bunları temizlemeli ve temizledikten sonra da Allâh'a şükrünü bilmelidir. Ancak bu şükrün dille yapılması yeterli değildir. Derviş şükrünü kâl değil hâl hâline getirmekle yükümlüdür. Bu da Allâh'ın verdiği nimetleri O'nun istediği yerlerde kullanmak, nefsin istediklerine karşı koyabilmek, nefse ağır gelenlere sabır gösterebilmek, Allâh'ın verdiği râzı olmak, tam bir teslimiyetle işleri Allâh'a bırakabilmek ile gerçekleşir. Bu duruma erişmiş derviş dünya karanlığında âb-ı hayâtı içmiş demektir. Bir derviş bu seviyeye ulaştığı takdirde gamdan ve kederden uzaktır. Dolayısıyla derviş için korku yoktur.²⁴¹

²³⁵ Âl-i İmrân sûresi, 3:134.

²³⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3:134.

²³⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3:134.

²³⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 11.

²³⁹ Buhârî, *Menâkıb*, 23; Edeb, 80.

²⁴⁰ D-3, 18.

²⁴¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 416.

- 9) “Allah yolcusu nefsanî işlere vakit harcamaz; ancak dünyevî ve uhrevî hayırlı işler için vakit harcar. Dervişin nefesi, tıpkı altın gibi, yakut gibi kıymetlidir. Binâenaleyh derviş nefesini ancak Hak için sarf eder.”²⁴² Ahmed er-Rifâî Hazretleri sıkça zamânın boşa harcanmaması gerektiğini öğütlemektedir. Dolayısıyla Ken’ân Rifâî’nin târiflerinde bu konuya sıkça yer vermesi de doğaldır. Dervişlerin (fakirler) zamânı kendileri için rahat vermeyecek şeylerle yok etmemeleri gerektiğini ifâde eder ki nefes sayılıdır. Sonunda pişman olunacak işlerle vakit geçirmek ki bunu dünyaya bağlayan her iş olarak nitelendirir, dervişe yakışmayacak bir harekettir. Dolayısıyla dervişe düşen kalpleri korumaktır, zirâ var olan şeylerin en kıymetlisi vakit ve kalptir. Eğer bu ikisi ihmâl edilirse derviş için faydalar elden kaçır. Bunun için de Hak’tan başka kimseye güvenmemek, mizahtan, ağız kavgasından ve verdiği sözü tutmamaktan kaçınmak esastır.²⁴³
- 10) “Bir dervişin alıp verdiği her nefes kibrît-i ahmer kadar kıymetlidir. Onu, ancak Hak için ve Hak yolunda harcamalıdır.”²⁴⁴ Kibrît-i ahmer (kırmızı sülfür) gümüşü altına çevirebildiği iddia edilen bir elementtir. Tasavvufî düşüncede velînin ulaştığı yüksek derecenin kemâlini ifâde etmede kullanılır. İbnü’l-Arabî *Et-Tedbîrâtü’l-İlâhiyye’de* tabiri bu mânâda kullanmıştır.²⁴⁵ Dolayısıyla çok değerli olan bu element dervişin nefesi ile aynı kıymette gösterilmiştir. Ahmed er-Rifâî bu konuda şu öğüdü verir: “Sermâyen, kalbin ve vaktindir. Kalbin zanların kuruntuları ile meşgul olur, vaktini de boş faydasız şeylerle ziyan edersen, kaybettiğin sermâyeyi ne vakit kazanırsın?” Dolayısıyla derviş sadece Hak yolunda zaman harcar.²⁴⁶

Ken’ân Rifâî nefis ve ruh arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatır. Ruhlar âleminde bulunan ruhlar, mülk âlemine inip bir beden kafesine girene kadar güzel ve diriltici özelliklere sâhip olan İsâ nefesinden parçalar taşırlar. Bu dünyâda

²⁴² D-9, 80.

²⁴³ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 78.i-79.i.

²⁴⁴ D-6, 5.

²⁴⁵ Krş. Addas, *İbnü’l-Arabî- Kibrît-i Ahmer’in Peşinde*, 2004, 143.

²⁴⁶ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 64.i.

giyindikleri vücut bu özellikleri kaybettirmeye başlar ve nefsin hükümdarlığı egemen olur. İşte derviş bu noktada nefisle amansız bir mücâdeleye girer. Eğer ruh, cisim ve maddelere karşı mücâdeleyi kazanabilirse ruhun özellikleri söz ve eylem hâline dönüşür. Bu saflıkta ruhlar adeta İsâ gibi diriltici olur. Yâni nefsin sözü öldürücü, ruhun sesi ise dirilticidir. Böyle olan dervişler manevî lezzetleri tadacak olgunluğa ulaşarak sabır silahıyla nefis kalelerini yıkabilenlerdir ki artık özgürlüklerine kavuşmuşlardır.²⁴⁷

Klasik kaynaklarda nefis mücâhedesini konusunda karşımıza çıkan terim mücâhededir. Mücâhede nefis ile olan mücâdele, nefis ile çekişmek, nefsi ezmek, nefsin isteklerini etkisiz hâle getirmek için riyâzat yapmak ve her türlü eforu sarf etmektir.²⁴⁸ Serrâc, sûfilerin en önem verdiği ve tüm müminlerin ihtiyâcı olması îtibâriyle üzerinde çok detaylı bir şekilde durduğu üç konudan (hâl, makam ve mücâhede) biri olan mücâhede ile ilgili *Lüma'da* detaylı anlatımlara yer verir.²⁴⁹ Sülemî edebî ileri seviyesi olarak dervişin halkı kendi nefsinin önüne koyması olarak niteler. Sülemî, ilk dönem sûfilerinden Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. İsâ el-Mervezî (ö. 293/906)'ye yapmış olduğu atıfta dervîşi, nefislerinin arzu ve isteklerini, Hakk'a uygun olmak şartıyla halkın arzu ve isteklerinin ardında bırakan olarak tanımlamaktadır.²⁵⁰

4.1.3 Dünya Zorluklarına Katlanmak

Dervîşin nefis mücâhedesini çerçevesinde dünya sıkıntıları ile karşılaşması ve bunları nasıl karşılayacağı konusu Ken'ân Rifâî'nin dervîş tanımlamalarında önemli bir sıklık göstermektedir. Burada ilk olarak 'sıkıntının Ken'ân Rifâî'ye göre olan târifini yapmak gerekir. Kendisi, *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eserinde sıkıntının üç sebepten ileri geldiğini ifâde eder: Birincisi, işlenen günah; ikincisi, elden alınan dünyâlık; son olarak da nefsine, ırzına eziyet eden kişi. Bunların çözümü şu şekilde ifâde edilmektedir: Eğer bir dervîş günah işlemiş ise, Allâh'tan bağışlanmasını

²⁴⁷ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 229.

²⁴⁸ Krş. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'arruf*, 1979, 170.

²⁴⁹ Krş. Serrâc, *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 19.

²⁵⁰ Krş. es- Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, Sülemî'nin Risaleleri, 1981, 41.

istemelidir; dünya ile ilgili herhangi bir şey dervişten alınmış ise, ondan vazgeçerek Allâh'a sığınması gerekir; son olarak derviş bir şahsın zulüm ve eziyetle karşılaşmış ise de kendisinden buna tahammül ve sabır göstermesi beklenir. Allah eğer derviş bu sıkıntının sebebinden haberdar etmemiş ise, dervişin görevinin bu sıkıntının geçici bir durum olduğunu idrak ederek büyük resim içerisinde bunun ilâhî tecellînin bir parçası olduğunu görmek olduğu belirtilir.²⁵¹ Hem Meşkûre Sargut'un defterlerinde birden fazla olarak hem de yazmış olduğu *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* adlı eserinde tekrar edilmiş olan ilk târif şu şekildedir:

- 11) “Ve dervişlik, gam ve belâ gelmesi vaktinde, kalbinde ferah bulmaktır.”²⁵² Bu târif Meşkûre Sargut'un *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ* adlı eserinde şu şekilde anlatılmıştır: “Hz. Mevlânâ tasavvuf hakkındaki düşüncesini şöyle îzah buyuruyor: “Bir kimse, bir zattan tasavvufun mânâsını öğrenmek istedi. O zat, cevap olarak ‘Gam ve belâ geldiğinde kalbinde ferah bulmaktır’ dedi.”²⁵³ Yaptığımız değerlendirmelerde bu sözü Meşkûre Sargut, Hz. Mevlânâ'ya atfeder.²⁵⁴

Bu konuda Ken'ân Rifâî'nin Meşkûre Sargut'un defterlerinde geçen diğer tanımlamaları aşağıda gruplandırılmıştır:

- 12) “Sâdık dervişin alâmeti kederlere katlanmak, kalbin ve âzânın huzûrunu elde etmektir. Rabbim benden râzı ise musîbetler ve sıkıntılar benim için ehvendir.”²⁵⁵ Meşkûre Sargut bu söze şu hadis referansı ile açıklama getiriyor: *Kazâma rızâ ve belâma sabretmeyen benden başka Rab arasın*²⁵⁶ ve ekliyor: “Şikâyeti terk etmek, şikâyet yerine şükretmek edeptir.”²⁵⁷ Ken'ân Rifâî Allah'ın insana bir belâ vermesinin asıl sebebinin ahlâkî cevherini vücûdu mâdeninden çıkarmak olduğunu ifâde eder. Bu durum aslında beşer

²⁵¹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 151.

²⁵² D-1, 184.

²⁵³ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 46.

²⁵⁴ Krş. age. 46.

²⁵⁵ D-9, 146.

²⁵⁶ Taberânî, 22:20; Heysemî, 7:207; el-Münâvî, 4:469.

²⁵⁷ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 37-38.

olanı dervişten ayırır. Dervişler, durumun aslında kendileri için bir lütuf olduğunu idrak ederek Allah'tan bilir ve Allâh'a şükür ederler. Diğerleri ise şikâyet eder ve Allâh'a isyan ederler.²⁵⁸ Sâmiha Ayverdi bu konuda kendi hocası olan Ken'ân Rifâî'den örnek verir, zirâ Rifâî yapmış olduğu dervişlik tanımlarını kendi hayâtına geçirmiş bir mürşiddir. Hastalığı nedeniyle almış olduğu ilâçların yan etkisi nedeniyle çok acı çektiği zamanlarda "Sakın bundan şikâyet etmeyin çocuklar, Allâh'tan insana her zaman güzellikler ve rahatlıklar gelmez ya. O iyi bir şey verince hiç şikâyetsiz alıyorum da bu kadarcık bir sıkıntı için aman demek yakışır mı?"²⁵⁹ demek sûretiyle tüm öğrencilerine bir örnek olmuştur.

- 13) "Dervişlik, emirler ve yasaklar altında sabretmektir. Tasavvuf, iddiaları terk ve mânâları gizlemektir. Tamamen fuzûlî şeyleri bırakmaktır. Tasavvuf cânı sevgiliye verip kurtulmaktır."²⁶⁰ Belâ ve sıkıntılara tahammül gösterebilme özelliği dervişler için yüksek bir derece olarak gösterilmiştir. Ken'ân Rifâî *Sohbetler* adlı eserinde bu konuya şu hadis üzerinden verdiği örnekle yaklaşmaktadır:

*İnsanların en çok musîbete uğrayanları evvela peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (velîler ve sâlihler) gelir. Kişi dinine göre belâ ve imtihanlara maruz kalır. Eğer dine bağlılığı varsa, belâsı daha da artar. Fakat dininde gevşek yaşıyorsa ona göre musîbetlerle karşılaşır. Kişiye belâlar gelir gelir de artık onun üzerinde hiçbir günah kalmaz.*²⁶¹

Rifâî, halkın çoğunluğunun küçük sıkıntılar karşısında şikâyete başladıklarını ve sıkıntılara tahammül edecek olgunluğa sâhip olmadıklarını ifade eder. Bu nedenle en büyük belâların halkın arasında en üst derecede olanlara verildiğini, dolayısıyla peygamberler arasında da en büyük ezânın Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından çekildiğini belirtmiştir.²⁶² Hz. Muhammed'in (s.a.v) *dünyâda*

²⁵⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 398.

²⁵⁹ Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 202.

²⁶⁰ D-7, 92.

²⁶¹ Tirmizî, *Zühd* 57; Ahmed b. Hanbel, 1:172, 174.

²⁶² Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 109.

*rahat yoktur.*²⁶³ hadîsi ile ilgili olarak, Ken'ân Rifâî şu şekilde bir yorum getirmektedir: “Dünyâda rahat arıyorsan Allâh'ın halvetgâhındadır, oraya var, orada ara!.. Huzur, Allâh'la olan kalptedir.”²⁶⁴ Sonuç olarak Rifâî bu sıkıntıların aslında, bizim gözümüze göre eziyet olduğunu ama esas mânâda nîmet olduğunu söyler. Bunun sebebi olarak da sıkıntı ve eziyet zamânında dervişlerin, Allâh'a daha yakın olduklarını savunur. Ters olarak da derviş sıkıntısından ne kadar uzaksa, Allâh'tan da o kadar uzak olmuş olur.²⁶⁵

Klasik kaynaklarda yapmış olduğumuz karşılaştırmada Sülemî bu konuyu ilk dönem sûfilerinden Ali İbn Abdu'l-Hamid'in şu sözleriyle örneklendirir: “Sûfî güneş gibidir. Yeryüzünde bulunan her şeyin üzerine doğar; yer gibidir, her şey onu çiğner; su gibidir her şey onu içer, ateş gibidir her şey ondan ışık alır”²⁶⁶ ve benzeri bir tanımda da sûfî yer olduğu için üzerinde ot bitirir denir.²⁶⁷ Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi derviş dünya zorluklarına katlanmak sûretiyle derece kazanır.

4.1.4 Kalp Temizliği

Nefis ve dünya zorluklarıyla olan mücâdelesinde başarılı olmuş dervişte belli başlı özelliklerin oluştuğu belirtilmektedir. Öncelikli olarak derviş kalp temizliğini sağlamak sûretiyle içindeki tüm kötü huylardan uzak durabilme yetisine sâhip olmuştur. Ken'ân Rifâî'ye göre dervişin kalbi “nazargâh-ı Hudâ”²⁶⁸ olduğundan; dervişin kalbini dünyâyı ilgilendiren şeylerden, kötü düşüncelerden temizlemesi gerektir. Temizlenmenin ise dört derecesi olduğu zikredilmiştir: İlk olarak zâhirî temizlik su ile yapılır ve dış organlarımızın zâhirî pisliklerden temizlenmesini sağlar. İkinci olarak ibâdetler ve iyilikler yapmak ile dil temizlenir. Üçüncü sırada kalbi kötü huylardan temizlemek gelir ki bu da her kötü huyun yerine bir ilâhî huy getirmek ile olur. En son derecedeki temizlik ise tevhit ilmi ile

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, Zühd, 128.

²⁶⁴ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 222.

²⁶⁵ Krş. age. 559.

²⁶⁶ Es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri*, 1981, 41.

²⁶⁷ Krş. age. 1.

²⁶⁸ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 177.

Allâh'tan gayrı her şeyden temizlenmektir ki hakîkî temizlik budur.²⁶⁹ Ken'ân Rifâî'nin Meşkûre Sargut'un defterlerinde geçtiği şekilde kalp temizliği konusunda yapmış olduğu dervişlik târifleri aşağıda sırlanmıştır:

- 14) “Hz. Desûkî buyurdu: ‘Derviş olan kimse, âzâsını maddeden temizlemek, kalbini gafletten pâk etmek lâzımdır.’”²⁷⁰ Ken'ân Rifâî Burhânüddîn İbrâhîm b. Ebi'l-Mecd Abdilazîz ed-Desûkî (ö. 676/1277) Hazretlerine yapmış olduğu atıfı Hz. Ahmed er-Rifâî'nin şu sözleriyle destekler:

Basîret-i kalbin mir'âtı, Cenâb- Hak'dan gaflet paslarıyla paslanır ve cilâsız kalırsa, vücûda hakâyık-ı ma'nâ in'ikâs edip görünemez. Nur-i ilâhî kalb âyînesine giremez. Vech-i kalb zulmetlenir, hayâlât buharları ve evham bulutları ondan tesâud eder.²⁷¹

- 15) “Hakîkî derviş mânâ safiyetini iç temizliğinde bulandır ve başkalarına bakıp kendisinde bir meziyet görmeyendir. Akıllının alâmeti şunlardır: Darlık zamânında sabır; genişlikte tevâzu sâhibi olmak, orta hâlli durmak; Bâkî olan Yüce Allâh'ı talep etmek”²⁷² Meşkûre Sargut, aynı mânâyı Ahmed er-Rifâî Hazretlerinin yaptığı çok benzer bir tanımla açıklar:

Hazret-i Pîr Ahmed er-Rifâî buyuruyorlar ki: “İnsan, mükevvênâtın taallukundan yüreği saf ve temiz olduğu hâlde kendi nefsinde diğerlerinden bir fark ve bir meziyet görmeyendir. Mâsivâyâ nazardan müberrâ ve pâk olan kulların hep ahlâkı böyledir.”²⁷³

Ken'ân Rifâî temizlik kelimesini açıklarken iki türlü temizlikten bahseder. Birincisi beden temizliğidir ki bu, su ile olur. İkincisi de kalp temizliği ki bu da Allâh'tan başka bir varlık görmeyen dervişlerin sâhip oldukları ahlâk-ı hamîde ile olur.²⁷⁴

- 16) “Dervişlik; zararlı ihtirasları koparıp yerine ilahî bir vecd getiren insanî hayat

²⁶⁹ Krş. age. 177.i-178.i.

²⁷⁰ D-4, 25.

²⁷¹ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 69.

²⁷² D-5, 78.

²⁷³ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 157.

²⁷⁴ Krş. Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 493.

demektir.”²⁷⁵ Ken’ân Rifâî, dervişin içinde derinlerinde bulunan kötü huylarını mücâhede ve riyâzat yaparak baskılaması bir çeşit sanat ise, bu huyları temizleyip yerine iyilikler getirmek de derviş için bir hâldir, diye ifâde eder. Bunu başarabilen derviş ayrıca başkasına yapılan kötülükler âdeta kendine yapılmış kadar müteessir olur.²⁷⁶ Ken’ân Rifâî sözlerine şu şekilde devam eder: “İnsanın da kâh riyâzat, kâh mücâhede, kâh lütuf, kâh celâl ile muâmele görmesi, hep içinin temizlenmesi, tezkiye ve tasfiyesi içindir, ki Allâh'a lâıyk olabilsin.”²⁷⁷

Klasik kaynaklarla yapılan karşılaştırmada Kelâbâzî'nin mârifet ilmi ile ilgili yapmış olduğu tanımda şu özellikleri kullandığını görmekteyiz: Eğer nefis; istek ve arzularını kontrol edebilecek hale gelir, duyguları kontrol hâline alıp huylarını iyileştirir, Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanır ise dünyâya sırt çevirebilir. Bu hâlde olan derviş, artık içindeki sesleri denetleyebilir zirâ artık özü ve kalbi temizlenmiştir. Bu hâl mârifet ilmine ulaşma hâlidir.²⁷⁸

4.1.5 Güzel Ahlâk

Ken’ân Rifâî beşeriyetin yaratılışından maksadın güzel ahlâk olduğu ifâde ederken, güzel ahlâkta aranılanın da niyette sağlamlık, dürüstlük ve amelde sağlamlık, dürüstlük olduğunu söyler. Resûlullah Efendimiz (s.a.v) de: *Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Bunların en başı akıldır. Bir parça akıl, birçok namaz ve oruçtan daha üsttür* buyuruyor.²⁷⁹ Aklın buradaki önemi Allâh'ın istedikleri ve istemediklerini birbirinden ayırt edebilip ona göre yaşamaktır. Ancak güzel ahlâkı hâl edebilenler: *Nefislerini kötülüklerden arıtanlar kurtulur ve selâmete erer*²⁸⁰ âyetindeki duruma mazhar olabilirler. Ancak Ken’ân Rifâî kötü ahlâk sâhibi olanları da hor görmemeyi öğütler, zirâ aslında iyi ahlâkı açığa çıkaran kötü ahlâk sâhipleridir. Ken’ân Rifâî güzel ahlâklı olan kişilerin insanlar içinde

²⁷⁵ D-8, 109.

²⁷⁶ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 572.

²⁷⁷ age. 123.

²⁷⁸ Krş. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'arruf*, 1979, 153.

²⁷⁹ Muvatta, *Husnül Halk*, 8; Müsned, 2:381.

²⁸⁰ Şems sûresi, 91:9-10.

hayırlı olanları olduğu gibi îman açısından da Allâh'a en yakın olanları olarak târif eder ve onların kalplerinden cennete olan bir yoldan bahseder.²⁸¹ Ken'ân Rifâî'nin defterlerde geçtiğine göre güzel ahlâk konusunda yapmış olduğu dervişlik târiflerinden ilki hem Meşkûre Sargut'un defterinde dervişin özelliği olarak hem de *Seyyid Ahmed Er-Rifâî* adlı eserde fakîrin özelliği olarak yer almaktadır:

- 17) “Bir derviş için şu altı haslet lâzımdır: Sabırlı olmak; cümle eşyâdan ümit kesip Hakk'a emniyet etmek; sır saklamak, kendi gibi bir mahlûka hâlinden şikâyet etmemek; fakrında varlık hâli üzere olmak, yaptığını Allah rızâsı için yapmakla berâber bir şey yaptığını görmemek.”²⁸² Burada târifin Ahmed er-Rifâî'ye âit olduğu görülmektedir. Tarîkate giren dervişlerin seyr-i sülûklarında bu 6 özelliği geliştirmeleri gerektiği anlaşılmaktadır.

Meşkûre Sargut'un defterlerinde geçen diğer tanımlar aşağıda gruplanmaktadır:

- 18) “Dervişlik ne şekil ne de ilimdir. O sadece güzel ahlâktan ibârettir. Eğer şekil olsaydı, mücâhede ile hâsıl olurdu, ilim olsaydı öğrenilince meydana gelirdi. Dervişlik Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktır.”²⁸³ Ken'ân Rifâî şu beyti okur:

*İlm ile âmâl ile hâsıl olur kalb-i selim
Hakk'ı tevhîd eylemektir cümle ilmin gâyesi*²⁸⁴

Burada ilim diye bahsedilen zâhirî ilimler değildir. İlimden kasıt kendini bilmek ve aczini hissettiğin ölçüde yokluğunu görmektir. Bunu yapabilen derviş Hakk'ı birler ve yapanın Allah olduğunu idrak eder.²⁸⁵ Amel konusunda şu beyti okur:

²⁸¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 422.

²⁸² D-4, 17; D-7, 218-219; Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 77.i.

²⁸³ D-1, 297.

²⁸⁴ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 213.

²⁸⁵ Krş. age. 213.

*İstikâmettir bütün âmâlin hep gâyesi
Hep fenâ-yı halkladır tevhid bakâ-yı Hak'ladır*²⁸⁶

Burada da amelden maksat istikâmettir. Derviş her yönde Hakk'ı görürse ona göre hareket eder. Derviş incitmez ve incinmez, zirâ yapan ve yaptıran Allâh'tan başkası değildir.²⁸⁷

- 19) “Dervişin hâlinde kahır, gadr, zulüm ve kibir olamaz. Üstünlük ve yükseklik kasti bulunamaz. Derviş hâli, yumuşaklık ve tatlılıkla nasîhatta bulunmaktır.”²⁸⁸ Rifâîlik'in en belirgin özelliklerinden biri de yumuşak mizaçtır. Konuyla ilgili şu hikâyeye Ahmed er-Rifâî için rivâyet edilir: Hz. Pîr evinin bir hırsız tarafından soyulduğunu anlayıp hırsıza çaldığı malzemeler konusunda ve taşımasında yardım eder. Hatta hırsıza duâ etmesi sonucunda, hırsızın bu yumuşaklık karşısında tövbekâr olarak dervişliği seçmesi çok önemli bir derstir.²⁸⁹ Peygamber Efendimizin (s.a.v) şu hadîsi de tam bu konuya parmak basmaktadır: *Yumuşak davranamayan kimse, bütün hayırlardan mahrum kalmış sayılır.*²⁹⁰

Klasik kaynaklarla yapmış olduğumuz karşılaştırmalarda ilk sûfiler özellikle Peygamber Efendimizin (s.a.v) güzel ahlâk ile ilgili hadis ve sünnetleri üzerinden referanslar göstermişlerdir. Sülemî'nin risâlelerinde vermiş olduğu şu örnek güzel ahlâka verilen değeri gözler önüne serer: Allah Peygamberini Kalem sûresinde *muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzerindesin*²⁹¹ diyerek tüm insanlara örnek olarak göstermektedir. Peygamberimiz (s.a.v) de *teraziye ilk konulacak şey güzel ahlâktır*²⁹² hadîsinde ahlâkın önemini açıkça ifâde eder. Enes bin Mâlik (ö. 93/711-12) Peygamberimiz (s.a.v) ile yapmış olduğu sohbette, hangi amelin daha üstün olduğunu sorduğunda, Peygamberimiz (s.a.v) *Güzel ahlâk* der ve açıklar:

²⁸⁶ age. 213.

²⁸⁷ Krş. age. 213.

²⁸⁸ D-3, 20.

²⁸⁹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 24.i.- 25.i.

²⁹⁰ Müslim, Birr 74-76; Ebû Dâvûd, Edeb 10; Tirmizî, Birr 67; İbn-i Mâce, Edeb 9.

²⁹¹ Kalem sûresi, 68:4.

²⁹² Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, Feyzu'l Kadir, 3:88.

*Adam ibâdet etmediği halde güzel ahlâkı yüzünden cennette en yüksek dereceye ulaşır. Ve ibâdet ettiği halde kötü ahlâkı yüzünden cehennemde en aşağı dereceye iner.*²⁹³ Peygamber Efendimizin (s.a.v) bir başka güzel ahlâk târifi *affi al, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir*²⁹⁴ âyetinin inmesinden sonra Hz. Cebrâil ile olan konuşması sırasında yapılmıştır. Hadis şu şekildedir: *sana zulüm edeni affetmen, sana vermeyene vermen, sana gelmeyene gitmen, sana bilmezlikle kusur edene aldırış etmemen, sana kötülük edene iyilik etmendir.*²⁹⁵ Sülemî rivâyet edilen bu hadisleri tasnif ettikten sonra kendisi de güzel ahlâkı târif ederken hem dünyâda güzellik hem de âhirette olgunluk olarak niteler.²⁹⁶ Bu konu aynı zamanda derviş ve halk arasındaki ilişkide daha kapsamlı şekilde incelenecektir. Zîra dervişin göstermiş olduğu bu özelliklerin halka olan etkisi toplum açısından önemli bir konudur.

4.1.6 Aşk

Dervişin bu yüksek seviyelere ulaşabilmesi için gereken etkenlerden biri de aşkı gönlünde gerçek mânâda tadabilmesidir. Ken'ân Rifâî aşk ile ilgili düşüncelerini açıklarken üstadı Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye başvurur:

*Talebtü fi 'l-kevni bâkın key ehîme bi-hî
Gayre 'l-habîbi fe-sirru 'l-hubbi vâfânî
Ve kâle lî halli anke 'l-gayra münhali 'an
Ani 's-sivâ fe-sivâ men tedrihî fânî
Fe-sirtü minhü ledeyhî fî-hi 'anhü bi-hî
Ve 'l-gayru râha bi-lâ terkî ve nisyânî*²⁹⁷

Bu şiirin şerhini Ken'ân Rifâî şu şekilde yapmaktadır: Aşkın sırrı şunu söylemektedir ki kâinatta Allâh'tan başka sevebileceğimiz kalıcı hiçbir varlık yoktur; Allâh'tan başka her şey fânîdir. Dolayısıyla aşk sayesinde bu bilince varınca sadece O'nunla berâber oldum ve O'ndan gayrı olan her şey terk etmeye veya

²⁹³ Es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri*, 1981, 97.

²⁹⁴ Araf sûresi, 7:199.

²⁹⁵ Taberî, *Câmi 'u 'l-beyân*, 9:105.

²⁹⁶ Krş. Es- Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri*, 1981, 99.

²⁹⁷ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 187.i.

unutmaya gerek kalmadan çekip gitti.²⁹⁸

Ken'ân Rifâî, Allah ve derviş arasındaki ilişkinin bu seviyedeki bir hâle ulaşabilmesinde aşk faktörünün taşıdığı öneme birçok yerde dikkat çekmektedir. Aşkın gücünü anlatmak için kendileri şu örneği Neml sûresinin 34. âyetinin şerhi olarak vermektedir: Bir hükümdar bir şehre girdiği zaman kendisinden başka tüm güç sâhiplerini kılıçtan geçirecektir. Zîra o hükümdarın kendisinden başka herhangi bir îtibar sâhibini kabul etmeyeceği belirtilmektedir. Aşk da işte bu hükümdara benzetilmektedir. Dolayısıyla aşkın bir gönül ülkesine girmesi sonucu tüm "Benim!" diyenleri ortadan kaldırması doğaldır. Önceki bölümde bahsedilen nefis mücâdelesinin kazanılmasında aşk en önemli silahlardan biri olarak gösterilmektedir. Zîra eğer aşk o gönle hâkim olursa nefsin sıfatları olan kin, kibir, şehvet, haset gibi insanı Allâh'tan alıkoyan etkenleri bertaraf edecektir.²⁹⁹ Meşkûre Sargut'un defterlerinde yer alan Ken'ân Rifâî'nin aşk ile ilgili derviş tanımları aşağıda gruplanmıştır:

- 20) "Dervişlik: irfan ve aşk kesilmiş ruhun Allâh'ı bilmesidir. Dervişlik, varlığa ihtiyâcı olmayan yokluktur."³⁰⁰ Ken'ân Rifâî aşkın şulesi içine düşmüş olan bir dervişi şu şekilde târif eder: o cezbe her tarafını sarmıştır ve dolayısıyla bu dünyâya açılan bütün delikleri kapamış olduğundan mâşukundan başka bir şey görmemektedir. Bu haldeki derviş artık varlığa ihtiyaç duymaz, zirâ mâşukunda yok olmayı tercih etmiştir.³⁰¹
- 21) "Dervişlik Hakk'ın nûrlarından bir ışık yakabilmektir. Tasavvuf hakîkî aşk ateşi ile yanıp tutuşmaktır."³⁰² Ahmed er-Rifâî aşkı şu şekilde târif etmektedir: "Aşk, sayd âletidir. Hak hazretleri onunla ehl-i vefa ve vidâd-ı sayd eder."³⁰³ Aşk hâlinde olan dervişi bir muma benzetir, zirâ zâhiren dervişin gözü yaşlı, hüznü ve rengi soluktur. İçi bir mum gibi yanıp

²⁹⁸ Krş. age. 187.i.

²⁹⁹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 511 ve 572.

³⁰⁰ D-8, 109.

³⁰¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 153.

³⁰² D-1, 299.

³⁰³ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 40.

tutuşmaktadır. Ayrıca bu hâl içerisinde olan dervişin az yediğini, bundan dolayı akıl sâhibi olduğunu; az uyduğunu, bundan dolayı anlayışlı olduğunu ve az konuştuğunu bundan dolayı hikmete mazhar olduğunu belirtir.³⁰⁴ Sâmiha Ayverdi aşk ateşini anlatırken kalb-i selim yâni kalp selâmetini sağlayan faktör olarak niteler. Ayverdi'ye göre aşk ateşini yakan 'zikkullah kılıcıdır'. Ayverdi'nin zikkullah kılıcı terimi, Kur'ân-ı Kerim'de geçen *Rabbini zikkret, kendini unuttuğun vakit* âyetindeki zikkretin tesîridir. Bir diğerk deyişle Allah'ı öyle an ki, ondan gayri bir şey kalmasın mâniyasındadır ki aşkın ateşinin yaptığı da budur.³⁰⁵

Klasik kaynakların önemli temsilcilerinden Hâris el-Muhâsibî aşkı târif ederken, dervişin bir şeye bütün benliğiyle yönelerek onu sâhip olduğu her şeyin üzerinde tutması, hem zâhiri hem bâtinî şekilde ona riâyet etmesi ve bütün bunlara rağmen asla hakkını tam olarak verememesi olduğunu söyler.³⁰⁶ Burada da Ken'ân Rifâî'nin yapmış olduğu târiflerde olduğu gibi, Allah aşkı sayesinde dervişin tamamen sevgiliye yönelip başka hiçbir şeyle uğraşamayarak nefsin hevâ ve isteklerinden uzaklaşması üzerinde önemle durulmuştur.

4.1.7 Yokluk

Aşk sayesinde elde edilmeye çalışılan, bu dünya üzerinde yokluğun tecrübe edilebilmesidir. Ken'ân Rifâî'ye göre içinde bulunduğumuz dünya, mecâzî bir varlık âlemidir. İnsanlar bu mecâzî âlemde bir vücut kalıbındadır. Allâh'ta yok olabilen dervişler ise bir mânâ âlemi olan o yokluk enginindedir. Dolayısıyla, gerçek derviş olanlar, aslında hakikî varlık olan bu yokluk âleminin mensuplarıdır.³⁰⁷ Hakîkatte ne varsa, aslında o uçsuz bucaksız yokluk âleminde mevcuttur ve insanların yaşamakta olduğu mecâzî âlemdeki fânî vücutlar bu yokluk âleminden beslenir. Dolayısıyla yaşadığımız hayat âdetâ yokluğun bir rüyası, bir hayâlidir. Hayal âlemi yokluktan doğduğu için yokluk geniş ve hayal ona nispetle

³⁰⁴ Krş. age. 61.i.

³⁰⁵ Krş. Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 416.

³⁰⁶ Krş. Chittick, *İlahi Aşk*, 2018, 355.

³⁰⁷ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 359.

dardır. Yokluk âleminden hayal, hayal âleminden ise vücut meydana gelmiştir. Bütün bunlardan anlaşılacağı kadarıyla da yaşadığımız âlem evvelki âlemlere oranla, âdeta bir zindan kadar ufak ve karanlıktır. Gerçek derviş bu durumun farkında olan ve bu dünyâda ölmeden yok olabilirse yokluk âleminde var olabileceği bilincinde olandır.³⁰⁸ Ken'ân Rifâî'nin bu konuyu ele alan dervişlik kavramları şu şekilde sıralanmaktadır:

- 22) “Derviş, yokluğu ihtiyar edendir. Benlik kaydından silinendir.”³⁰⁹ Ken'ân Rifâî Mesnevî Şerhinde Hz. Şems'ten³¹⁰ bahsederken yokluğu tatmayı anlatıyor:

Yokluğu tatmak, bütün varlıklarla birlikte Hakk'ın birliği deryâsında yok olmanın zevkini ve şevkini tatmak hâlidir. Bir ruh bu hâle erdi mi, onun artık ne söyleyecek bir sözü ne övülecek kimsesi ne de söylemeğe ve övmeğe takati olur. Bu hal, yaratılıştan beri açıkça söylemeyen hâli gibidir. Engin bir sükût hâlidir ki her şey ancak bu sessizliğin içinde, dilsiz, kelimesiz ve sessiz söylenir, böyle bir kendinden geçmişlik hâlinde, hele o benzersiz sevgili için, dil, ne söyleyebilir?³¹¹

Ken'ân Rifâî yokluk kavramını îzah ederken şu örneği vermektedir: "Bir saat kendi yokluğunu düşünmek, bir sene kendi varlığında ibâdetten daha üsttür"³¹²

- 23) “İnsan yokluğu derecesinde Hak ile aşına olur ve kalbindeki vahyi duyar. Dervişlikten maksat gazez ve kinin yok olmasıdır, kibrin mahvolmasıdır.”³¹³ Ken'ân Rifâî en büyük küfrün insanın kendi vücudu olduğunu ifade eder. Eğer o atılırsa hakikat doğar. Bu dünyayı bir puthâne olarak niteleyen Rifâî, kibir ve ihtirasları putlara benzetir.³¹⁴ Sâmiha Ayverdi yokluk kavramını kendi hocası üzerinden şu hikâye ile anlatır: Sâmiha Hanım Ken'ân Rifâî'yi tanımak isteyen bir arkadaşına, onun üstün özelliklerini anlatan bir mektup

³⁰⁸ Krş. age. 451.

³⁰⁹ D-9, 91.

³¹⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî (ö. 645/1247 [?]).

³¹¹ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 213.

³¹² Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 175.

³¹³ D-7, 118.

³¹⁴ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 470.

yazar. Hocası bu mektubu görünce kendisi hakkında yazılan özellikleri kabul etmeyip tek vasfının hiç olması olduğunu söyler. Bu olay dervişin tek özelliğinin hiçlik olabileceğini gösteren çok önemli bir belgedir.³¹⁵

- 24) “Bu cihanda en güzel ve en rahat hâl, şüphesiz yokluktur. “Derviş yoktur; o, varsa da yoktur” buyruluyor.³¹⁶ Ken’ân Rifâî, bu konuya Hz. Mevlânâ’dan bir örnek ile yaklaşmaktadır. Meşkûre Sargut’un sohbet defterlerinde geçen bir hikâyede, bir adamın Hz. Mevlânâ’ya gelerek kendisinin kimya bildiğini ve eğer kendisini yanına alırsa toprakları altın yapacağını söyler. Hz. Pîr ise ona şöyle cevâp verir: “Benden uzak ol, biz altını toprak yapanı arıyoruz. Yokluk hünere sâhip olan bize gelsin.”³¹⁷ Hikâyeden anlaşılacağı üzere, derviş için ana gâye mecâzî varlıktan uzaklaşarak yokluğu bulmak ve bu şekilde gerçek ve mutlak varlık olan Allâh’ı arzulamaktır.

Klasik kaynaklarda bu konuyla ilgili önümüze gelen terim “fenâ”dır. Bu terim Sülemî tarafından zâhirden dervişin tüm kötü huylarından arınması, hakîkate ise dervişin kendi sıfatlarından sıyrılıp Allâh’ın istediği duruma bürünmesidir. Bu şekilde derviş kendini yok sayıp Hak ile bir olmaktadır.³¹⁸ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed (Cafer) el-Harakânî (ö. 425/1033) Hazretlerinin yokluğa ilişkin şu sözü söylediği rivâyet edilir : “Bütün halk, oraya yaraşan bir şeyi buradan götürmenin kaygısı içinde. Hâlbuki buradan oraya hiçbir şey götürülemez. Buradan oraya, orada garip olan bir şey götürürler ve bu da yokluktur.”³¹⁹

4.1.8 Kemâle Ulaşmak

Dervişin aşkın yardımıyla erişeceği en önemli derecelerden biri de kemâle ulaşmaktır. Sözlük mânâsı olarak sâhip olunan mânevî hasletler, olgunluklar³²⁰ demek olan kemâlât, Ken’ân Rifâî’nin dervişlik anlayışında önemli bir yere

³¹⁵ Krş. Ayverdi, *Ken’ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 143.

³¹⁶ D-8, 123; D-7, 215.

³¹⁷ Krş. D-8, 123.

³¹⁸ Krş. Es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risaleleri*, 1981, 33.

³¹⁹ Attâr, *Tezkiretü’l evliyâ*, 1991, 706.

³²⁰ <http://lugatim.com/s/kemalat> e.t.06.07.2019 14:20.

sâhiptir. Bu âleme asıl geliş nedeni olarak belirttiği kemâl hâlini anlatırken Ken'ân Rifâî, insanların aslında üç çeşit olduklarını ifade eder. İlk kısımdaki insanlar; kemâlât bilincinde olmayan, sadece nefsî isteklerini yerine getiren ve bu âlemde bundan başka bir amaçları olmayan, onun için de yüce âlemlerde olan asıl makamına dönemeyecek olan kişilerdir. İkinci kısım insanlar; her ne kadar bu âleme gelmekteki amacın kemâle ulaşmak olduğunu bilseler de nefsinin sevmek, evlât, mal, mevki gibi dört putun esaretinde kalanlardır. Bu kısım da dünyâya gelmekteki maksadı lâıykıyla yerine getirememiştir. Son sınıf olan gerçek dervişler ise ana hedeflerinin kemâle ermek olduğunu bilip bu dünyâda sadece misâfir olduklarını idrak ederek nefislerini esaretleri altına alanlardır.³²¹ Elimizdeki defterlere göre kemâle ulaşmak kavramı ile ilgili kullanılan derviş tanımları aşağıda gruplanmaktadır:

25) “Dervişlik, iç ve dış olgunluğu itibâriyle insanlığın kemâline en güzel örnek olan Fahr-i Kâinat’ın hakîkî vârisi olmaktır. Fenâ yâni yok olmak, sâlikin noksanının zevâlidir. Bekâ, sâlikin kemâlinin kıyamıdır. Huzur, halkı bırakıp Hak’la meşgûl olmaya derler.”³²² Ken’ân Rifâî Peygamberin varisleri ile ilgili şu hadisi ve ardından da sureyi referans vermektedir: Âlimler, *enbiyânın vârisleridir*³²³ ve *Allâh'tan korkan âlimlerdir*.³²⁴ Burada âlimlerden maksat, dış görünüşleri hoca gibi olanlar değildir. Peygamberin temsilcileri, Allâh’ı, ismiyle, sıfatı ve zâtı ile bilen âşıklardır. Tıpkı Resûlullah’ın (s.a.v.): *Ben hepimizden fazla Allâh’ı bilirim ve hepimizden fazla da ben korkarım!*³²⁵ buyurduğu gibi, velîler de Allâh’ı bildikleri içindir ki korkarlar ve sadece onunla meşgul olurlar.³²⁶

26) “Derviş olan kimsenin vazîfesinin başı da sonu da ‘Allah, birdir’ demektir. Bu dünyâya hepimiz insanlığımızı bulmak için geldik. Bize ihsan buyrulan bu insan kisvesinde bunu bulmazsak, içimizde yatan hayvanlıkla iktifâ etmek

³²¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 436.

³²² D-7, 92.

³²³ Buhârî, İlm, 10; Ebû Davut, İlm, 1; Tirmizî, İlm,19; İbn-i Mâce, Mukaddime,17.

³²⁴ Fatır sûresi 35:28.

³²⁵ Buhârî, Edep, 72.

³²⁶ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 498.

ve ona rüçû etmek yazık değil mi?”³²⁷ Ken’ân Rifâî insâniyetin önemini anlatırken derviş olan kimsenin ilk ve son vazîfesini, Allâh’ın birliğine îman etmesi olarak tanımlar. Ama bu sadece, lâ ilâhe illallah zikri değildir. Zirâ, Hârun Reşîd’in³²⁸ papağanı Yâsîn-i Şerîf i baştan aşağı ezbere okurdu. Bu benzetmeyle kalıp olarak insan gözükene aslında bir maymun, bir tilki, bir kurt gibi hayvânî sıfatları barındırmakta olduğu âşikârdır. Ancak, Allâh’ın ahlâkı ile ahlâklanılmış ise insan olabilme özelliğine sâhip olunabilir.³²⁹

- 27) “Dervişe kemâlât tahsiline çalışmak hangi mevzi ve mevkiye olursa olsun her vakit ve her an kemâlâtını ziyadeleştirmeye çalışmalıdır.”³³⁰ Ahmed er-Rifâî hangi durum ve yerde olursa olsun dervişin kemâlât, yâni bir başka deyişle mânevî meziyetleri öğrenmeye çalışması gerektiğini öğütlemektedir. Dervişin devamlı tekâmül içinde olması ve kendini kemâlât içerisinde de geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.³³¹ Rifâî şu hadîs-i şerîfi ekler: *İki günü eşit geçen kimse aldanmıştır.*³³²

Ken’ân Rifâî kemâlât konusuna bir ekleme daha yapmaktadır. Ona göre derviş, sâdece kendi kemâle ermekle kalmayıp başkalarını da kemâle erdirenindir. Zirâ gerçek derviş başkalarına da kazandığı bilinci kazandırmakla sorumludur. Bu konu aynı zamanda derviş ve halk konusunda hizmet ile ilgili kısımda tekrar ele alınacaktır.³³³

İlk sûfîlerde de kemâlât çok üst düzey bir makam hâlinde işlenmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî’ye kemâl mertebesindeki dervişin özellikleri sorulduğunda, dervişin nefsinin hatâlarının farkında olup Allâh’tan başka kimseden bir şey beklemediği zaman, Allâh’ın da onu nefsinden uzaklaşması oranında kendine yaklaştıracağını ifâde etmektedir.³³⁴ Kemâl artık korku ve endîşelerin de son

³²⁷ D-8, 86.

³²⁸ 5. Abbâsî halifesi (ö. 809).

³²⁹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 553.

³³⁰ D-4, 97.

³³¹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 40.i.

³³² Hatib Bağdadî *Iktizaul İlmî'l-Amel*, 112; *Sehavî*, Makasîd, 402; *Semhudî*, Gammaz, 140.

³³³ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 607.

³³⁴ Krş. Attâr, *Tezkiretü'l evliyâ*, 1991, 228.

bulduğu bir makamdır. Derviş için kemâl hürriyettir, zirâ hürriyet kulluğun kemâle ulaşmasıdır.³³⁵

Son olarak Ken'ân Rifâî'nin Allah-derviş arasındaki ilişkiyi özetlemesi îtibâriyle burada ele almayı uygun gördüğümüz iki dervişlik tanımı aşağıdaki gibidir. Bu tanımlar bu bölümdeki tüm tanımların bir özeti şeklinde değerlendirilebilir:

- 28) “Tasavvuf ve dervişlik çeşitli hasletler üzerine bina olunmuştur. Bunlar da nefsinden uzaklaşmak, Cenâb-ı Hakk'ı ilmen ve yakînen bilmek, fiilinde, sıfatında ve zâtında Hakk'ın birliğini ikrar eylemektir. Bir derviş Cenâb-ı Hakk'ı bu ilimle bildi mi, zan ve hayâlî istekler ve şüpheler kalkıp boynundan taklit boyunduruğu çıkar. İşlerinde Hak'tan gayriye iltica etmemek, dervişe lâzımdır.”³³⁶
- 29) “Dervişlik, gönüldür, vakittir, diriliktir vesselâm.”³³⁷

4.2 Ken'ân Rifâî'nin Dervişlik Târiflerinde Derviş – Halk İlişkisi

Ken'ân Rifâî dervişin sosyal bir varlık olduğunu ve dünya ile âhiret çizgisinin arasındaki berzahta bir denge kurması gerekliliğini anlatır. Dervişin geçimi ve ihtiyaçları onun emeği olmadan kendine verilmez. Hatta peygamberler ve velîler de kendileri için bir meslek seçmişlerdi ki eğer gayretsiz geçim sağlanabilseydi Allah onlara nasip ederdi.³³⁸ Ken'ân Rifâî, Allah ve halk ile olan ilişkinin dengesini îzah etmek için şöyle der: “Binâenaleyh kesrette (çoklukta) Hak ile vahdette (tekte) halk ile olmak basîret erbâbının yoludur.”³³⁹ Dolayısıyla bir Hak meşgûliyeti olan dervişlik ve bir beden meşgûliyeti olan dünya işleri birbirine bir engel teşkil etmemelidir. Derviş hem Allah ile hem de sosyal hayâtını oluşturduğu

³³⁵ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 364.

³³⁶ D-4, 122.

³³⁷ D-8, 107.

³³⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 533.

³³⁹ age. 533.

muhiyetiyle kurduğu ilişkide bir denge ortamı sağlamak ile yükümlüdür.³⁴⁰

Dervif ve halk arasındaki ilişki açısından incelediğimiz tanımlarda Ken'n Rifâi'nin en çok aşağdaki kavramların üzerinde durulduğunu gördük. Amacımız tanımlamaları bu kavramlar üzerinden gruplamak ve Ken'n Rifâi'nin dervif-halk ilişkisi eksenindeki derviflik anlayifını bu kavramlar ekseninde değerlendirmektir:

- Edep ve güzel ahlâk
 - Hâlinden memnun olmak
 - Halkın ayıbını örtmek
 - Halka tevâzu göstermek
 - Halktan menfaat beklememek
- Halk ile sözlü münâsebet
- Halka hizmet
- Halkın dervife rağbeti

4.2.1 Edep ve Güzel Ahlâk

Dervifler için daha önce Allah ile ilişkilerinde de yer verdiğimiz güzel ahlâk ve edep konuları aynı zamanda dervifin halk ile olan ilişkisinde de çok kritik bir yer tutmaktadır. Ken'n Rifâi dervifliğin ana gyesinin ahlâkın tamamlanması olduğunu ifâde ederken, ahlk olmayan bir dervifin kesinlikle dervif olamayacağının altını çizer. Ken'n Rifâi, dervifliğin sadece tekkede bulunup ibdetle uğraşmakla elde edilecek bir makam olmadığını belirtir. Onun yaptığı târiflerde derviflik; güzel ahlâk ile yoğrularak insanlığı bulmak, ruhu temizlemek ve dünyevî hırslardan kurtulmakla gerçekleşebilen bir durum olarak nitelendirilmiştir.³⁴¹

Güzel ahlâk üzerine kurulu olan dervif huylarını, Ken'n Rifâi bâzı peygamberlerin kendine has özellikleri üzerinden gösterdiği referanslar ile anlatır:

³⁴⁰ Krş. age. 533.

³⁴¹ Krş. Rifâi, *Sohbetler*, 2009, 493.

Derviş, Hz. İbrâhim gibi cömert, Hz. İshâk gibi her şeyden râzı, Hz. Eyyûb gibi sabırlı, Hz. Zekeriyyâ gibi hâliyle iletişim kurabilen, Hz. Yahyâ gibi gurbete sabır gösteren, Hz. Mûsâ gibi kalın ve sade giyinen, Hz. İsâ gibi gezgin ve Peygamberimiz (s.a.v) gibi fakr (yokluk) sâhibi olmalıdır.³⁴²

Ken'ân Rifâî, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) *Ben, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*³⁴³ ve *Beni Rabbim terbiye etti. Edebimi, terbiyemi güzel eyledi.*³⁴⁴ hadislerine dikkat çekerek tasavvufun da temel prensibinin güzel ahlâk olduğunu ifâde etmektedir. Ken'ân Rifâî'nin yapmış olduğu edep târiflerinden bâzıları hem *Sohbetler* adlı eserinde hem de elimizdeki defter kayıtlarında bulunmaktadır:

30) “Edeb, her nereye baksan Hakk’ın birliğini görmektir. Esasen dervişlikten maksat da budur. Meselâ birisi sana yalan söylüyor; bunu da sen biliyorsun. Mademki o “mûdil” ismine mazhar olmuştur; suçunu yüzüne vurup hakaret etme, ondan kaç. Dervişlik, yalnız baş sallamakla olmaz. Bir derviş gıybet edemez, yalan söyleyemez, bilerek ve isteyerek kimseye kötülük edemez. Çünkü dervişlik, insanlıktır.”³⁴⁵ Sâmiha Ayverdi, hocası Ken'ân Rifâî'nin edep târifini *Dost* adlı eserinde şu şekilde açıklar: "Edep ve hayâ iki kanattır. Bunlarsız mâneviyat göklerine çıkılamaz. Edep, her şeyi Hakk'tan bilmek, fiili de fâili de Hak görmektir."³⁴⁶ Bu tanıma ek olarak Meşkûre Sargut şunu söyler:” Edebin hakîkî mânâsı halktan Hakk’a firar etmek, bu sâyede ortada bir âletten farksız olan halkın ef’âlini ayıplamaktan berî olmaktır. Şikâyeti terk etmek, şikâyet yerine şükretmek edeptir.”³⁴⁷

31) “Dervişlik, sadece namaz kılmak, oruç tutmak, sabahlara kadar ibâdet etmek, hayratta bulunmak demek değildir. Çünkü bunlar bendelik icaplarıdır. Asıl dervişlik incitmemek ve incinmemektir. Bu mertebeye erişen kimseye derviş

³⁴² D-1, 270.

³⁴³ Muvatta, Husnül Halk, 8; Müsned, 2:381.

³⁴⁴ Süyûtî, el-Câmi‘u’s-şâğîr, 1:12.

³⁴⁵ D-11, 9; Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 585.

³⁴⁶ Ayverdi, *Dost*, 2007, 76.

³⁴⁷ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 37.

denir, yâni fakr sâhibi olur.³⁴⁸ Ken'ân Rifâi *Sohbetler* adlı eserinde bu konuya şu şekilde devam ediyor: Bir insan lâ ilâhe illallah diyor ise, her olayı Allâh'tan bilmesi gerekir ki, bu durumda Allâh'tan gelen bir şeye incinmeme bilincine ulaşmak dervişliktir.³⁴⁹

Hem Meşkûre Sargut'un defterinde hem de *Seyyid Ahmed Er-Rifâi* adlı eserde bulunan iki tanım şu şekildedir:

32) “Derviş ayna gibidir. Dünya umurundan her neye nazar ederse onu kendi vücuduna aksetmiş olarak görür. Eğer halk ile ihtilâl eder, onların elinde olanları, varlarını yoklarını görürse aynası parçalanır. Bunun için dervişe dünya umûrunu kalbine sokmak lâzım değildir. Eğer nefsini bu kirletici gölgelerden korursa aynası cilâlanır ve gâyb âlemi bu aynada görünmeye başlar.” Tanımın orijinali şu şekildedir: ““Derviş mir'ât gibidir, umûr-ı dünyâdan her neye nazar ederse, onu kendi vücûdunda mürtesem olarak görür; eğer halk ile ihtilât eder ve onların elinde olan ve melâbislerini görürse, mir'âtı paslanır; bunun için kalbine umûr-ı dünyâdan bir şey getirmek dervişe lâzım değildir. Eğer nefsini bundan hıfz ederse, mir'ât inkişâf eder ve cilalanır ve onda mugayyebât zahir olur ve irtisam eder.”³⁵⁰

33) “Derviş, tabiatı şerif, huyu lâtif ve himmeti âli olan kimsedir.”³⁵¹ Bu târif *Seyyid Ahmed Er-Rifâi* kitabında “Fakir hüsn-i hulk, tab'-ı şerîf [sâhibi] ve himmeti âlî olan kimselerdir.” şeklinde yapılmıştır³⁵²

Güzel ahlâk ve edep konularını kapsayan ve sadece defterlerde bulunan derviş tanımları aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır:

34) “Dervişlik: şekil, kılık, kıyâfet ve merasim değildir; sadece ahlâktır.”³⁵³

³⁴⁸ Rifâi, *Sohbetler*, 2009, 319; D-11, 42.

³⁴⁹ Krş. age. 159.

³⁵⁰ Rifâi, *Seyyid Ahmed Er-Rifâi*, 2008, 54.

³⁵¹ D-4, 122-123.

³⁵² Rifâi, *Seyyid Ahmed Er-Rifâi*, 2008, 55.

³⁵³ D-7, 139.

Ken'ân Rifâî ibâdetlerden maksadı ruhun tasfiye ve nefsin tezkiyesi olarak yorumlar. Ama bâzı insanların gurur yapıp gösterişten hoşlanarak ibâdeti yaptığını ve bunun derviş için hiçbir işe yaramayacağını ifâde eder. Ken'ân Rifâî bir anekdotta otuz kez Şam'dan Mekke'ye yaya olarak hacca gitmiş bir hanımdan bahseder. Birçok zahmete, meşakkate, yorgunluklara susuzluklara katlanarak yapılan bu yolculuklar her ne kadar çok değerli gözükse de Ken'ân Rifâî bu hanım için “keşke yalnız farz ile iktifâ edip bir kere hacca gitseydi de kuvvetini kudretini lâzım olana harcasaydı” demektedir. Yâni ibâdetlerin gösteriş ve aşırılıkla yapılması hâlisâne dervişlik özelliği değildir.³⁵⁴ Benzer bir örnekte sayılmak, sevilme, gösteriş için ibâdet, hayır ve hasenat gibi şeylerin insanlara büyük bir zevk verdiğinden bahseder. Gerçek derviş bunları Allah adına terk eder ve bu da canını fedâ etmek demektir.³⁵⁵

- 35) “Hakikî derviş mânâ sâfiyetini, iç temizliğini bulandır ve başkalarına bakıp kendisinde bir meziyet görmeyendir.”³⁵⁶ Ebû Saîd Sa’d b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî (ö. 74/693-94)’den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*Kim Allah Sübhanehu (rızâsı) için bir derece tevâzu (alçak gönüllülük) ederse Allah o kimseyi buna karşılık olarak bir derece yükseltir. Kim de Allah (rızâsı) hilâfına bir derece kibirlenirse Allah bu kimseyi kibirlenmesine karşılık olarak bir derece alçaltır ki, nihâyet onu aşağıların en aşağısında kılsın.*³⁵⁷

Dervişin üzerinde durulan önemli özelliklerinden biri, başkaları ile olan ilişkilerinde kendisini başkalarından üstün görmeyip her zaman tevâzu hâlinde olabilmesidir. Ahmed er-Rifâî Hazretleri şu şekilde öğüt verir: “Kardeşinden bir hatâ veyâ ayıp sâdır olsa, safh-ı cemîl ile ahv ve safh ve setr-i celîl ile setr eyle. İbâdullâh ile salâh ve nush ve takvâ üzerine amel et ve ehl-i huşû ve murakâbeyi ta’zîm eyle.”³⁵⁸

³⁵⁴ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 158.

³⁵⁵ Krş. age. 611.

³⁵⁶ D-7, 41.

³⁵⁷ İbn-i Mâce, 10:448.

³⁵⁸ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 55.

Edebiyat, klasik kaynaklarda en önem verilen konudur. Hem ilk zaman sūfîlerinin hem de onların izinden gidenlerin tasavvufu en özet olarak târifleri edeb olmuştur. El-Mekkî'nin *Kûtu'l-kulûb* adlı eseri, Ebû Hafs Amr b. Seleme el-Haddâd en-Nîsâbüri'ye (ö. 260/874) âit aşağıdaki târifle başlamaktadır:

Tasavvuf, bütünüyle edepten ibârettir. Her anın, her hâlin, her amelin ve her makamın bir edebi vardır. İçinde bulunduğu hâlin ve vaktin edebini koruyan kimse, Allah dostlarının ulaştığı hâle ve makama ulaşır. Edebi korumayan kimse bu saadetten mahrum kalır. O, kendisini Hakk'a yakın zannetse de aslen uzaktadır.³⁵⁹

Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebi'l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî (ö. 736/1335) *Leâtü'ifü'l-i'lâm fî işârâti'l-ilhâm* adlı eserinde edebi çeşitli târiflerle açıklamaktadır. Genel edep târifi olarak dervişin ifrat ve tefrit arasında orta bir yolda olması ve dengede kalması hâli diye bir tanımlama yapan Kâşânî, Allâh'a karşı edep ve yaratıklara karşı edebi birbirinden ayırır. Halk ile ilgili olan edepte yine odak noktası aşırılıklardan uzak durulmasıdır. Meselâ dervişin halka saygı gösterirken hem fazlaya gitmesine hem de cimrilik yapmasına muhalefet eder. Verdiği örnekte Hristiyanlar İsâ Peygamberi överken ifrata gidilmesi yüzünden hatâyâ düşmüşler ve edebi aşmışlardır. *Ey ehl-i kitab! Dininizde hakkın dışında aşırılığa gitmeyiniz.*³⁶⁰ âyeti Allâh'ın bu konuda bir uyarısıdır. Aynı şekilde saygıyı hak eden kişilere de saygısızlık yapmak edebe aykırıdır. Hâsılı edep halk ile ilgili hiçbir konuda aşırılığa gitmemek, ümit ve korkunun arasında bulunmak sûretiyle dervişin kendini orta yolda tutmasıdır.³⁶¹

4.2.1.1 Hâlimden Memnun Olmak

Ken'ân Rifâî'nin dervişlik anlayışında güzel ahlâkın bir sonucu olarak dervişlerin şikâyetsiz olması ve içinde bulunduğu durum ile ilgili her zaman kanaatkâr bir tutum göstermesi gereklidir. Bu durumdaki derviş, ortaya çıkan her şeyde ilâhî planın bir parçasının zuhur ettiği fikrini özümsemektedir. Ken'ân Rifâî

³⁵⁹ El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2003, 1:81.

³⁶⁰ Mâide sûresi 5:77.

³⁶¹ Krş. Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 2015, 27.

Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778) Hazretlerinin Allâh'ı görmek için üç şeyin lâzım olduğunu söylediğini belirtir. İlki şudur ki, dervişe hem dünya ve hem âhiret verilse onun bundan memnun olmaması gerekir. İkinci olarak dünya ve âhiret geri alınsa dervişin bundan dolayı üzülmemesi gerekir. Son olarak da ne methedilirken ne de eleştirilirken dervişin bunlardan etkilenmemesi gerekir.³⁶² Hem sohbet defterlerinde hem de *Gönülden Gönüle* adlı eserde bulunan ilk tanım Hz. Mevlânâ'ya atfedilmektedir:

36) “Nefsine ağır gelen şeyden darılan küsen derviş olamaz.”³⁶³ Meşkûre Sargut hep rahat ve lezzete alışmış insanın aslında hayvanî özelliklere sâhip olduğunu, zirâ hayvan seviyesinde sadece nefsi için yaşadığını ifade eder. Dolayısıyla nefsin arzularının karşılanmaması sonucunda gösterilen bir negatif reaksiyonu da dervişe uygun bulmaz.³⁶⁴ Derviş içinde bulunduğu duruma ayak uydurmalıdır. Ken'ân Rifâî takvâ ehlinin özelliklerini sayarken gayba îman ve namazın hemen ardından rızıkına kanaat, yâni kaderiyle barışıklık ve doğduğu iklime intibak, yâni içinde bulunduğu şartlara uyum göstermektir demek suretiyle kanaatkarlığa ve intibaka verilen önemi vurgulamaktadır.³⁶⁵

Bu konuyla ilgili diğer tanımlar aşağıda gruplanmaktadır:

37) “Derviş olana dâima intibah üzere olmak yaraşır. Nefesleri boşa tüketilmek için beyhûde harcamak için verilmedi.”³⁶⁶ Ahmed er-Rifâî Hazretleri kendi öğrencilerine bir nefes almak kadar zamânın ne kadar kıymetli olduğunu söyler ve vakti kılıca benzetir. Vakti boşa geçirip güzel işlerde bulunulmaz ise vakit o kişiyi bir kılıç gibi keser.³⁶⁷

38) “Dervişlikte her şeyden önce hangi işi yapayım dersiniz yerinizi beğenin

³⁶² Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 342.

³⁶³ D-1, 282; Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 64.

³⁶⁴ Krş. age. 100.

³⁶⁵ Krş. Ayverdi, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 300.

³⁶⁶ D-5, 41.

³⁶⁷ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 112.i.

derim. Hakk'a sevgi iddiası kolay olur mu? Anılmayı istemeyiniz, poh poh, şenlik aramayınız, 'desinlerin' kölesi olmayınız."³⁶⁸ Meşkûre Sargut bu durumu Allâh'ın rızâsını kazanmak hâline bağlar ve şu şekilde tanımlar: "Kişi, her hâl ve vakitte memnun ve müsterih ise, kalben olanların cümlesine bir îtirâzı yoksa, sevinçten olduğu kadar ıstıraptan da zevk alabiliyorsa, ancak o zaman Allâh'tan râzı olduğu sâbit olur."³⁶⁹ Sâmiha Ayverdi hocası üzerinden şu örneği vermek sûretiyle Ken'ân Rifâî'nin, dervişin şikâyetten uzak durmasını, içinde bulunduğu durumdan hep memnun olma prensibini nasıl hayâta geçirdiğini gösterir: Dışarıdan gelen soğan kokusundan şikâyet eden bir öğrencisine neden şikâyet ettiğini sorduktan sonra, gıdanın faydalarını düşünerek ona iyi gözle bakması gerektiğini söyler. Her kötü baktığımız şeyin aslında vasıtalı bir iyilik olabileceğini hatırlatır. Bu şekilde dervişin böyle bir durumda nasıl hareket etmesi gerektiğini hayâta uygulanmış bir örnekle gösterir.³⁷⁰

- 39) "Bir derviş nefsinin yersiz isteklerini kırarsa, onu kibrinden alır emre tâbi kılsa, şevk ve sadâkat ateşi ile yanarsa, istikâmet meydanında yüce Hakk'ın huzurunda durursa, bu derviş hayırlar madeni hâline gelir. Bütün mahlûkatın arzuladığı bir varlık olur. Bir bulut hâline gelir ki, yöneldiği yere faydalı olur; ama himmet kalp adımları ile olmalı, nefsânî ayaklarla değil."³⁷¹ Dervişin insanlara iyilik yapması, onları memnun etmekten öte Allâh'ı memnun etmek için yapılan bir davranıştır. Dolayısıyla yapılan iyiliğe rağmen halkın her zaman memnun olmayabilmesi dervişî müteessir etmemelidir. Ken'ân Rifâî'yi göre derviş elinden geldiği kadar iyilik etmek, kimseyi incitmemeye gayret etmek ve herkese yardım etmek çabası içerisinde olmalıdır. Ancak bütün bunları yaparken halkta Allâh'ı gördüğü için eyleme geçmesi ve karşılığında halktan bir beklentisi olmaması gerekmektedir.³⁷²

Ayrıca güzel ahlâk, sadece dıştan iyilik sâhibi olmakla sağlanmaz. Ken'ân

³⁶⁸ D-1, 229.

³⁶⁹ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 104.

³⁷⁰ Krş. Ayverdi, *Dost*, 2007, 111.

³⁷¹ D-7, 32.

³⁷² Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 642.

Rifâi bâzı insanlarda iyiliğin bir meşrep veya bir alışkanlık sonucu ortaya çıkabilecek bir eylem olup bunun aslında güzel ahlâktan kaynaklanmadığı durumlar olduğunu belirtir. Böyle insanların yaptıkları iyiliklerin aslında hâlis niyetle olmadığı, dolayısıyla nefislerine ters gelecek bir durumda iyilikleri unutarak tam tersine kötülükler düşünebilecekleri tehlikesine vurgu yapar. Hâsılı, gerçek ahlâk sâhibi derviş bir iyilik yapıyorsa bu iyilik hiçbir şekilde nefsinin etkisiyle terse dönmez.³⁷³

Klasik kaynaklarda dervişin hâlinden memnun olması konusunda Sülemî dünyâdan sadece yaşamaya yetecek kadar alınması gerektiğini söyler ve Bâyezîd-i Bistâmî Hazretlerinden şu örneği verir. Allâh'ı gerçek mânâda tanıdığı andan bu yana Bâyezîd-i Bistâmî'nin hiç kimseye asla şikâyette bulunmadığını ifâde eder. Bunun nedeni ise kulların durumlarını Allâh'ın düzenlediğinin idrakidir.³⁷⁴

4.2.1.2 Halkın Ayıbını Görmemek

Dervişte bulunan güzel ahlâkın temel prensiplerinden biri de çevresindeki insanların ayıbını görmemek ve hatta onlarda gördüğü ayıpları örtmektir. Halk ile olan ilişkisinde kendi fikrini benimsetmeye çalışmamak ve iddia göstermemek de dervişlik özelliklerindedir. Ken'ân Rifâi, bir kişinin başka bir kimseyi ayıplamasının ve bunu başkalarına da âşikâr etmesinin âdeta Allâh'tan kendi ayıbının ve noksanlığının ortaya çıkarmasını talep etmesi gibi olduğunu söyler.³⁷⁵ Zira o kişiyi ayıplamak ile aslında yapılan hareket; ayıplayan kişinin kendisini beğenip “ben olsaydım bunu yapmazdım” diye düşünmesidir. Ken'ân Rifâi, bu durumda olan kişinin, ayıpladığı insandaki görevin de ona Allah tarafından verildiği gerçeğini unutarak şeytanlık sıfatını giydiğini belirtmektedir. Derviş olansa bu bilinç içerisinde hareket eder ve her olayı tarafsız, rahat ve ortada bir suçlu veya ayıp aramadan değerlendirir.³⁷⁶ Bu konuda hem elimizdeki defterlerde hem de *Seyyid Ahmed Er-Rifâi* eserinde olan ilk tanım Ahmed er-Rifâi tarafından yapıлып,

³⁷³ Krş. age. 452.

³⁷⁴ Krş. Es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri*, 1981, 44.

³⁷⁵ Krş. age. 86.

³⁷⁶ Krş. age. 135.

Ken'ân Rifâî tarafından rivâyet edilmektedir:

- 40) “Hz. Pîr (Ahmed er-Rifâî) buyurur ki: ‘Yâ şeyh Ya'kûb, halkın uyûbuna bakma; çünkü onların uyûbuna bakarsan, Cenâb-ı Hak da senin cemî'-i uyûbunu izhâr eder.’”³⁷⁷ Ken'ân Rifâî bu konuda şöyle bir örnek vermektedir: “Meselâ bir kimsenin, başka bir kimseyi ayıplayıp hor görmesi ve bunu da âleme fâşetmesi, hal cihetiyle: Yâ Rabbî, benim ayıbımı da sen fâşeyle! diye talepte bulunması demektir.”³⁷⁸
- 41) “İnsanların ayıplarına bakmamak, dervişliğin şartlarından.”³⁷⁹ Orijinalinde şu şekilde geçmektedir: “Nâsın uyûbuna bakmamak fakîrin şerâitindedir.”³⁸⁰ Ken'ân Rifâî herkese, kendi kabiliyeti ölçüsünde görev verilmiş olduğunu ve herkesin aslında kendisine verilmiş görevi yapmakla vazîfeli kılındığını ifâde eder. Bu şartlar altında başka birinin kınanması veya yaptığı işe îtiraz edilmesi dervişâne bir bilinç ile tezat oluşturmaktadır.³⁸¹ Hatta gerçek derviş sadece kusur görmemekle kalmamalı aynı zamanda her olanı iyi olarak görmek, yâni hüsnüzan göstermek vazîfesindedir. Buradaki bakışta, kötü bir şey yapıldığında onu yapanın selâmeti için temennide bulunulur.³⁸² Sâmiha Ayverdi, hocası Ken'ân Rifâî'nin bu konudaki özelliklerini şu şekilde ifâde eder: Ken'ân Rifâî, ileri düzeyde empati ve hoşgörü yeteneğine sahiptir. Zirâ hatalı görünen kişiyi, onun gözünden ve anlayışından değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla Rifâî, kimseyle alay etmez ve kimseyi küçük düşürmez, ayıbını yüzüne vurmaz.³⁸³

Meşkûre Sargut'un defterlerindeki diğer dervişlik târifleri aşağıdaki şekilde gruplanmaktadır ve aşağıdaki ilk târif, bir önceki gibi Ahmed er-Rifâî tarafından yapıp, Ken'ân Rifâî tarafından rivâyet edilmektedir:

³⁷⁷ D-4, 122-123, Rifâî, Seyyid Ahmed Er-Rifâî, 2008, 55.

³⁷⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 86.

³⁷⁹ D-4, 113; Rifâî, Seyyid Ahmed Er-Rifâî, 2008, 51.i.

³⁸⁰ Rifâî, Seyyid Ahmed Er-Rifâî, 2008, 51.

³⁸¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 211.

³⁸² Krş. age. 599.

³⁸³ Krş. Ayverdi, *Dost*, 2007, 113.

- 42) “Hz. Pîr (Ahmed er-Rifâî) buyurur ki: ‘Bir derviş ihvanında olan noksanın kendi üstüne atılmasına ve kendinde de görülmesine râzı olmayınca ve ihvanının ayıbını kapamayıp kendinden ziyâde onları temize çıkarmayınca kemal makamına eremez.’”³⁸⁴ Meşkûre Sargut bu konuda şöyle bir açıklama yapmaktadır: Kim olursa olsun yâni avam da olsa, havas da olsa, hiç kimsenin ayıbını yüzüne vurup da onu toplum içinde küçük düşürmemek ve incitmemek dervişlik icabıdır. Çünkü incitme riskini aldığımız kişinin kim olduğunu hiçbir zaman bilemeyebiliriz ve karşıdaki kişi bir Allah velîsi olabilir ki bu da büyük bir tehlike oluşturmaktadır.³⁸⁵
- 43) “Derviş, hatâsı için, karşısındakine karşı temize çıkmak hususunda çekişmemeli ve cevâp için de acele etmemelidir. Ters hareketlerden sakınmalı, bilmediğinden asla bahsetmemeli, anlamadığı mesele hakkında fikir yürütmemelidir.”³⁸⁶ Bu târifin çok benzerini Ken’ân Rifâî, Ahmed er-Rifâî den rivâyet etmiştir: "Hitâb için muhâceme, cevâb için isti'câl etmemelidir. Hatâdan ve galat ve zeleden sakınmalı, bilmediğinden âsla bahsetmemeli, anlamadığın mes'ele hakkında da mübâhase etmemelidir."³⁸⁷

Klasik kaynaklarda dervişin başkasında ayıp aramaması konusunda Peygamberimizden (s.a.v) çokça referans verilmektedir. El-Mekkî Peygamber Efendimizin (s.a.v) şu hadîsine işâret eder³⁸⁸: *Kendi ayıbı, insanların ayıbını araştırmaktan kendisini alıkoyan, elindeki fazla suyunu ihtiyaç sâhiplerine dağıtan ve gereksiz sözden dilini tutan kimseye müjdeler olsun*³⁸⁹ İlk sûflerden Sehl b. Abdullah Tüsterî kendisine kimlerle arkadaşlık edilmesi gerektiğini soranlara şu özellikte olan dervişleri önerir: Başkalarına yardım edip karşılık beklemeyen, kusur görmeyen ve ayıplamayan, davranışlarını yargılamayıp, hüsnüzan ile bakan. Aynı

³⁸⁴ D-4, 89.

³⁸⁵ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 153.

³⁸⁶ D-1, 315.

³⁸⁷ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 71.

³⁸⁸ Krş. El-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2003, 1:391.

³⁸⁹ Taberânî, el-Kebir, 2:65; İbn-iEbi'd-Dünya, es-Samtü, 44; Beyhakî, Sûnen-i Kübra, 4:182; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 10:229.

soruya Zünnûn el-Mısırî benzer bir şekilde şu özellikleri vurgular: Bir şeye sâhip olmayan, hiçbir durumu ayıplamayan, kendilerine karşı tavır değiştirmene rağmen davranışını değiştirmeyen ve en muhtaç olduğun zaman derdine çare olmaya çalışan.³⁹⁰

Dervişlerin bu hâle gelebilmesi için tevhit, yâni birlik anlayışının en yüksek boyutta idrak edilmesi şarttır. Tevhit, kelime mânâsı ile Allâh'ın birliğine ve tekliğine inanmak ve onu hem dille hem de gönülle kabul etmektir³⁹¹. Tevhit inancını gönülden elde etmiş olan derviş için Allâh'tan başka bir varlık yoktur. Bu bağlamda Ken'ân Rifâî şu tanımı yapmaktadır:

- 44) “Tarîkat, tevhîd ilmini öğrenmek için kurulmuş bir cemiyettir. Böyle olduğu hâlde bu cemiyette yekdiğerine düşmanlık nasıl olur? Hâsılı tarîkatın ve insanlığın îcâbı tevhîddir. Siz kendi aranızda bu tevhîde varamazsanız nasıl derviş olursunuz?”³⁹²

Gerçek bir dervişin, tevhit prensibine bağlı olarak nasıl bir ahlâka sâhip olduğu konusunda Ken'ân Rifâî şu örneği vermektedir: Dere kenarında çamaşır yıkayan bir kadın çamaşırını tokmakladıktan sonra serip kurutmakta ve akabinde de katlayıp kaldırmaktadır. Birbirlerinden çok farklı bir şekilde gerçekleştirilen bu zıt gibi gözükken eylemlerin hepsi aslında çamaşırın temizlenmesi içindir. Dolayısıyla öyleymiş gibi gözükse de aslında dünyada abes ve uygunsuz hiçbir şey yoktur.³⁹³

4.2.1.3 Halka Tevâzu Göstermek

Ken'ân Rifâî, Rifâîlik tarîkatinin Pîri Ahmed er-Rifâî'nin çok yüksek bir mânevî mevkide olmasına rağmen en belirgin alâmeti olarak dâima tevâzu, acz ve yokluk hâlinde bulunduğunu ifâde eder. Onun için Rifâîlerin başlıca özelliği tevâzudur. Her ne kadar bütün tarîkatler için tevâzu temel bir prensip olsa da

³⁹⁰ Krş. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'arruf*, 1979, 56.

³⁹¹ <http://www.lugatim.com/s/tevhit> e.t. 12.07.2019 15:48.

³⁹² D-11, 5.

³⁹³ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009,123.

Rifâiler tevâzuda en üst seviyeye çıkmak üzere teşvik edilmiştir. Buna örnek teşkil etmesi açısından da Ahmed er-Rifâî için rivâyet edilen Resûlullâh'ın (s.a.v) mübarek elini öpme hâdisesi nakledilmiştir. Ahmed er-Rifâî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) mübârek elini öpme şerefine nâil olduktan sonra eşiğe yatmak sûretiyle kendisinin üzerine basılarak geçilmesini talep ederek vecd hâlinde tevâzu sergilemiştir.³⁹⁴ Dolayısıyla Ken'ân Rifâî, Rifâiyye dervişlerinin meşrep özelliklerini sayarken güler yüzlülük ve alçak gönüllülüğü ön plana çıkartmıştır.³⁹⁵ Ken'ân Rifâî, Hz. Ali'nin şu sözünü tevâzua verilen önemi perçinlemek için kullanmaktadır: “Bir adamın âkil olduğu vakt-i mihnette sabırlı, vüs'at hâlinde mütevâzi, her işte ihtiyatkâr ve tâlib-i hak olmasından bilinir.”³⁹⁶ Ancak Ken'ân Rifâî'ye göre tevâzu, dervişin içinde bulunduğu hayat şartlarını terk etmesi, tamamen inzivâya çekilmesi ve halktan izole olması demek değildir. Gerçek inzivâ, maddî ve şeklî bir hâdis olmayıp gönül ile dünyâya düşkünlükten uzaklaşma hâlidir. Ama bu inzivâ halk ile berâberken yaşanan bir hâldir.³⁹⁷ Elimizdeki defterlerde geçen tevâzu ile ilgili dervişlik kavramları aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır:

45) “Derviş yüreği saf ve temiz olduğu hâlde kendi nefsinde diğerlerinden bir fark ve meziyet görmez. İnsanın derece ve kıymetini yükselten şey tevâzudur.”³⁹⁸ Ahmed er-Rifâî Hazretleri bu tanımı şu şekilde genişletmektedir:

İzzeti murâd ve şerefi taleb eden fakîr, izzetin züll ve kanâatta ve şerefin dahi tevâzu' ve ilimde olduğunu bilirse, onda her ikisi de var demektir. Bu kimsenin fakrı sahîh olur ve murâdı husul bulur. Nefsini kesr etmeyen, muradına ve mebâliğ-i ricâle bâliğ olmaz.³⁹⁹

46) “Derviş toprak gibidir her fena şey ona atılır, fakat o zamânı gelince bağrından nîmet sunar. O, yeryüzü gibidir, üzerinde iyi de kötü de yaşar,

³⁹⁴ Krş. *age.* 555-556.

³⁹⁵ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 196.i.

³⁹⁶ *age.* 126.

³⁹⁷ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 229.

³⁹⁸ D-1, 299.

³⁹⁹ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 80.

üzerine basılır, çiğnenir, ezilir fakat zamânında yine yeşerir, çiçek açar, meyve verir, nîmetler ihsan eder. Muhtâcı doyurur.”⁴⁰⁰ Meşkûre Sargut tevâzuyu Allâh’ı sevmenin bir şekli olarak açıklar ve dervişler için şu benzetmeleri yapar: Gerçek dervişlik deryâ gibi cömert olmak; güneş gibi müşfik ve toprak gibi tevâzû sâhibi olmaktır.⁴⁰¹ Sâmiha Ayverdi, hocası Ken’ân Rifâî’nin tevâzû ile ilgili şu örneğini verir ki gerçek bir dervişin bu özelliği hayâta nasıl uygulanacağını önemli bir belgesidir: 1945 yazında Emirgân’da kendisi ile ilgili yapılan iltifata şu şekilde cevap verir: "Hiçbir işe yaramaz bir adamım ben. Şu dünyâda yaptığım, kendimden sonraya bıraktığım bir tek, ama bir tek eserim var," dedi ve İlâhiyât-ı Ken’ân’dan şu mısraları okudu:

Mücrim ü âsî günahkâr bir kötü âvâreyim.

*Ben bu hâlimle huzura hangi yüzle varayım*⁴⁰²

- 47) “Size zenginlerle konuştuğunuz zaman vakarlı, fakirlerle ve dervişânla karşılaştığınızda mütevazı olmanızı tavsiye ederim. Dâima mütevazı ve samimi ol. Gönlü gözü tok olanlarla sohbe devam et.”⁴⁰³ Bu konuyla ilgili yapılan bir başka tespit olarak, Ahmed er-Rifâî’nin torunu İbrâhîmü’l-A’zeb’e vermiş olduğu öğütte dünya ehline tevâzu göstermemesi konusundan bahsettiği görülmektedir. Hatta kendisine bu kişilere yaklaşmaması gerektiğini de belirtmiştir.⁴⁰⁴ Bu öğüt de Hz. Muhammed’in *Allah zengine zengin olduğu için tevâzu gösteren fakire lânet eder ve o kişinin dininin üçte biri gider.*⁴⁰⁵ hadîsini referans almaktadır.

Rifâiyye’de dervişliğe kabul için yapılan seremoniyi anlatırken Ken’ân Rifâî tevâzu konusuna verilen önemden şu şekilde bahseder ve Rifâî dervîşi olabilmek için alçak gönüllü olmanın ne kadar gerekli olduğunu belirtir:

⁴⁰⁰ D-1, 298.

⁴⁰¹ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 119.

⁴⁰² Krş. Ayverdi, *Ken’ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 143.

⁴⁰³ D-1, 271.

⁴⁰⁴ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 74.i.

⁴⁰⁵ İbn Arrak, *Tenzihü’ş-Şerîati’l-Merfûa Ani’l-Ahbâri’ş-Şenîati’l-Mevzûa*, 2:287.

Ba'dehû, mürşid kible cihetine müteveccihen ve kemâl-i huzû' ve huşu' ile dizleri üzerine seccadeye oturur. Mürid de edeb ve huzû' ile ve dizi şeyhinin dizine mülâsık ve mülâmis olarak hâzıan-lillâhi. Teâlâ ve vesâvis-i nefsâniyyeden ve desâyis-i şeytâniyyeden mücerred olduğu halde, önüne oturur.⁴⁰⁶

Rifâilîlik'te en önemli güzel ahlâk özelliği olan tevâzu klasik kaynaklarda da önemli bir yer tutar. İlk dönem sûfilerinden Ebû Alî el-Fudayl b. İyâz b. Mes'ûd et-Temîmî el-Yerbûî (ö. 187/803) tevâzudan Allâh'a itâat ve boyun eğme târifıyla bahseder ve tevâzuun Allah katındaki önemini vurguladığı şu hikâyeyi anlatır: Allâh'ın Hz. Mûsâ ile konuşmak için dağlara vahyettiğini ve içlerinden biri üzerinden peygamberiyle konuşacağını söylediğini rivâyet eder. Bunun üzerine Tûr-i Sina haricinde tüm dağların başını kaldırdığını, sadece Tûr dağının başını indirdiğini söyler. Bunun üzerine Allâh'ın bu tevâzu sebebiyle peygamberi ile konuşmak için bu dağı seçtiğini ifade eder.⁴⁰⁷ Bir diğer önemli sûfi Cüneyd'e, tevâzuun mânâsı sorulduğunda: “Şefkat kanatlarını (ana kuşun yavruları üzerine gerdiği gibi) halk üzerine germek ve onlara karşı yumuşak davranmaktır.” demiştir.⁴⁰⁸

4.2.1.4. Halktan Menfaat Beklememek

Dervişin halk ile ilişkisi bağlamında güzel ahlâkı tamamlayan temel kavramlardan bir diğeri de halktan menfaat beklememe özelliğidir. Derviş yaptığı her hizmeti ve hareketi Allâh'ı memnun etmek için yapar. Halkı memnun etmesindeki gâye Hakk'ın rızâsını kazanmaktır. Ken'ân Rifâî bu özelliği daha önce Ma'rûf-i Kerhî tarafından yapılmış olan “Tasavvuf hakîkatlere yapışmak, yaratılmışların sâhip oldukları şeylere ümit bağlamamaktır.”⁴⁰⁹ tanımına çok benzeyen bir tanımla târif etmiştir: “Tasavvuf yâni dervişlik: gerçekleri almak, mahlûkatın elinde olan şeylere gönül bağlamamaktır.”⁴¹⁰

⁴⁰⁶ age. 206.

⁴⁰⁷ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 286.

⁴⁰⁸ age. 286.

⁴⁰⁹ age. 452.

⁴¹⁰ D-4, 120.

Yüksek mevkîdeki derviş için yaptığı işten Allah rızâsı kazanma isteği dahi bir menfaat olarak görünür. Bu derecede olanlar Allâh'ın yakınlığını bile dileyemezler. Tam anlamıyla kemâlâta ulaşmak için hem maddî hem mânevî menfaatten uzak durmak gereklidir.⁴¹¹

Hem Meşkûre Sargut'un defterinde hem de Sâmiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eserinde yer alan ilk tanım şu şekildedir:

- 48) “Sâdık dervişin sermâyesi doğruluk, aşk ve teslimiyettir. Nefsinde meziyet görmekten geç; bir ümit ve menfaat için hizmet edene, derviş diyemezsin.”⁴¹² Ahmed er-Rifâî Hazretleri fakir kavramını açıklarken şu tanımı kullanmaktadır: Fakir kendi menfaati için veya mevki ve yükselme ihtiyâcından dolayı kimseye farklı davranmayan kişidir.⁴¹³

Defterlerde ve *Seyyid Ahmed Er-Rifâî* adlı eserde bulunan diğer bir târif de şu şekildedir:

- 49) “Beni seviniz, bana ikrâm ediniz, bana yediriniz fikrinde bulunmak katiyen dervişlik değildir. Mârifet ehlî olan, ehl-i dünyâdan birinin kapısı önünde takılıp kalmaz.⁴¹⁴ Allâh'a isyan edene, Hak, halkı mûsâllat eder.”⁴¹⁵ Orijinal metin şu şekildedir : “Beni seviniz, bana ikram ediniz, bana yediriniz!” fikrinde bulunmak tasavvuftan değildir. Ma'rifeti olan ehl-i dünyâdan birinin evi kapısında tevakkuf etmez. Bir fakirden fukarânın malını almak sâbit olmadı.⁴¹⁶ Özellikle Rifâiyye'de dilenmek tarîkat adabına uygun bir davranış değildir. Ahmed er-Rifâî “Tarîkimiz üç şey üzerine kurulmuştur: tesse'ül etmemek, reddetmemek, iddihâr etmemektir.” diye buyurur.⁴¹⁷ Hazret, dervişin altı haslette nefsine galip gelmesi gerektiğini ifâde eder: Sabırlı

⁴¹¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 457.

⁴¹² D-9, 91, Ayverdi, *Dost*, 2007, 100.

⁴¹³ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 42.i.

⁴¹⁴ age. 65.i.

⁴¹⁵ D-1, 310.

⁴¹⁶ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 65.

⁴¹⁷ age. 51.

olmak; dünyâya âit tüm eşyâdan ümîdini kesip Hakk'a güvenmek; sır saklamak, kimseye şikâyet etmemek; yaptığını Allah rızâsı için yapmakla birlikte, kendinde hiçbir güç görmemektir. Sonuncusu da halktan Allâh'ın kapısına sığınmak için dilencilîği terk edip, yokluğunda zenginlik göstermektir.⁴¹⁸ Peygamber Efendimiz *dilenmek, yüz karasıdır. Kişi dilenmek sûretiyle kendi yüzünü lekeler* diye buyurmaktadırlar.⁴¹⁹

Elimizdeki defterlerde, dervişlerin halktan menfaat beklememeleri kavramı üzerinden yapılan diğer tanım da aşağıdadır:

- 50) “Ey dervişler, halkın işine gücüne bakmaktansa kendi işinize bakın ve dünya ve âhirette size faydası olan şeylerle meşgul olun.”⁴²⁰ Resûlullah Efendimiz (s.a.v) buyuruyor ki: *İki günü eşit olan aldanmıştır. Günü gecedен (dününden) kötü olan lanetlenmiştir. (Gününe) ilavede bulunmayan ziyandadır. Ölüm onun için daha iyidir. Cennete istek duyan hayra koşar.*⁴²¹ Ken'ân Rifâî, dervişin elinde fırsat varken ikinci günü daha ziyâde kâr ile geçiremeyişi yazaktır, demektedir.⁴²²

Bu konuda klasik kaynaklarda karşılaştığımız kavram ‘îsar’dır. Sözlük mânâsı olarak “esirgemen, kendilerinden çok başkalarının menfaatini düşünerek verme”⁴²³ fiili olarak kullanılan îsarı, Hücvîrî bir eşyâya iki kişinin aynı anda sâhip olma ihtiyâcı durumunda dervişin ferâgat ederek geride durması olarak tanımlar. Dolayısıyla cömertliğin üst seviyesi olarak derecelendirilir. Bu konu *Kuşeyrî Risalesinde* de fütüvvet kavramı altında tanımlanmaktadır.⁴²⁴

⁴¹⁸ Krş. age. 77.i.

⁴¹⁹ Tirmizî, Zekât 38.

⁴²⁰ D-4, 120.

⁴²¹ Hatib Bağdadî Iktizaullmi'l-Amel, 112; Sehavî, Makasid, 402; Semhudî, Gammaz, 140; İbnü'd-Deyba', Temyiz, 179; AliyyülKarî, el-Mevduatu'l-Kübra, 316; Aclunî, Keşf, 2:276, 305.

⁴²² Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 55.

⁴²³ <http://lugatim.com/s/isar> e.t.18.07.2019 14:15.

⁴²⁴ Krş. Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, 1982, 306.

4.2.2 Halk ile Sözlü Münâsebet

Derviş ve halk arasındaki ilişkinin en önemli unsurlarından birisi de sözlü münasebettir. Tasavvuf terminolojisinde bu münâsebet sohbet olarak adlandırılmıştır. Mesnevî'nin, dervişin sohbeti ile ilgili olan “Gülen nar, bahçeyi güldürür; Allah mertlerinin sohbeti seni de mertlerden eder.”⁴²⁵ beyti için Ken'ân Rifâî şu tespitleri yapmaktadır: Nar ile kastedilen dervîştir ki o içinde bulunduğu bahçenin neşe kaynağıdır. Derviş, ilâhî ilim kaynaklı sohbeti sayesinde halkı aydınlatır. Dolayısıyla halk için dervişin sohbetine katılmak kalplerin temizliği için de gereklidir.⁴²⁶ Dervişler yerine dünyâya yönelenlerle yapılan sözlü münâsebetler içinde bulunan halk ise Hakk'a giden yoldan uzak kalır.⁴²⁷ Meşkûre Sargut'un defterlerinde ve *Seyyid Ahmed Er-Rifâî* adlı eserde bu konuyla ilgili bulduğumuz ilk târif şu şekildedir:

- 51) “Derviş, söz söylediği vakit, bu sözlerin hikmet ve faydalar üzere olması iktiza eder. Akan su gibi olmak, dervişin alâmetlerindedir. Derviş, kendisiyle sohbet eden kimselerin içlerindeki kötülükleri temizlemelidir. Vasıl olmuş bir derviş nefsanî didişmelerden ve şehvani yüklerden temizlenmiş kimsedir.”⁴²⁸ Bu târif benzer bir şekilde *Seyyid Ahmed Er-Rifâî* eserinde kullanılmıştır. Burada derviş yerine fakir kelimesi kullanılmıştır ve târifin Ahmed er-Rifâî Hazretlerine âit olduğu anlaşılmaktadır.⁴²⁹ Rifâî, fakir konusunda yapmış olduğu târifte, “ibnü'l-vakt /vaktin oğlu” olmasından dolayı fakirin her ânını güzel işlere ayırarak boş ve faydasız sözlerden kendini ve çevresindekileri koruması gerektiğini ifâde ediyor.⁴³⁰ Fakir tanımı için Hz. Ahmed er-Rifâî şunları ilave eder: “Hitap için aldırmmamal ve cevap için acele etmemelidir. Hatâdan, galat ve eksiklikten sakınmalı, bilmediğinden asla söz etmemeli, anlamadığı mesele hakkında da iddiâli

⁴²⁵ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 101.

⁴²⁶ Krş. age. 102.

⁴²⁷ Krş. age. 180.

⁴²⁸ D-4, 101.

⁴²⁹ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 42.i.

⁴³⁰ Krş. age. 70.i.

konuşmamalıdır.”⁴³¹

Elimizdeki defterlerde Ken’ân Rifâî’nin bu konu üzerine yapmış olduğu derviş tanımları aşağıda gruplanmıştır:

52) “Hakikî dervişin söylediği her sözde, bir hikmet gizlidir. Onun söylediği her söz, ab-ı hayat gibi müyesserdir. İnsanlara ruh verir.”⁴³² Hz. Ahmed er-Rifâî fakir yâni derviş özelliklerinden bahsederken, dervişin konuştuğu zaman ağzından sadece hikmetin döküldüğü ve hareket ettiği zaman da hizmet etmek için harekete geçtiğini ifade eder.⁴³³ Aşağıdaki tanım da aynı mânâ üzerinedir.

53) “Derviş, sözü ibret dolu kimsedir. Onun sırrı düşünerek anlaşılır. Bir kimsenin Allah yolunun yolcusu olup olmadığını sözlerine bakarak anlarsın. Bir hikmeti, bir kıymet hükmünü haiz olan sözleri söylüyorsa düşünebilen kimse de ondan o sözden derin bir mânâ çıkarabiliyorsa o kimse ehildir.”⁴³⁴ Ken’ân Rifâî söz için, kalb-i âdem'e candır demek sûretiyle önemini vurgular. Hadîs-i şerifte *insanın kıymeti sözünün altındadır*. Başka bir hadîs-i şerifte de *insanın kıymeti, vücûda getirdiği himmetidir* buyurulmuştur. Hatta Ken’ân Rifâî bu dünyânın yoktan var olmasını sağlayan Cenâb-ı Hakk'ın (Ol!) sözüdür demektedir.⁴³⁵ Sözün önemi söyleyen kişinin Allah sevgilisi olmasıyla berâber daha da artar. Zirâ Allah sevgilisi, Hakk'ın bütün isimlerinin bağışlandığı kâmil insandır. Dolayısıyla herkese kendi dilinden, kendi yeteneğine uygun olan sözleri söyler ve konuştuğu insanı seviye ve derecesine göre yetiştirir.⁴³⁶

54) “Dervişin alâmeti şudur: İçinde bulunduğu hâl âlemini gizlemek; doğru söz

⁴³¹ age. 71.i : Halkın ayıbın görmemek konusunda aynı târif kullanılmıştır. İlgili olduğu için burada da kullanılması uygun bulunmuştur.

⁴³² D-8, 74.

⁴³³ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 83.i.

⁴³⁴ D-1, 298.

⁴³⁵ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 59-60.

⁴³⁶ age. 72.

söylemek, boş emellerinden kurtulmak.”⁴³⁷ Ken’ân Rifâî, Peygamber Efendimiz’den (s.a.v) rivâyet edilen şu hikâyede Müslüman kişinin doğru söz söylememe gibi bir davranışı olamayacağını anlatıyor: *Resûlullah Efendimiz’e (s.a.v) sordular: Mü’min zinâ eder mi, yâ Resûlullah? Belki! buyurdular. Mü’min yalan söyler mi, yâ Resûlullah? deyince: Hayır, hayır, hayır! buyurdular.*⁴³⁸ Doğru sözlü insanlarla berâber olmak konusunda Cenâb-ı Hakk: *Ey îman edenler! Allâh’tan korkun ve sâdıklarla (doğrularla) berâber olun!* diye buyurur.⁴³⁹

- 55) “Derviş olan yâni Hak yoluna giren nefesini mâlâyâni sözle geçiremez ve Hakk’ın rızâsına aykırı işleri görmekle tüketemez.”⁴⁴⁰Mâlâyâni kelimesi sözlükte “kişi için bir anlam ve değer taşımayan, onu ilgilendirmeyen” mânâsına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de mâlâyâni kelimesi geçmemekle beraber yakın anlamlarda “lağv” (anlamsız, yararsız söz), abes, lehv ve la’b kelimeleri kullanılmıştır⁴⁴¹: *Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar.*⁴⁴² Peygamber Efendimiz *kişinin mâlâyâniyi terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindedir*⁴⁴³ demek sûretiyle boş sözle geçirilen zamânı eleştirmektedir. Kur’an’da Cenâb-ı Hakk gerçek mü’minler için şöyle buyurur: *Onlar ki, yalan yere şahitlik etmezler; boş sözlerle karşılaştıkları zaman, yüz çevirip vakarla geçerler.*⁴⁴⁴ Ken’ân Rifâî sükûtu açıklarken ikiye ayırır. Dil susarsa mâlâyâniden, hayırsız şeylerden, boş ve faydasız sözlerden uzak durur. Kalbin sükûtu ise dünya endîşe ve takıntılarından kurtulabilmektir.⁴⁴⁵

Ken’ân Rifâî dervişin sözlü münâsebetlerinde doğru, ölçülü, hikmetli, mâlâyâniden uzak ve kendisi ile sohbet eden halkın kalbini temizleyecek durumda olması gerektiğini ifâde etmektedir. Ken’ân Rifâî, Şeyh Nâsır Bağdâdî’nin gerçek

⁴³⁷ D-7, 28.

⁴³⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 386.

⁴³⁹ Tevbe sûresi, 9:119.

⁴⁴⁰ D-5, 41.

⁴⁴¹ Krş. Çağrı, “Mâlâyâni”, 2003, 27:480-481.

⁴⁴² el-Mü’minûn sûresi, 23:3.

⁴⁴³ Müsned, 1:201; İbn Mâce, “Fiten”, 12; Tirmizî, “Zühd”, 11.

⁴⁴⁴ Furkan sûresi, 25: 72.

⁴⁴⁵ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 333.

dervişin sohbeti üzerine “gafletten yakazaya, buhülden sehâvete, hırstdan zühde, sû’-i hulktan, hüsn-i hulka ve her denî hâlden her zekî hâle inkılâb eder.”⁴⁴⁶ dediğini aktarmaktadır. Ancak Ken’ân Rifâî, Rifâî dervişinin kendisine kalp kırabilecek bir söz söylenilmesi durumunda, o kötü sözleri sarf eden kimsenin göreceği cezânın şiddetlenmemesi adına, ona söz ile karşılık verilmesini öğütler.⁴⁴⁷

Klasik kaynaklarda yapılan incelemede özellikle Hücvîrî’nin eserinde dervişlerin söz söyleme edebi üzerinde durulmuştur. Hücvîrî öncelikle sözle ilgili şu âyetlere işâret eder: *Sözü, Allâh'a davet edenden daha güzel olan kim vardır?*⁴⁴⁸; *Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir.*⁴⁴⁹. Bu konuda öncelikle Hak’tan dervişe yapılan sözden bahseder ki bu insanı diğer mahlûklardan ayırır. Her ne kadar bu insan çok büyük bir nîmetse de insanın da dilini bu nîmete yaraşır şekilde Allâh’ın anmak ve O’ndan bahsetmek üzere kullanmalıdır. Ancak Resûlullah’ın *ümmetim hakkında korktuğum şeylerden en fazla endişe ettiğim husus dildir*⁴⁵⁰ hadîsinde de belirttiği üzere, mâlâyânî konuşma büyük bir risk ortaya çıkarmaktadır. İlk sûfîler bu tehlikenin farkında olup zarûrî haller hâlinde konuşmamaya, konuştuıkları zamanda kullandıkları sözlere son derece dikkat ederler. Konuşmalarını sadece Hak için yaparlar.⁴⁵¹ Ebû Bekr Dûlef b. Cahder (Ca’fer b. Yûnus) eş-Şiblî (ö. 334/949)’den rivâyet edilen bir hikâyede kendisini sükût etmek konusunda uyararı bir kişiye konuşmasının Allah ilmi olması nedeniyle sükûtundan daha üstün olduğunu bildirmesinden bahsedilmektedir.⁴⁵²

Konuşmadaki edep için Hücvîrî şu özelliklerden bahseder: İzinsiz konuşmamak, mânevî büyüklerin sözüne karışmamak, kelime-i şehâdet getirdiği dil ile yalan söylememek, gıybet etmemek, gereksiz konuşmamak ve söz kesmemek.⁴⁵³ Hücvîrî susma ve konuşmanın şartını şu şekilde ifâde etmektedir: “Dervişin susmasının şartı, bâtil karşısında susmamaktır. Konuşmasının şartı, hak olandan

⁴⁴⁶ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 198.

⁴⁴⁷ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 98.

⁴⁴⁸ Fussilet sûresi, 41:33.

⁴⁴⁹ Bakara sûresi, 2:263.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1:22

⁴⁵¹ Krş. Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, 1982, 503.

⁴⁵² Krş. age. 505.

⁴⁵³ Krş. age. 506.

başka bir şey söylememektir.”⁴⁵⁴

4.2.3 Halka Hizmet

Dervişin halkla ilişkisinin en belirgin özelliği hizmettir. Ken'ân Rifâî hizmetle ilgili olarak; bu aldatıcı âlemde dervişin en büyük vazîfesinin insanları sevmek olmasıyla birlikte, asıl önemli olanın halka hizmet etmek olduğunu ifâde eder. Başkalarının mutluluğunu amaç edinmek ve başkalarına faydalı hizmetlerde bulunmak, Allâh'ın birer ismini emânet olarak almış olan tüm insan ve yaratılmışların haklarına riâyet etmesini bilerek Allâh'ın zâtına saygı göstermektir.⁴⁵⁵ Bu bilinçte olan derviş için zevk ve mutluluğun sonunun gelmediğini belirten Ken'ân Rifâî çileler ve ıstırapların dahi bu dervişlerin mutluluk ve şevkine engel olamayacağını ifâde eder.⁴⁵⁶ Elimizdeki defterlere göre kendilerinin hizmet ile ilgili zikrettiği dervişlik özellikleri aşağıda belirtildiği şekilde gruplanmaktadır:

- 56) “Vücutun gıdası yiyecektir ve ağızdan; ruhun gıdası sözdür ve kulaktan girer. Tasavvuf, (yâni dervişlik) sabretmek ve bütün dünyâdan tamahını kesmektir. Tasavvuf, hizmet ve muhabbet demektir.”⁴⁵⁷. Ken'ân Rifâî tasavvuf ile hizmeti eş anlamlı kelimeler olarak kullanır. Meşkûre Sargut hizmete verilen değeri şu şekilde açıklar:

Olgun insan, ibâdetini ve hizmetini, Sâhib'inin emrinden dolayı, ona tam teslim olarak ve Dost'un murâdını kendi murâdı bilip severek yapar. İnsanların şahsında Hakk'ı görür, halkı bu yüzden sever ve hizmete gönüllü olur.⁴⁵⁸

Peygamber Efendimiz de hadîsinde şunu ifâde eder: *Kul, din kardeşine yardımcı olduğu sürece Allah da onun yardımcısı olur.*⁴⁵⁹ Ayverdi, hocası

⁴⁵⁴ age. 506.

⁴⁵⁵ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 98.

⁴⁵⁶ Krş. age. 125.

⁴⁵⁷ D-8, 339.

⁴⁵⁸ Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 91.

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, 2:252.

Ken'ân Rifâî'nin hizmet konusundaki kişilik özelliğini daha iyi izah edebilmek için şu anekdotu anlatır: Ken'ân Rifâî'nin en sevdiği özelliklerden biri hasta, fakir ve ihtiyaç sâhiplerine yardımdır. Kışın câmide üzerinde mevsime uygun bir elbise olmayan bir fakir görür. Kendi pardösüsünü vermek istemekle berâber üzerine uygun gelmeyeceğini düşündüğü için vazgeçer. Ancak evine döndüğünde, fakiri buldurarak onu soğuktan koruyacak elbiseyi giydirir. Ken'ân Rifâî, bu hizmeti Allâh'ın bir lutfu olarak görür ve kendisine uzanan ihtiyaç elini öpmek istediğini ifade eder.⁴⁶⁰

57) “Dervişlik, biri öğrenmek, diğeri ise başkalarına yardım etmektir. Ferde ve cemiyete hayırlı ilim, hüner, sanat ne varsa başkalarına öğretmek en büyük zikr-i dâimdir.”⁴⁶¹ Hizmetlerin en önemlilerinden biri de başkalarına bilmediklerini öğretmektir. Ahmed er-Rifâî Hazretleri öğretmek konusunda şöyle der: “Bir ilimden faydalandığınız vakit, onu insanlara öğretiniz ki onlarda yararlansınlar ve bu sûretle eseriniz dünyâ ve âhirette görünmüş olsun.” Yine Ahmed er-Rifâî Hazretleri “Hayırdan bir şey öğrendiğiniz vakit, onu nâsa öğretiniz; bu sizin için hayırlı ve fâidelidir.”⁴⁶² der. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de bu hizmetin üstünlüğünü şu hadis ile anlatır: *En üstün sadaka, bir Müslüman'ın ilim öğrenip sonra da onu başkasına öğretmesidir.*⁴⁶³ Ken'ân Rifâî'ye göre bildiğini bilmeyenden saklamak, misâfirden yemek saklamak ve Allah yolunda canını saklamak gibidir. İnsanı küfre sürükler.⁴⁶⁴

58) “Dervişlik, herkesin imdadına koşmak, ihtiyaç sâhibi olanların dertlerine derman olmaktır. Her ne ki senin yardımına ihtiyaç gösteriyor; sen sebepsin, koşacaksın.”⁴⁶⁵ Ken'ân Rifâî insanlara nasıl hizmet edilmesi gerektiği sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: Eğer bir kimse Allah rızâsı için başka bir mümin kardeşine hizmet ederse, Allah kişiyi kendi koruması altına alır.

⁴⁶⁰ Krş. Ayverdi, *Dost*, 2007, 105.

⁴⁶¹ D-7, 95.

⁴⁶² Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 51.

⁴⁶³ İbn-i Mâce, Mukaddime: 20; el-Câmi'u's-ş-şagîr r, 1:352.

⁴⁶⁴ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 651.

⁴⁶⁵ D-8, 75.

Hatta yardım edilen kişi kusurlu bile olsa hizmet edilmelidir. Bu ziyâde birlik ve berâberlik sağlanmak sûretiyle tek vücut olduğumuz bilincine varılabilir. Zirâ birliğin içerisinde fakilik veya zenginlik yoktur, karşılıklı yardımlaşma vardır.⁴⁶⁶ Bu açıklama Peygamber Efendimiz'in şu hadisinde de belirtilmektedir: *Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine karşı sevgi ve merhamet göstermeye tek bir beden gibidir. O bedenin bir organı acı çektiği zaman, bedenin diğer organlar da uykusuzluk ve yüksek ateş çekerler.*⁴⁶⁷ Ken'ân Rifâi Seyyid Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî (ö. 1241/1825) Hazretlerini referans vererek dervişin şu özellikleri üzerinde yoğunlaşır: Yoksullara yardım, gariplere hürmet etmek, yol kardeşlerini gözetmek, nefsi için ne isterse Allâh'ın kendisine ihsan ettiğini hizmet amacıyla çokça vermek; halkı ağırlamak ve Allah rızâsı için birbirine yardımda bulunmak, hiçbir sûrette hizmetlerini geçiştirmemektir.⁴⁶⁸

Hizmet konusuyla ilgili klasik eserlere bakıldığında fütüvvet kavramıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Kuşeyrî fütüvvetin târifini dervişin yaşadığı zaman zarfında karşılık beklemeden başkası için ve başkasının işinde çalışması olarak yapmaktadır.⁴⁶⁹ Bunu söylerken de Peygamberimizin (s.a.v) şu hadisini referans vermektedir:

*Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyâcını gideren kimsenin Allah da ihtiyâcını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse Yüce Allah o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurlarını örterse Allâh-u Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.*⁴⁷⁰

Hücvîrî hizmetin dervişlik yolu için bir test özelliğinde olduğunu anlatır. Dervişlerin seyrüsülûklarının başlangıcında edep öğrenmek için bir sene halka, sonraki bir sene Allâh'a hizmetle, son olarak da bir sene de kendi kalbine riâyet

⁴⁶⁶ Krş. Rifâi, *Sohbetler*, 2009, 643.

⁴⁶⁷ Müslim, *Birr* 6.

⁴⁶⁸ Krş. Rifâi, *Seyyid Ahmed Er-Rifâi*, 2008, 169.i-170.i.

⁴⁶⁹ Krş. Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 373.

⁴⁷⁰ Buhârî, *Mezalim* 3, Müslim, *Birr* 58.

etmekle yükümlü olduklarını anlatır. Dervişin halka hizmet konusunda başarısının anahtarı, kendini tüm halkın hizmetkârı olarak görebilecek kadar nefsinin alçaltabilmesidir.⁴⁷¹

4.2.4 Halkın Dervişe Rağbeti

Son olarak Ken'ân Rifâî dervişin halk ile olan ilişkisinde halkın o dervişe rağbet göstermesi gerektiği konusu üzerinde çok yoğun bir şekilde durmaktadır. *Sohbetler* adlı eserinde konuyla ilgili şu örnek verilmektedir: Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyuruyor ki:

Cennet ağaçlarından bir ağaç bulduğunuz vakitte gölgesinde oturunuz ve yemişlerinden yiyiniz! Dünyâda bu nasıl kâbil olur yâ Resûlullah? dediklerinde, bir ilim sâhibi bulduğunuz vakit, cennet ağaçlarının birini buldunuz, demektir, cevâbını vermişlerdir.⁴⁷²

Burada bahsedilen, gerçek dervişlerdir. Ken'ân Rifâî Saîd Ebi'l-Mecd Hazretlerinden yapmış olduğu alıntıda dervişlere verilen önemi ise şu şekilde ifade etmiştir:

Bilcümle dervîşân ve fukara, indimde güzel ve mahbûbdurlar. Siz de ey evlâtlarım, onlara muhabbet edip, öyle nazar ediniz. Ârifler hasenâtını maâsîden addederler. Saâdet-i ebediyeyi arzu eden kimse, her husûsda iftikâr ihtiyâr etmelidir.⁴⁷³

Bir dervişin dış görünüşüne kanıp ona göre yapılabilecek menfi değerlendirmelere Saîd Ebu'l-Mecd Hazretleri şiddetle karşı çıkmaktadır. Hatta bu şekilde dervişe yapılabilecek bir inkâr karşısında, bunu yapan kişinin ilâhî bağının kopabilme tehlikesinden söz eder.⁴⁷⁴ Dervişin Allah ile olan ilişkisinin tezahürü halk tarafında layıkıyla anlaşılabilir. Dervişin bu hâlini Ken'ân Rifâî şu şekilde anlatır:

⁴⁷¹ Krş. Hücvârî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, 1982, 130.

⁴⁷² age. 579.

⁴⁷³ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 151.

⁴⁷⁴ Krş. age. 151.i.

Dervişe Cenâb-ı Hakk'tan bâzı kelâm erişir ki bu kelâmıda şeytanın nasîbi yoktur. Bu hitaba nail olan onu işitmekle kalbinde onun mânâsının lezzetini bulur. İnananlar içinde bu kelâma kalpleri vehimden ve çeşitli düşüncelerden arınmış olduğu hatta uykuda bulunduğu gibi nail olanlar, bir kısım da o kelâmın esasını zikir meclislerinde Kur'ân tilâveti esnasında sakin mahallelerde semâ ve vecd hâlinde görülür.⁴⁷⁵

Hem *Sohbetler* adlı eserinde hem de Meşkûre Sargut'un defterlerinde olan şu târifte dervişin çevresinde olan insanlara olan etkisi açık bir şekilde ifâde edilmektedir.

59) “Dervişlik kime bağışlansa onun kalbi pâk olur. Etrafına gölgesini yayan, yemişi tükenmez dâim taze olan ağaca benzer. Onun nefesinden misk ü amber tüter. Budağından etrafı yeşillenir, yaprağı dertliye derman olur, gölgesinde birçok hayırlar işlenir.”⁴⁷⁶ Hz. Ahmed Rifâî, İmâm Ali Hazretlerinin şu sözü ile arkadaşlık ilişkisine açıklık getirir: “Herkesi kıyâs için birçok mikyas olduğu gibi, insanlar da birbiriyle kıyâs olunurlar. Herkes refiki ve musâhibiyle bilinir”, “İnsan defter-i hâli mukârinleridir.” Dolayısıyla insanın davranış defteri yakınlarıdır.⁴⁷⁷ Ken'ân Rifâî de dünyâdan bir şey ümit etmenin boş olduğu gibi, dost aramanın da boş olduğunu söyler ve dost vasfını ancak Allah ve Allâh'a mensup olan kişilere, yâni dervişâna yakıştırır.⁴⁷⁸

Hem *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, adlı eserinde hem de Meşkûre Sargut'un defterlerinde olan ve orijinal tanımını Ahmed Er-Rifâî'ye âit olduğu anlaşılan iki târif şu şekildedir:

60) “Dervişler Allâh'ın ipleridir. Onların kervanına katılan necat, selâmet, felâh ve ganîmet bulur. Kim onları terk ederse helâk ve nâdim olur.”⁴⁷⁹, “Fukara hablullahdadır; onlara temessük eden necât ve selâmet ve felâh ve ganîmet

⁴⁷⁵ D-4, 106.

⁴⁷⁶ Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 452; D-10, 65.

⁴⁷⁷ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 126.

⁴⁷⁸ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 452- D-10, 185.

⁴⁷⁹ D-9, 146.

bulur; onlar kim terk ederse, helâk ve nâdim olur”⁴⁸⁰ Ken’ân Rifâî’nin şu örneği selâmete ulaşmak ve şefâat için kullanılmıştır: Bir ülkeye giriş yapılırken hangi özelliklere sâhip olunursa da elinde pasaport, yâni geçiş izni olmadan o ülkeye giriş yaptırılmaz. Yine benzer bir örnekte resmî bir davete, davetiye olmadan girilemez. Ancak kapıda, o davet sâhibinin bir dostu veya yakını varsa davete iştirak edilebilir. Ken’ân Rifâî gerçek derviş ile olan irtibatı bu şekilde yorumlamaktadır.⁴⁸¹

- 61) “Ey İbrahim! (Ahmed Er-Rifâî’nin torunu İbrâhîmü’l-A’zeb) Dervişleri sev ve onlardan el al. Çünkü yarın onlar için Allah indinde Resûlullah’ın (s.a.v.) şefâati gibi bir devlet vardır.”⁴⁸² Bu sözün orijinali şu şekildedir: “Ey İbrahim! Fukarayı sev ve onlardan yed ittihâz et; çünkü yarın onlar için ind-i ilâhîde enbiyânın şefâati gibi devlet-i şefâat vardır.”⁴⁸³ Ken’ân Rifâî, bu târifte de yukarıda olduğu gibi peygamberin vekilleri olan gerçek dervişlerle kurulan ilişkinin önemine değinmektedir.⁴⁸⁴

Meşkûre Sargut’un defterlerinde bu konu ile ilgili olan diğer târifler aşağıda gruplanmaktadır:

- 62) “Ahababın ve arkadaşların dervişler olsun, bunların önünde tezellül⁴⁸⁵ tavrını takın, bunlara hizmetin geçerse, hayır duâlarını talep et, kendin için onların kalbinde bir makam imar et. Çünkü sofilerin kalbi, kutsî nazarın merkezi ve rahmet vatanıdır.”⁴⁸⁶ Bu da yukarıda yapılmış târiflerle benzeşmektedir. Ken’ân Rifâî bu dünyadaki en büyük amaçlarımızdan biri olan kalb-i selîmi bulma yolunda şu benzetmeyi yapmaktadır. Vücut pasaportu ile huduttan geçerken, yâni Allah yoluna girerken kalb-i selîme ihtiyaç vardır. Bu da ancak Allah sevgilisinin vizesini pasaporta vurmasıyla gerçekleşebilir.

⁴⁸⁰ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 66.

⁴⁸¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 418-419.

⁴⁸² D-6, 45-46; Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 73.i.

⁴⁸³ age. 73.

⁴⁸⁴ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 498.

⁴⁸⁵ Tezellül: Alçalma, küçülme.

⁴⁸⁶ D-6, 5-6; D-7, 36.

Dolayısıyla kalb-i selîme ulaşmak için bir Allah sevgilisi derviş gereklidir.⁴⁸⁷

- 63) “Cenâb-ı Hakk, dervîşi halk beyninde arınmışlardan eylemiştir. Ona yakınlık hil’atı giydirmiş ve muhabbet nuru ile cilâlandırmıştır.”⁴⁸⁸ Bu târifte de arınmış olmaktan bahsedilmektedir. Ken’ân Rifâî arınmışlığı kalp cemâli, yâni kalp güzelliği, musaffâ, saf hâle gelmiş arınmış olan rûhun cemâli kavramlarıyla açıklar. Bu özelliklere sâhip olan gerçek dervîştir ve arınması da güzel ahlâkla olur.⁴⁸⁹ Dervîş bu haliyle de *Allah güzeldir, güzelliği sever*⁴⁹⁰ hadisindeki güzelliğe ve saflığa ulaşandır.⁴⁹¹
- 64) “Dervîş, insanlara kıble ve imam olandır ki ona uyulur. Dervîşin her türlü tutumu, Şeriat-ı Muhammedî’ye mutabık olmak lâzımdır.”⁴⁹² Yukarıda belirtildiği şekilde gerçek dervîşler Peygamberin temsilcileridir. Ken’ân Rifâî der ki: Allâh’ın varlığında şüphe duyulmayacağı gibi tecellîsine de şüphe yoktur. Bu tecelli her devirde kendini gerçek dervîşlerden gösterir ve onlara uyulması öğütlenir.⁴⁹³
- 65) “Âriflerin sohbetinde bulunmanızı tavsiye ederim. Sıtk u safâ, zevk u vefâ, taleb-i Mevlâ bu sohbette vardır. Tasavvufun, yâni dervîşliğin esasına iyi sarılmalıdır. Tasavvuf üç şeydir: terk-i dava, tahammül-ü belâ, hubb-ı Mevlâ.⁴⁹⁴ Defterde bu söz Ahmed er-Rifâî’ye atfedilmektedir. Meşkûre Sargut, Hz. Mevlânâ’nın şu sözünü referans gösterir: “Allah merdi ile bir dem sohbet bin yıl ibâdetten efdâldir”⁴⁹⁵ ve ardından yine Hz. Mevlânâ’nın şu sözü ile devam eder: “Dil ehlinin sohbet ve muhabbet sofrası Hazret-i Îsâ’nın halvet evi gibidir ki, oraya körler ve topallar gelip iyi olurlardı. Sen de ey cismânî ve rûhânî hastalıklara müptelâ olan kimse, sakın bu sofrayı terk edip

⁴⁸⁷ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 213.

⁴⁸⁸ D-4, 102.

⁴⁸⁹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 560.

⁴⁹⁰ Müslim, 9.

⁴⁹¹ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 560.

⁴⁹² D-4, 100.

⁴⁹³ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 555.

⁴⁹⁴ D-1, 212.

⁴⁹⁵ Krş. Sargut, *Gönülden Gönüle*, 2014, 20.

gitme!...”⁴⁹⁶

Ken’ân Rifâî ayrıca evliyâların bu konuda söylediğini belirttiği şu sözlerden faydalanarak derviş için bu alanda tanımlama yapmıştır:

- 66) “Gönül cevherini, padişahların hazinesinde arama. Bu inci ancak dervişlerin sinesindeki sedefte bulunur.”⁴⁹⁷
- 67) “Oturduğun meclis, hilim, ilim, takvâ, hayâ ve eminler meclisi olsun, meclis arkadaşların da dervişler olsun.”⁴⁹⁸

Hâsılı, Ken’ân Rifâî Hazretleri halk ile derviş ilişkisinin önemini sıklıkla vurgular. Bunu örneklerken, Ahmed er-Rifâî Hazretlerinin “Kulu Hakk’a yakınlaştıran, Allâh’ın yarattıklarına şefkattir.” sözü ile bu bağlamda da *Halk toptan Allâh’ın âilesidir; onlardan Hakk’a en sevgili olanı, âilesi için yararlı olandır.*⁴⁹⁹ hadîs-i şerîfini sıklıkla tekrar ettiğini ifâde eder. Bu nedenle dervişin halka göstereceği değer, tam olarak Allâh’a göstermiş olduğu değeri ifâde eder.⁵⁰⁰

Bu durumun aksine de dikkat etmek gerekir. Bir başka deyişle Allâh’ın sevdiği bu dervişlere halk tarafından yapılacak herhangi bir yanlış hareket de karşılığını bulacaktır. Ahmed er-Rifâî bu konuda şu hadîs-i kudsîyi hatırlatır⁵⁰¹: *Benim bir velîme ezâ eden, mülkümde benimle kavgaya girişmiş, benim gazabıma uğramış ve öfkemi hak etmiştir: kendisine gazaplandığım kimseye öfkemin hakkı ise kendine benden başka yardımcı bulamamasıdır.*⁵⁰²

Klasik kaynaklarda genel olarak halkın dervişe gösterdiği rağbetten ziyâde müridin mürşide olan rağbetinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla Ken’ân Rifâî’nin

⁴⁹⁶ age. 32.

⁴⁹⁷ D-7, 20: Bu deyişin Âşık Remzâni âit olduğu “Âşık Remzâni’nin Sanatçı Kişiliği ve Yayınlanmamış On Eserinin Müzikal Analizi” adlı Yüksek Lisans Tezinde saptanmıştır.

⁴⁹⁸ D-7, 21.

⁴⁹⁹ el-Câmi’u’s-şâğîr, 1:59.

⁵⁰⁰ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 33.i.

⁵⁰¹ Krş. Age. 47.i.

⁵⁰² Mecmau’z-zevaid, 10:270.

dervişlere halkın rağbeti konusunda gösterdiği bâriz vurguya, klasik kaynaklarda dolaylı olarak değinilmektedir. Şiblî'nin dervişler için yapmış olduğu şu değerlendirme örnek olarak verilebilir: Şiblî “Siz halk içinde kolye gibisiniz. Sizin için nurdan minberler dikilecek ve melekler bile size imrenecek.” Birisi kalkıp: "Melekleri imrendirecek olan nedir?" diye sorunca "Konuştukları ilim." cevâbı vermişti.⁵⁰³

4.3 Ken'ân Rifâî'nin Dervişlik Târiflerindeki Derviş-Mürşit İlişkisi

Mürşit kelimesi tasavvuftaki sözlük mânâsı itibâriyle “Hak ve hakîkate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh.” demektir. Kâşânî şerîat, tarîkat ve hakîkat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşmış kimse olan mürşid, yâni şeyhi bir ruh doktoru olarak nitelendirir. Mürşit dervişlerin kalplerine ilişen ve onları Allâh'a yakınlıktan alıkoyan her türlü rahatsızlıkları tespit edebilen, iyileştiren ve kurtaran kişidir.⁵⁰⁴

Ken'ân Rifâîlik olarak gerçek mürşit târifini yapmaktadır. Zirâ dervişin doğru olmayan bir mürşit ile yola çıkması onu felâkete götürür. Bu târif için Abdülkâdir Geylânî'nin şu dizelerini yazmıştır:

*İzâ lem yekün li'ş-şeyhi hamsü fevâ'ide
Ve illâ fe-deccâlün yeküdü ile'l-cehli
Alîmün bi-ahkâmi'ş-şerî'ati zâhiren
Ve yebhasü 'an ilmi'l-hakîkati 'an asli
Ve yuzhiru li'l-vurrâdi bi'l-bişri ve'l-kırâ
Ve yahza'u li'l-miskîni bi'l-kavli ve'l-fî'li
Fe-hâzâ hüve'ş-şeyhu'l-mu'azzamu kadruhû
Alîmün bi-ahkâmi'l-harâmi mine'l-hulli
Yühezzibü tullâbu't-tarîkı ve nefsu hû
Mühezzebetün min kablü zû keremin külli*⁵⁰⁵

⁵⁰³ Serrâc, *el-Lüma' – İslâm Tasavvufu*, 1996, 186.

⁵⁰⁴ Krş. Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 2015, 319.

⁵⁰⁵ Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 204.i.

Ken'ân Rifâî'nin bu dizelere âit şerhi ile bir mürşitte aranan beş özellik olmazsa, o kimse yalancı bir mürşittir ve dervişleri cehâlete götürür. Bu özellikler şu şekilde sıralanır: Gerçek mürşit şerâtin ahkâmını iyi bilir; hakikat ilminin de aslını araştırır, kendisine gelenleri güler yüzle karşılar ve onlara maddî mânevî ikramlarda bulunur; ihtiyaç sâhiplerine hem söz hem de eylemleriyle alçak gönüllü davranır; haramı helâlden ayıran hükümleri iyi bilir ve uygular.⁵⁰⁶

Ancak gerçek olmayan bir mürşit ile karşılaşmak da mümkündür. Sahte mürşit dervişi kendisine inandırmak için gerçek ile sahtesi ayırt edilemeyecek şekilde altın gibi görünür. Dervişler için en büyük felâket böyle bir mürşidin peşinden sürüklenmektir.⁵⁰⁷

Ken'ân Rifâî gerçek mürşidi, mürşid-i kâmil olarak nitelendirmektedir. Onu târif ederken kemâlâta erişmiş ve Hak'la Hak olmuş ifâdesini kullanmaktadır. Ken'ân Rifâî bu makamın Hakk'ın elçiliği olduğunu ve doğrudan doğruya Hak tarafından ihsan edildiğini söyler, halka hakikat-i Muhammediye bilgisini sunar. Kâmil mürşidlerin en büyüğü Peygamber Efendimizdir (s.a.v). Âyette belirtildiği üzere, *ben de beşerim amma bana vahy oluyor*⁵⁰⁸ nasıl ki o hem beşer olup hem beşerden ayrılıyorsa, mürşidin de bir beşer tarafı vardır. Zâhirde beşerin yaptığı şekilde sosyal bir yaşam sürer. Fakat bâtında kâmil mürşit, hakikat-i Muhammediye güneşinin nûruna aynadır ve Allâh'ın zât ve sıfatına mazhardır. Kur'ân-ı Kerim'de kâmil mürşit şu şekilde târif olunur: *Denizler mürekkep olsa kâmil erin evsâfını yazmakla bitiremez buyurur. Yine: Bir o kadar deniz getirsek, onlar dahi kurur ve yine yazmaktan âciz kalır.*⁵⁰⁹ Kâmil mürşidin derviş ile yaptığı alışveriş âdeta dervişin Allâh'la alışveriş etmesi gibidir.⁵¹⁰

Ken'ân Rifâî dervişin bir mürşide ihtiyâcını şu şekilde açıklamaktadır.

⁵⁰⁶ Krş. age. 204.i.

⁵⁰⁷ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 84.

⁵⁰⁸ Kehf sûresi, 18:110.

⁵⁰⁹ Kehf sûresi, 18:109.

⁵¹⁰ Krş. Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 518.

Bakara sûresinde *Evlere kapılarından giriniz buyrulur*⁵¹¹. Aynı konuyla ilgili Peygamber Efendimiz' de (s.a.v) *ben ilmin Medîne'siyim Ali de kapısıdır*.⁵¹² diye buyurmaktadır. Dolayısıyla dervişin ilim şehrine girebilmesi için Ali vasıflarına benzer bir mürşide ihtiyâcı vardır. İrfan yâni bilgi evleri Allâh'ın hakîkatini taşımaktadır ve bu evlerin kapıları da kâmil mürşitlerdir. Dervişler bu evlere girmeyi arzu ediyorlarsa kendilerine bir mürşit bularak kapıyı kullanmaları gereklidir.⁵¹³ Meşkûre Sargut'un defterlerinde bulunduğu gibi aynı zamanda *Sohbetler* adlı eserinde yer alan ilk tanım şu şekildedir:

68) “Dünyâda en büyük saâdet ve rahatlık, dervîşliktir. En büyük nîmet kâmil bir insana erişmektir. Allâh'ın halvetgâhından başka yerde saadet yoktur ve olamaz!”⁵¹⁴ Resûlullah Efendimiz (s.a.v) : *Dünyâda rahat yoktur*⁵¹⁵ demek sûretiyle maddî hayâta bağlı olan insanların hiçbir zaman huzur bulamayacaklarını ifâde etmiştir. Dünyâda tek rahat yer Allâh'ın halvetgâhındadır ve huzur, ancak Allâh'ın huzurunda olabilmektir. Bu da ancak gerçek bir mürşidin yardımıyla gerçekleşir denilmektedir.⁵¹⁶

Dervişler ve mürşidleri arasındaki ilişkiyi anlatan Meşkûre Sargut'un defterlerinde Ken'ân Rifâî'nin dervîşlik tanımları aşağıda gruplanmıştır:

69) “Gerçek dervîş: Kendi mürşidinde ve bu sâyede Fahr-i Kâinat Efendimizde mahvolan kimsedir ki, tıpkı güneşten ziyasını alan yıldız gibidir.”⁵¹⁷ Ken'ân Rifâî bu konuda Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî Hazretlerinin görüşlerine başvurur. Gerçek mürşitler Allâh'a varma yolunun tâliplerini kemâle erdirenlerdir. Öğretileri Allâh'ın kitabı ve Allâh'ın Resûlü'nün sünneti üzerine kuruludur. Dolayısıyla dervîşlerin onlara gösterdiği itâat ve hürmet, ancak yüce Allâh'a dır. Bu kâmil mürşitler peygamberlerin vârisleridir.

⁵¹¹ Bakara sûresi, 2:189.

⁵¹² el-Câmi'u's-şâgîr 1:415, Sevaiku'l-Muhrika 73; Tehzibu't-Tehzib 6:320; Müstedrek-i Hâkim 3:126.

⁵¹³ Krş. Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, 2000, 228.

⁵¹⁴ D-10, 71; Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 222.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, Zühd, 128.

⁵¹⁶ Krş. age. 222.

⁵¹⁷ D-8, 76.

Onlara ilâhî dinîn tabipleri tâbiri kullanılır. Yâni onlar yetiştirmekte oldukları müritlerini nefisle ilgili hastalıklardan korumak için önlem alırlar ve hastalıklara yakalanmış olanları da tedavi ederler.⁵¹⁸

- 70) “Muhabbet kalpte yetişen tohumlar gibi olup, herkeste kendi kaderince semere verir. Dervişler meclisine devam eden hâli edep ve vecd üzere olmak, sırlar hazinesinin amiri olmaktır. Müridin feyzi kendisini irşat edene karşı duyduğu edep ve hürmet nispetindedir. Mürit mürşidini Hakk’ın aynası bilir, hayâtında da irtihâlden sonra da o sûrette bilir ve Hakk’a alışverişini devam ettirir.”⁵¹⁹ Mürit ve mürşit arasındaki ilişkinin daha detaylı anlatıldığı bu târife yine İbnü’l-Arabî Hazretlerinin şu görüşleriyle bir pekiştirme yapmak mümkündür: Mürşide gösterilen saygı ve yüceltme, Cenâb-ı Hakk’ı yüceltme ve saygının bir sembolizmasıdır. Aynı şekilde gerçek mürşide yapılan bir baş kaldırış da Hakk’a isyandır. Burada gerçek mürşid için Cenâb-ı Hakk’ın örtüleri ve perdeleri denilmektedir. Dolayısıyla onlara yapılacak bir kusur yapan kişinin kalbinde Hak varlığının yokluğu ile sonuçlanacak büyük bir cezaya döner.⁵²⁰

Meşkûre Sargut’un defterlerinde bulunan ve aynı zamanda da *Seyyid Ahmed er-Rifâî* adlı eserinde yer alan, Ahmed er-Rifâî’ye ithaf edilen başka bir tanım şu şekildedir: “İhvân-ı tarîkat bir ağacın dallarına benzer ki, onları payidar eden metîn kök mürid-i kâmindir; kökten ayrılanın berg ve bârı kurur.”⁵²¹ Ken’ân Rifâî, Ahmed er-Rifâî’nin kâmil mürşit kavramında Resûlullah (s.a.v) Hazretlerine gerçek icâzetle bağlanmış olma şartının olduğunu ifâde eder. Böyle bir mürşide tâbi olup uymak, tarîkat yolunun en önemli ve gerekli kaidesidir. Mürşidi, Allâh’a ulaştırmayı sağlayan yükselme merdiveni olarak tanımlar. Dolayısıyla nefsin musîbetlerinden korunmak ve kalplerdeki kirlere kurtulmak için kâmil mürşidin eğitimine tâbi olmak gerekliliğini anlatır.⁵²²

⁵¹⁸ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 167.i-168.i.

⁵¹⁹ D-1, 294.

⁵²⁰ Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 168.i.

⁵²¹ age. 65; D-4, 142.

⁵²² Krş. Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, 164.i.

Ken'ân Rifâî'nin bu gerekliliği ve mürşide olan bağlılığını şiirle ifâde ettiği satırlar bâzıları aşağıda sıralanmaktadır:

*Mürşidi Hak bilmeyen bulmaz murâd,
Feyz-i Hak'tan olmaz aslâ bermurâd.
İstemezsen eyleye şeytan fesâd,
Her hususta mürşide kıl inkıyâd!*⁵²³

Ken'ân Rifâî'nin anlatımında, kâmil mürşidin kelamında kendi nefsinden olan hiçbir şey olmadığı için, O Allâh'ın nurunu müride yansıtır. Allâh'ın feyzi mürşit aynasından müride ulaşır. Dolayısıyla mürşide uyulursa nefis şeytanının müride etkisi olmaz.

*Bulursan mürşid-i kâmil,
Heman maksûdu buldun bil!
Sadâkatle gerek teslim,
Ne bildinse gönülden sil!*⁵²⁴

Kâmil mürşidin bulunması durumunda, o müridi Allâh'a ulaştırır. Ama bunun için gerekli olan müridin mürşide yapacağı tam teslimiyettir. *Mürşid-i kâmil bulup bahrîne kendin atmalı. Varlığın onda eritip zevki öyle tatmalı.*⁵²⁵ Kâmil mürşidi bulunca mürid artık iradesini bırakarak kendini mürşide bırakmalıdır. *Kendi kendine çalışmak, vâsil etmez maksada. Mürşid-i kâmilsiz olmaz bu hakikat, bilmeli!*⁵²⁶ Burada da Ken'ân Rifâî müridin bir mürşide bağlanmadan hakîkati bulamayacağını ifâde etmektedir.

Mürşit kavramını klasik kaynaklarda incelerken Ken'ân Rifâî'nin anlayışı ve ilk sûfilerdeki mürit-mürşit ilişkisi açısından bâzı farklar gözükmemektedir. Kuşeyrî'nin mürşit-mürit ilişkileri konusunda verdiği bilgiler îtibâriyle iki çeşit mürşit olduğu görülmektedir. Birinci tip mürşit hem tâlîm hem terbiye (öğretim ve

⁵²³ Rifâî, *Îlâhiyât-ı Ken'ân*, 2013, 63.

⁵²⁴ age. 70.

⁵²⁵ age. 57.

⁵²⁶ age. 127.

eğitim) mürşidi olarak târif edilmiştir. Bu tip mürşit, müride hem ilim hem de ahlâk eğitimi verir. Bu, Ken'ân Rifâî'nin anlayışına daha uygun olarak sanki bir babanın çocuğunu hem terbiye edip hem yetiştirmesine benzer. Bu eğitimi gören mürit kayıtsız şartsız mürşidine tâbi olur. Tarîkat ve tekke teşkilâtı içindeki mürşit-mürit ilişkisi de bu şekildedir.

Kuşeyrî'nin ve ilk sûfîlerin mürit-mürşit ilişkisi, ikinci tip mürşit için verilen tanımlamaya daha çok uymaktadır ki bu daha çok hoca-talebe ilişkisi olarak târif edilebilir. Ancak bu sadece bilgi alışverişi ile sınırlı değildir. Dolayısıyla mürşidin hâlimden feyz de alınır. Fakat tekkelerdeki halvet, hırka giyme gibi ritüeller yoktur. Kuşeyrî'ye atfedilen: “Her müridin bir şeyhten edep öğrenmesi lâzım gelir. Üstadı bulunmayan ebediyen felâh bulmaz.” veya Bâyezîd-i Bistâmî'nin, “Üstadı bulunmayanın imamı şeytandır.” gibi sözler mürşidin gerekliliğini anlatmaktadır.⁵²⁷

Bütün bu açıklamalardan sonra Ken'ân Rifâî'nin dervişliğin tüm özetini yapmış olduğu bir şiir şu şekildedir:

*Kaçma dervişlikten ey bîçâre, âvâre kişi!
Âşık-ı Hak dervişin Allâh'ladır dâim işi.
Biz Rifâî dervişiyiz, ahkâr olmak şânımız,
Bilgimiz Allâh'dır ancak, arzumuz cânânımız.
İstikâmet, aşk u teslim dervişin sermâyesi,
Benliğin yakmakla varlık, maksadının gâyesi.
Mürşid-i kâmil bulup bahrine kendin atmalı,
Varlığın onda eritip zevki öyle tatmalı.
Kül edip versen eğer Hak yoluna nen vâr ise,
Görme nefsinde meziyyet zerre aşkın vâr ise.
Derviş olmaz bir ümîd-i câh için hizmet eden,
Derviş olmaz nefsine ağır giden şeyden küsen.
Zâhir ü bâtın edebdir bu tarîkattan garaz,
Yokluğun bilmek, yok olmak, derviş olmaktan garaz.*

⁵²⁷ Uludağ(Haz.), *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 1981, 72.

*Bu vücûdun “lâ”sını aşk âteşiyle durma yak!
Bahr-i illallâha Ken’ân nûr olup bir dal da bak!
Biz Rifâî dervişıyiz, ahkâr olmak şânımız,
Bilgimiz Allâh’dır ancak, arzumuz cânânımız.⁵²⁸*

⁵²⁸ Rifâî, *Îlâhiyât-ı Ken’ân*, 2013, 23.

5. Sonuç

Tezimizi oluşturan üç bölümde önce Ken'ân Rifâî ve öğrencisi Meşkûre Sargut'un hayatları, eserleri ve kendileri hakkında yazılmış kitaplar ve akademik çalışmaları sıraladık. Bu bölümün sonunda Meşkûre Sargut'un 1946-1998 yılları arasında Ken'ân Rifâî etkisiyle tutmuş olduğu 13 defteri takdim ettik. Sonraki bölümde dervişlik kavramı, tasavvuftaki yeri ve târihçesini inceledik. Son bölümde Meşkûre Sargut'un 13 defterinin içerisinde yer alan 70 dervişlik târifinden yola çıkarak Ken'ân Rifâî'nin dervişlik anlayışını yorumlamaya çalıştık.

Yapmış olduğumuz araştırmalarda öncelikle ortaya çıkarttığımız târiflerde iki kritere baktık :

- Târifi kimin yapmış olduğu. Buradan çıkardığımız sonuç şu şekildedir:
 - 1) Ken'ân Rifâî: 50
 - 2) Ahmed er-Rifâî: 14
 - 3) Mevlânâ: 2
 - 4) Ma'rûf-i Kerhî: 1
 - 5) Mısrî Niyâzî: 1
 - 6) Âşık Remzâni: 1
 - 7) Desûkî: 1

Bu değerlendirmelerde yapılan târiflerin büyük bir kısmı otantik olarak Ken'ân Rifâî'ye âit (%72) olarak ortaya çıkmıştır. Kalan târiflerde yoğunluk Ahmed er-Rifâî 'ye âit olarak saptanmıştır.

- Târifin daha önce yayınlanmış bir eserde olması. Buradan çıkardığımız sonuç itibariyle eserlerde kullanılan tanımların sayıları şu şekildedir:

- 1) Orijinal (sadece defterlerde yer alan): 52
- 2) *Seyyid Ahmed er-Rifâi*: 11
- 3) *Gönülden Gönüle*: 2
- 4) *Sohbetler*: 4
- 5) *Dost*: 1

Böylece Ken'ân Rifâi tarafından söylendiği varsayılan 52 tane orijinal dervişlik kavramını defterlerden elde etmiş ve tezimizde takdim etmiş olmaktadır. Bu bağlamda büyük çoğunluğu oluşturan târiflerin daha önce basılı bir mecrada kullanılmamış târifler olması göze çarpmaktadır. Toplam oranın sadece küçük bir kısmı Ken'ân Rifâi'nin diğer eserlerinden gelmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız diğer kriter de dervişlik kavramının dervişlerin sahip oldukları özellikler üzerinden incelenmesidir. Fıkıh alanında kullanılan ibâdet ve muamelât ayırımına benzer bir sınıflandırmayla derviş özelliklerini incelemeyi uygun bulduk. Böylece ilk etapta Allah ve derviş arasındaki ilişki bağlamında özellikleri sıralarken, ikinci etapta da halk ve derviş arasındaki ilişkiye vurgu yaptık. Bu metoda bir de tasavvuf alanında çok önemli bir faktör olan mürit-mürşit arasındaki ilişkiyi de ekledik. Bu şekilde dervişin özelliklerini bu üç ilişki üzerinden gruplara ayırdık. 70 târif üzerinden elde ettiğimiz istatistikler aşağıdaki şekildedir:

Özellik	Sayı	Yüzde
Ken'ân Rifâi'nin dervişlik târiflerinde derviş-Allah ilişkisi :	26	%37
Teslimiyet ve Allâh'a yönelme:	5	%7,1
Nefs mücâhedesi	5	%7,1
Dünya zorluklarına katlanmak	3	%4,2
Güzel ahlâk	3	%4,2
Aşk	2	%2;8
Yokluk	3	%4,2
Kemâle ulaşmak	3	%4,2
Genel	2	%3
Ken'ân Rifâi'nin dervişlik târiflerinde derviş – halk ilişkisi :	41	%58
Edep ve güzel ahlâk	6	%8,5
Hâlinden memnun olmak	5	%7
Halkın ayıbını örtmek	5	%7
Halka tevâzu göstermek	3	%4,2
Halktan menfaat beklememek	3	%4,2
Halk ile sözlü münâsebet	5	%7
Halka hizmet	3	%4,2
Halkın dervişe rağbeti	9	%13
Ken'ân Rifâi'nin dervişlik târiflerinde derviş-mürşit ilişkisi	3	%4,2

Yapmış olduğumuz 70 târiflik çalışmada Ken'ân Rifâi'nin söylediği ve rivâyet ettiği târifleri sayısal olarak değerlendirdiğimizde aşağıdaki şekilde bir önceliklendirme görmekteyiz: Dervişin halk ile ilişkisi ile ilgili özelliklerin geçtiği târifler en fazla oranla başı çekmektedir. Bu gruplandırmanın ardından ikinci sırada, dervişin Allah ile olan ilişkisi konusundaki târifler gelmektedir. Son olarak da derviş-mürşit ilişkisi en az târif sayısına sahiptir .

Bu kategori başlıkları altındaki kırılımlarda yapmış olduğumuz incelemelerde Ken'ân Rifâî'nin tanımlarının odaklandığı kavramları ortaya çıkarmaya çalıştık. Bir çok sūfide benzer kavramlara yapılan atıflar olmasına rağmen hangi kavramın üzerinde daha çok durulduğuna dikkat çekmek istedik. Münferit olarak bakıldığında halkın dervişe göstermesi gereken rağbeti ilgilendiren tanımlar en yüksek sayıdadır. Bunu derviş-halk ilişkisi içinde yer alan güzel ahlâk ve edep konuları izlemektedir. Akabinde halinden memnun olma, başkasının ayıbını örtme, Allah'a teslimiyet ve nefis mücadelesi ile ilgili tanımlar gelmektedir.

Araştırmanın kanaatimce en çarpıcı sonucu dervişe olan rağbet konusunda yapılan tanımlamaların diğer kavramlara göre daha yüksek bir sayıda olmasıdır. Yapılan tanımlamaların %13'üne tekabül etmektedir. Derviş kelimesinin buradaki mânâsının, seyr-i sülûkun başında olan bir tâlip olmadığını, yolun ileri kademelerinde bulunan bir müridin ve hatta bir mürşidin konumunda olan bir derviş anlayışı olduğunu anlamaktayız. Dolayısıyla, buradan iki sonuç çıkarılabilir. Birinci sonuç bu yolda ilerleyenler için iyi yolculuk arkadaşlarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Peygamber Efendimiz, sosyal hayatta mü'minlerin kiminle berâber olması gerektiğini şu hadîsinde çok net bir şekilde vermektedir: *Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin.*⁵²⁹ Kur'an'da da bu konu, şu âyetlerde ortaya konmaktadır: *Ey îman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*⁵³⁰ Ve âyette belirtilen doğrular için de başka bir âyette şu söylenir: *Allah'ın dostlarına hiçbir korku olmadığı gibi onlar üzülmeceklerdir de.*⁵³¹ İkinci sonuç Ken'ân Rifâî'nin bâzı tanımlarında derviş olarak kastettiği kişinin mürşit özelliklerine sahip olmasıdır. Mesela: "Fukara hablullahdadır; onlara temessük eden necât ve selâmet ve felâh ve ganîmet bulur; onlar kim terk ederse, helâk ve nâdim olur."⁵³² sözünde kullandığı derviş tabiri bu yöndedir. Dolayısıyla bu tanımlar, mürit-mürşit ilişkisi için yapılan tanımlamalara eklenebilir. Klasik kaynaklarla karşılaştırdığımız zaman derviş ile

⁵²⁹ Ebu Davud, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 45.

⁵³⁰ Tevbe sūresi, 9:119.

⁵³¹ Yunus sūresi, 10:62.

⁵³² Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, s.66.

beraber olmanın öğütlendiği kavramlara Ken'ân Rifâi'deki sıklıkla rastlanamamıştır. Fakat, mürit-mürşit ilişkisi açısından klasik kaynaklarda çok miktarda tanımlama vardır. Sonuç olarak bu fark terminolojik bir farktan kaynaklanmış olabilir.

Çalışmadaki diğer önemli bulgu, beklenildiği şekilde tanımlarda güzel ahlâkın yoğun bir şekilde yer almasıdır. Allah-derviş ilişkisinde yer alan güzel ahlâk konusundaki tanımlamalar; halk-derviş ilişkisindeki güzel ahlâk tanımlamaları ve güzel ahlâkın kanaatimizce alt kırılımında olduğu hâlden memnun olmak; halkın ayıbını örtmek, halka tevâzu göstermek ve halktan menfaat beklememek konularının tümü kavramların yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Bu sayı tanımlamaların üçte biridir ve önemi çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Buradan çıkarılan sonuç Ken'ân Rifâi'nin dervişlik anlayışında güzel ahlâkın çok önemli bir yer tutmasıdır. Peygamber Efendimiz Ebü'd-Derdâ'dan rivâyet edilen *kıyâmet gününde mü'min kulun terazisinde güzel ahlâktan daha ağır bir şey bulunmaz. Allah Teâlâ çirkin hareketler yapan, çirkin sözler söyleyen kimseden nefret eder*⁵³³ hadîsinde güzel ahlâka verilen önemi açıklamaktadır. Tümüyle Peygamber'in çizmiş olduğu idealler ölçüsünde yaşamış olan Ken'ân Rifâi'nin bu ahlâk anlayışı içerisinde en belirgin kavram sevgi ve muhabbet olmuştur. Öğrencisi Sâmîha Ayverdi onun ahlâk anlayışını anlatırken tek cümle olarak “sevgi ahlâkı” tabirini kullanır ve ekler: “Hangi şart altında olursa olsun ona, ‘Benden bir isteğiniz var mı?’ diye sorduğunuz suâle her zaman en mütevâzi hatta mahcup edası ile verdiği cevap aynıdır, ‘Muhabbetini isterim.’”⁵³⁴

Saptadığımız diğer önemli bir konu da bu kavramların içerisinde, tasavvuf yolları içerisinde rastladığımız ritüel ve kıyafet konularına çok fazla atıf olmamasıdır. Bu ibadete verilen önemsizlik değildir ama ibadetin amacından sapmaması gerektiğini izah eder. Bir anekdotta cemaatle namaz kılınırken bir kişinin diğerini ibadet şekli dolayısıyla eleştirmesi konusunda, Ken'ân Rifâi şöyle

⁵³³ Tirmizî, Birr 62

⁵³⁴ Ayverdi, *Ken'ân Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, 2003, 183.

söylemektedir: “Bizim ibâdetimiz edeptir. Kendi noksanımızı görmekten âlemin noksanını görmeye vaktimiz yoktur. Resûlullah *ben mekârim-i ahlâkı itmam için gönderildim* diyor. İşte bu saadet, bu insaniyet, bu hakikattir.”⁵³⁵

Ken'ân Rifâî'nin Meşkûre Sargut'un defterlerinde saptadığımız dervişlik tanımlarını elimizden geldiğince değerlendirdik. Daha önce yayınlanmamış yeni târifleri literatüre kazandırmaya ve bu tanımlar üzerinden Rifâî'nin dervişlik anlayışını açıklamaya çalıştık.

⁵³⁵ age. 454.

Kaynaklar

Addas, Claude, *İbnü'l-Arabî - Kibrî-i Ahmer'in Peşinde*, Çev. Atila Ataman, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.

Araz, Nezihe, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul: Fatiş Yayınevi, 1958.

Atik, Turan, *Rifâîlik Tarîkatı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Atlı, Ahmet, "Ken'ân Rifâî 'de İşârî Tefsir Örnekleri", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, 6:29-58.

Attâr, Ferîdüddin, *Tezkiretü'l evliyâ*, Bs.: 2, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Erdem Yayınları, 1991.

Aybakan, Bilal, "Muamelât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 2005, 318.

Ayverdi, Sâmiha, *Batmayan Gün*, Bs.:7, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2012.

Ayverdi, Sâmiha, *Dost*, Bs.: 4, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007.

Ayverdi, Sâmiha, *İthaflar*, Bs.: 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2016.

Ayverdi, Sâmiha; Araz, Nezihe; Erol, Safiye; Huri, Sofî, *Ken'ân Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Bs.: 6, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2009.

Binark, İsmet, *Bay Efendi*, İstanbul: Grafiker Yayınları, 2007.

Binark, İsmet, *Dost Kapısı- Ezel ve Ebed Arasında Ken'ân (Rifâî)*, İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2013.

Binark, İsmet, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, İstanbul: Nefes Yayınları, 2012.

Büyükaksoy, "Hak Yolunun Önderleri", *Yüce Velîler*, İstanbul: Kitsan, 1979.

Büyükaksoy, Kâzım, *Ken'ân Rifâî 'den Mesnevî Hatıratları*, Ed. Arzu Eylül Yalçınkaya, İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.

- Çağrııcı, Mustafa, "Mâlâyânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27, 2003, 480-481.
- Cebecioğlu, Ethem, "Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Târifleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987,29:387-406.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2009.
- Ceylan, Can, *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Tarikat Hayâtı ve Tasavvuf Anlayışı: Rifâî Şeyhi Ken'ân Rifâî'nin Günümüzdeki Takipçilerinin Sanatsal, Kültürel ve Siyasî Faaliyet ve Tavırları*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2014.
- Coelho, Paulo, *The Zâhir*, Çev. Margaret Jull Costa, Londra: Harper Collins Publisher, 2005.
- Çoklu Yazar, *Bursa' da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-2*, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, 2003.
- Çoklu Yazar, *Kadın ve Tasavvuf*, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2008.
- Çoklu Yazar, "Rahmet Kapısı" *Uluslararası Ken'ân Rifâî Sempozyumu*, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2017.
- Demirci, Mehmet, *Gidenlerin Ardından*, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2019.
- Demirci, Mehmet, "Ken'ân Rifâî ve Çevresi", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 2006, 6:45-75.
- DİA, "Melâmiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 2004, 29-35.
- Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' –İslâm Tasavvufu*, Çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yay. 2016.
- Ebû Tâlib El Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, Bs.: 2, Çev. Dilaver Selvi, Ali Kaya, İstanbul: Semerkand Yay. 2003.
- El-Hakîm, Suad, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005.
- Erkmen, Türkân, "Can Kardeşim Meşkûre Sargut", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2013,166:81-82.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulûm'id-dîn*, 1-4, Çev. Ahmed Serdaroglu, İstanbul: Bedir Yay. 2002.

Güçtekin, Nuri, *İstanbul Erkek Lisesi Târîhi- Numune-i Terakki Mektebinden İstanbul Erkek Lisesi'ne (1884-1922)*, 1, İstanbul: İstanbul Erkek Liseliler Eğitim Vakfı Yayınları, ty.

Gümüş, Yüce, *Ken'ân (Rifâi) Büyükkaksoy'un İlâhilerinin İncelenmesi*, . Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Anasanat Dalı Türk Musikisi Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Gürsoy, Gülmisal, *Zerredeki Okyanus, Ken'ân Rifâi ile "kendinden kendine yolculuk"*, İstanbul, 2003.

Gürsoy, Gülmisal, *Dört Duvar Seni Söyler- Ken'ân Rifâi ile diyardan diyara*, İstanbul: Birharf Yayınları, 2007.

Gürsoy, Kenan “Prof. Dr. Kenan Gürsoy’la Röportaj”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, 8:19, 473-525.

Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Tasavvufta Yüz Basamak-Menâzilü's Sâirîn*, Çev.: Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yay. 2008.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-mahcûb Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bs.: 1, ty.

Kara, Mustafa, Din, Hayat, *Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977.

Kâşânî, Abürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Karaca, Cevahir, *Âşık Remzânî'nin Sanatçı Kişiliği ve Yayınlanmamış On Eserinin Müzikal Analizi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Karagöz, Mustafa Sıddık, *Sâmiha Ayverdi'nin “Batmayan Gün” Romanında Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme*, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,

2012, 7/3, 1665-1674.

Karamustafa, Ahmet T., *Tasavvufun Oluşumu*, Çev. Nagehan Doğan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Kartal, Abdullah, “Sokr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 2009, 34.

Kelâbâzî, Bekir Muhammed, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf* Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979.

Kılıç, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş*, Bs.: 9, İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

Kurşun, İlahe M., *Meşkûre Sargut: “İnsan, Aşk Olandır”* Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, Bs.: 2, Haz: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1981.

Onat, Hasan, “İbâhiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 1999, 252.

Ömürlü Güldütuna, Dilek, *Konstruktionen des Weiblichen bei Ken’ân Rifâi: Das Weibliche als Spiegel der göttlichen Wirklichkeit” (Ken’ân Rifâi’de Kadınlık Tasavvurları: Hakk’ın Aynası Olarak Kadın)*, J.W. Goethe Üniversitesi İslâm Din Bilimi Doktora Tezi, Frankfurt, 2017.

Öngören, Reşat, “Tarikat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, 2011, 95-105

Öztürk, Selime ve Can, Âdem, *Sâmiha Ayverdi Romanında Dindar ve Muhafazakâr Kadın Psikolojisi*, *RumeliDEJournal of Language and Literature Studies*, 2018, 74-88.

Sargut, Cemâlnur, *Sâmiha Ayverdi ile Sırta Yolculuk*, Bs.: 17, Drl.: Sâdık Yalsızuçanlar, İstanbul: Nefes Yayınları, 2017.

Sargut, Cemâlnur, *Ken’ân Rifâi ile Aşka Yolculuk*, Drl.: Sâdık Yalsızuçanlar, İstanbul: Nefes Yayınları, 2012.

Sargut, Meşkûre, *Ârifler Bahçesinden*, İstanbul: Seyran Yayınları, 1993.

Sargut, Meşkûre, *Duygulu Gönüllere Hitap*, İstanbul: Adil Ceylan Matbaası, 1950.

- Sargut, Meşkûre, *Gönülden Gönüle*, İstanbul: Nefes Yayınevi, 2014.
- Sargut, Meşkûre, *Hak ve Halk Yolunda Mevlânâ*, Konya: Azim Yayınları, 1958.
- Sargut, *İnsân-ı Kâmil*, Kubbealtı Akademi Mecmûası, 1993, 2-3, 21-22.
- Sargut, Meşkûre, *Mevlânâ Diyor ki*, Konya: Işık Kitabevi, ty.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İbâdet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 19, 1999,240.
- Sülemî, Ebû Abirrahmân *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Rifâî, Ken'ân, *İlâhiyât-ı Ken'ân*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2013.
- Rifâî, Ken'ân, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2015.
- Rifâî, Ken'ân, *Sohbetler*, Bs.: 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Rifâî, Ken'ân, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Bs.: 2, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Rifâî, Ken'ân, *Tuhfe-i-i Ken'ân*, Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2018.
- Tahralı, Mustafa, “Ken'ân Rifâî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 2002, 254-255.
- Tahralı, Mustafa, “Meşkûre Abla”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2013,166:85-88.
- Tahralı, Mustafa, “Rifâiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35, 2008, 99-103
- Yalçın, Soner, *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı, Efendi*, Bs.: 54, İstanbul: Doğan Kitap, 2010
- Yalçınkaya, Arzu Eylül, *Ken'ân Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri*, İstanbul Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012

Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 9, 1994, 188-190.

Yetiş, Kâzım, “Meşkûre Sargut’a”, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2016, 177:9-11.

Yılmaz, H. Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bs.: 10, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.

Yılmaz, H. Kâmil, “Verâ”, *Altınoluk Dergisi*, 1990, 47:32.

Yüksel, Aysel, “Meşkûre Abla İçin” *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 2013, 166:84.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Ad Soyadı: Hasan Kerim Güç

Doğum Târihi: 01.10.1974

Medeni Durum: Evli

İletişim: kerimguc@gmail.com

Eğitim Durumu: 2000-2004 University of Baltimore, MS. Enformatik Sistemler

1997-1999 University of Baltimore, MBA. İşletme

1992-1996 Yıldız Teknik Üniversitesi, BS. Elektronik ve
Haberleşme Mühendisliği

Yabancı Diller ve Düzeyi:

İngilizce Çok iyi

Almanca Orta

Arapça Başlangıç

İş Deneyimi: 2015- 2019 Genel Müdür, Nefes Yayınevi, İstanbul

2011- 2015 Uluslararası İlişkiler Direktörü, Sotheby's International
Realty, İstanbul

1999-2011 Müşteri Hizmetleri Direktörü, Avectra Inc., Virginia,
ABD

Bilimsel Etik Sayfası

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Meşkûre Sargut’un Sohbet Defterlerindeki Ken’ân Rifâî’nin Dervişlik Anlayışı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Târih:

.../.../2019

Adı Soyadı

Hasan Kerim GÜÇ

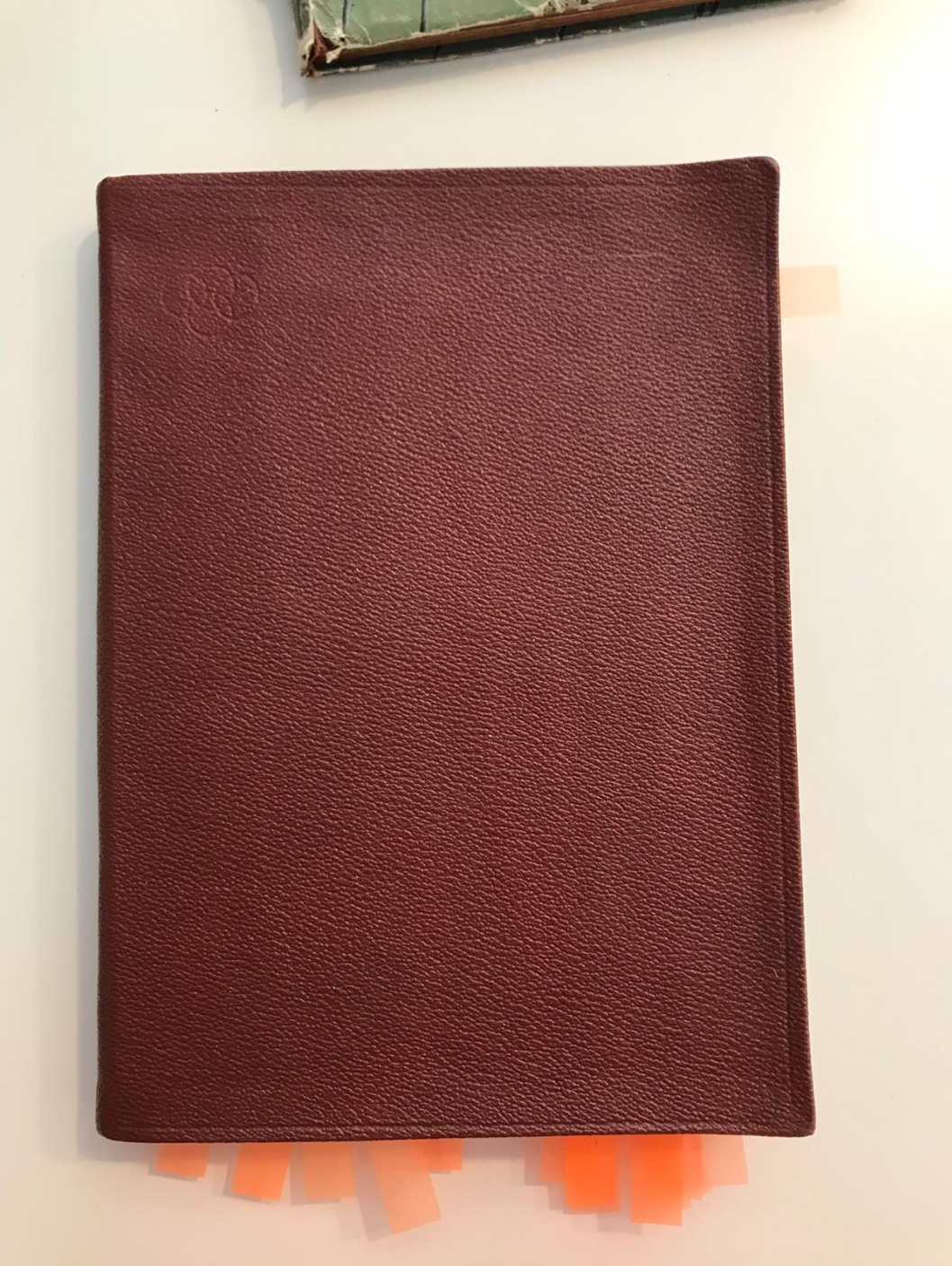
İmza:

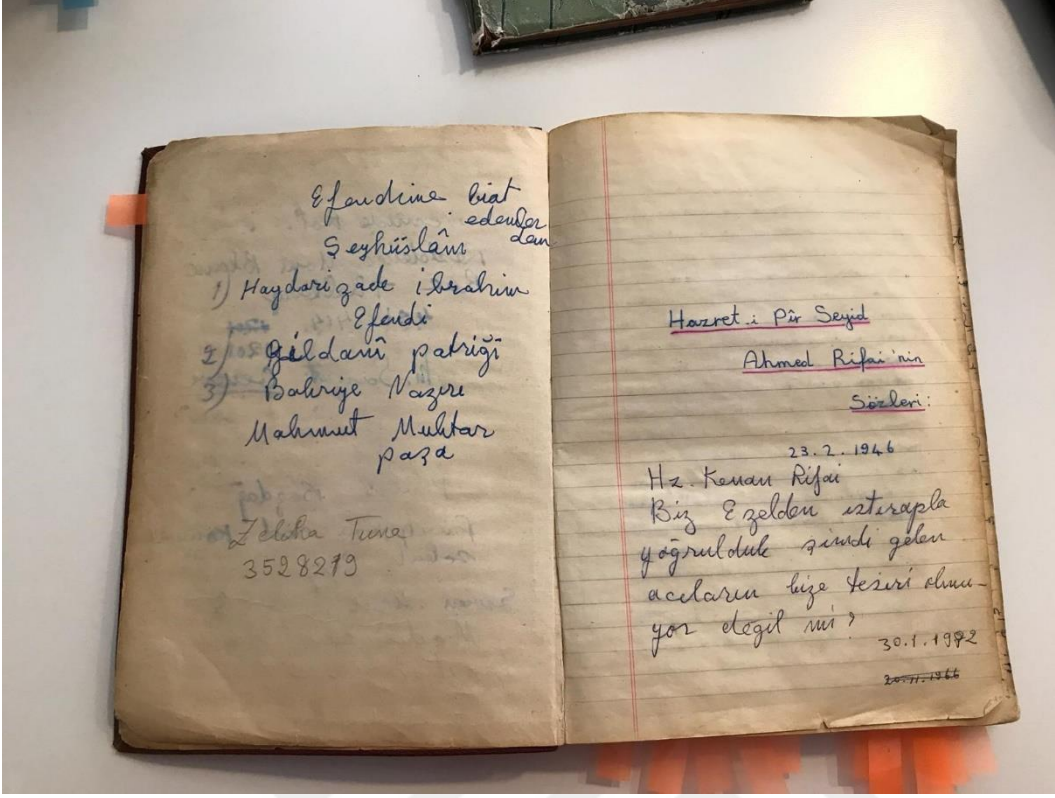
EKLER

Eklerde, 13 defterin fiziksel özelliklerinin görülebilmesi için her birinin kapağı ve ilk sayfasına âit bir resim yer almaktadır. Her bir defter için defterin içerisinde belirlenmiş olan dervişlik tanımı ve hangi sayfada yer aldığı belirtilmiştir. Daha önce yayınlanmış birincil ve ikincil kaynaklarda bu kavramların olup olmadığı araştırılmış ve eğer başka bir kaynakta varsa 'diğer kaynak' adı altında not alınmıştır.

Tanımların kim tarafından yapıldığı defterlerdeki notlara, kaynaklarla yapılan çapraz karşılaştırmalar ve klasik kaynaklar yapılan referanslara göre belirlenmeye çalışılmıştır. Kesin olarak bulunanlar not alınmıştır. Diğerleri büyük ihtimalle Ken'ân Rifâî'ye âittir. Ayrıca Sâmiha Ayverdi ve Meşkûre Sargut tarafından da bâzı eklemelerin yapılmış olması mümkündür.

EK-1 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 1:

Dervişlik Târifleri:

1. “Ve dervişlik, gam ve belâ gelmesi vaktinde, kalbinde ferah bulmaktır.” s.184. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Mevlânâ’dan nakledilmiştir. Diğer kaynak: Sargut, *Gönülden Gönüle*, s.46.
2. “Âriflerin sohbetinde bulunmanızı tavsiye ederim. Sıtkı safâ, zevki vefâ, talebi Mevlâ bu sohbette vardır. Tasavvufun yâni dervişliğin esasına iyi sarılmalıdır. Tasavvuf üç şeydir: terki dava, tahammülü belâ, hubb-ı Mevlâ.” s.212. Söz, defterde Hz. Ahmed er-Rifâi ’den nakledilmiştir.
3. “İşte dervişlik bunların cifeliğini görüp dikenli bu huyları Allâh’ın muhabbeti ateşine terk etmektir. Bu teslimiyette ilmin tatlılığı, amelin acılığı, nefsin kırıla kırıla un ufak olması sonunda muhabbet ve şefkat dolu bir yürekle cümleye yâr olursun.” s.213. Söz, defterde Hz. Ahmed er-Rifâi ’den nakledilmiştir.

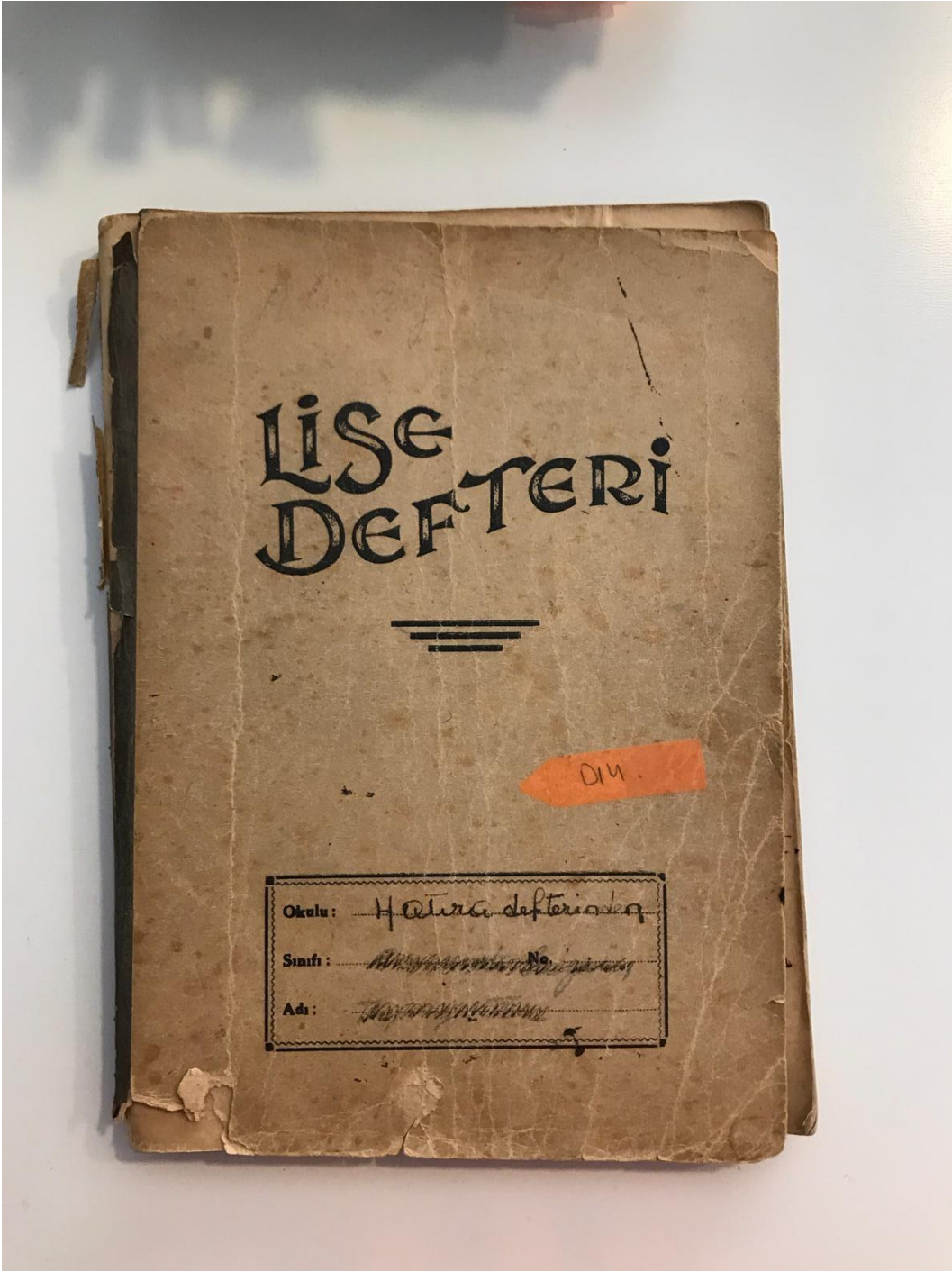
4. “Dervişlikte her şeyden önce hangi işi yapayım dersiniz yerinizi beğenin derim. Hakk’a sevgi iddiası kolay olur mu? Anılmayı istemeyiniz, pohpoh, şenlik aramayınız, ‘desinlerin’ kölesi olmayınız.” s.229.
5. “Güzel ahlâk üzerine kurulu olan derviş huylarını, Ken’ân Rifâî bâzı peygamberlerin kendine has özellikleri üzerinden gösterdiği referanslar ile anlatır: Derviş, Hz. İbrâhim gibi cömert, Hz. İshâk gibi her şeyden râzı, Hz. Eyyûb gibi sabırlı, Hz. Zekeriyâ gibi hâliyle iletişim kurabilen, Hz. Yahyâ gibi gurbete sabır gösteren, Hz. Mûsâ gibi kalın ve sade giyinen, Hz. İsâ gibi gezgin ve Peygamberimiz (s.a.v) gibi fakr (yokluk) sâhibi olmalıdır.” s.270.
6. “Size zenginlerle konuştuğunuz zaman vakarlı, fakirlerle ve dervişânla karşılaştığınızda mütevazı olmanızı tavsiye ederim. Dâima mütevazı ve samimi ol. Gönlü gözü tok olanlarla sohbete devam et.” s.271.
7. “Nefsine ağır gelen şeyden darılan küsen derviş olamaz.” s.282. Söz defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Mevlânâ’dan nakledilmiştir. Diğer kaynak: Sargut, *Gönülden Gönüle*, s.46.
8. “Muhabbet kalpte yetişen tohumlar gibi olup, herkeste kendi kaderince semere verir. Dervişler meclisine devam eden hâli edeb ve vecd üzere olmak, sırlar hazinesinin amiri olmaktır. Müridin feyzi kendisini irşad edene karşı duyduğu edeb ve hürmet nispetindedir. Mürid mürşidini Hakk’ın aynası bilir hayâtında da irtihâlden sonra da o sûrette bilir ve Hakk’a alışverişini devam ettirir.” s.284.
9. “Dervişlik Allâh’a itâattir. Derviş, kanının heder ve mülkünün mubah olduğunu gören kimsedir. Allah rızâsı uğruna onun yolunda canını harcar. Malen ve bedenen asla hasis değildir.” s.297.

10. “Dervişlik ne şekil ne de ilimdir. O sadece güzel ahlâktan ibâettir. Eğer şekil olsaydı, mücâhede ile hâsıl olurdu, ilim olsaydı öğrenilince meydana gelirdi. Dervişlik Allâh’ın ahlâkı ile ahlâklanmaktır.” s.297.
11. “Derviş, sözü ibret dolu kimsedir. Onun sırrı düşünerek anlaşılır. Bir kimsenin Allah yolunun yolcusu olup olmadığını sözlerine bakarak anlarsın. Bir hikmeti, bir kıymet hükmünü haiz olan sözleri söylüyorsa düşünebilen kimse de ondan o sözden derin bir mânâ çıkarabiliyorsa o kimse ehildir.” s.298.
12. “Derviş toprak gibidir her fena şey ona atılır fakat o zamânı gelince bağrından nîmet sunar. O, yeryüzü gibidir üzerinde iyi de kötü de yaşar üzerine basılır, çiğnenir, ezilir fakat zamânında yine yeşerir çiçek açar, meyve verir, nîmetler ihsan eder. Muhtâcı doyurur.” s.298.
13. “Derviş yüreği saf ve temiz olduğu hâlde kendi nefsinde diğerlerinden bir fark ve meziyet görmez. İnsanın derece ve kıymetini yükselten şey tevâzudur.” s.297.
14. “Dervişlik Hakk’ın nûrlarından bir ışık yakabilmektir. Tasavvuf hakîkî aşk ateşi ile yanıp tutuşmaktır.” s.299.
15. “Beni seviniz, bana ikrâm ediniz, bana yediriniz fikrinde bulunmak katiyen dervişlik değildir. Mârifet ehlî olan, ehl-i dünyâdan birinin kapısı önünde takılıp kalmaz. Allâh’a isyan edene, Hak, halkı mûsâllat eder.” s.310. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak : Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.65.i.

16. “Derviş, hatâsı için, karşısındakine karşı temize çıkmak hususunda çekişmemeli ve cevâp için de acele etmemelidir. Ters hareketlerden sakınmalı, bilmediğinden asla bahsetmemeli, anlamadığı mesele hakkında fikir yürütmemelidir.” s.315.

EK-2 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 2:

Yekdemî sohbet ke merlara huda
Bikherest satasal kengdender tuka ..

{ Allah mertbiriyle bir dem sohbet etmek }
{ bir zane tabiiada bulunmaktan daha âzâde }

"Mubtela sırru mâvâ bâğ gü
Kıssahay camuzgare bâğ gü .."

Ey mubtela ! Bâğün âşturıyın
Sözlerni aşık söyle . Cama
can keta muhabbet destanla
rına tekrar tekrar söyle ..

- İbrahim hakiki kızılderinden -

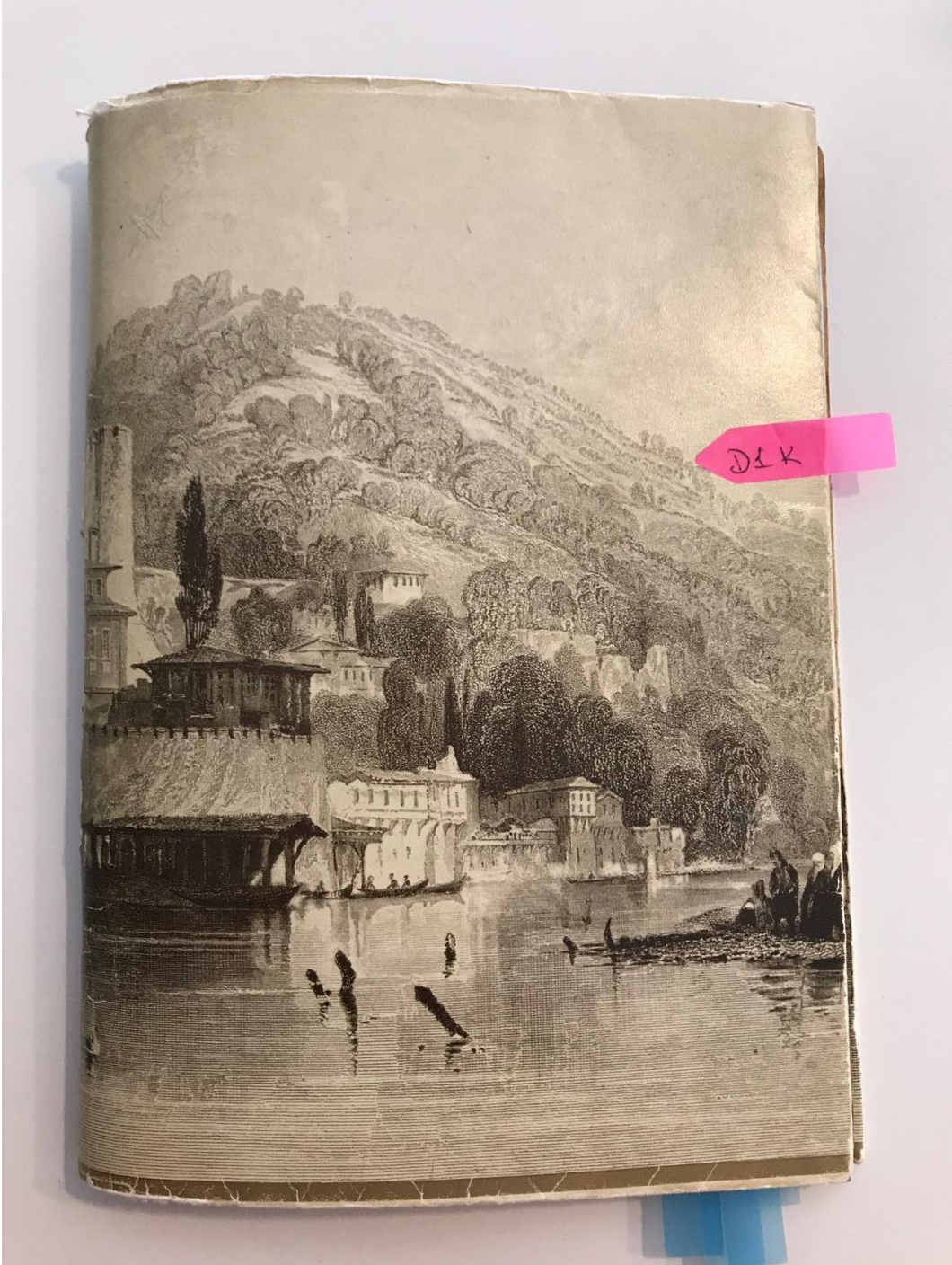
Azade yarım . Anın için bu diyara geldim .
Yoksa ben diir ihân işre ne kârâ geldim
Himmetin çok bilend idi ezelden halâ
Hoş tınasay ruh zulfu nigâra geldim
Aşk meytâhda lâyle yekâ idi var kârâ
Ten kuralıyla ruhan kısı kârâra geldim
Ger kârâ olcayd . Onda müfesser bu murad
Pey ne işin şekri adanlar bu diyara geldim

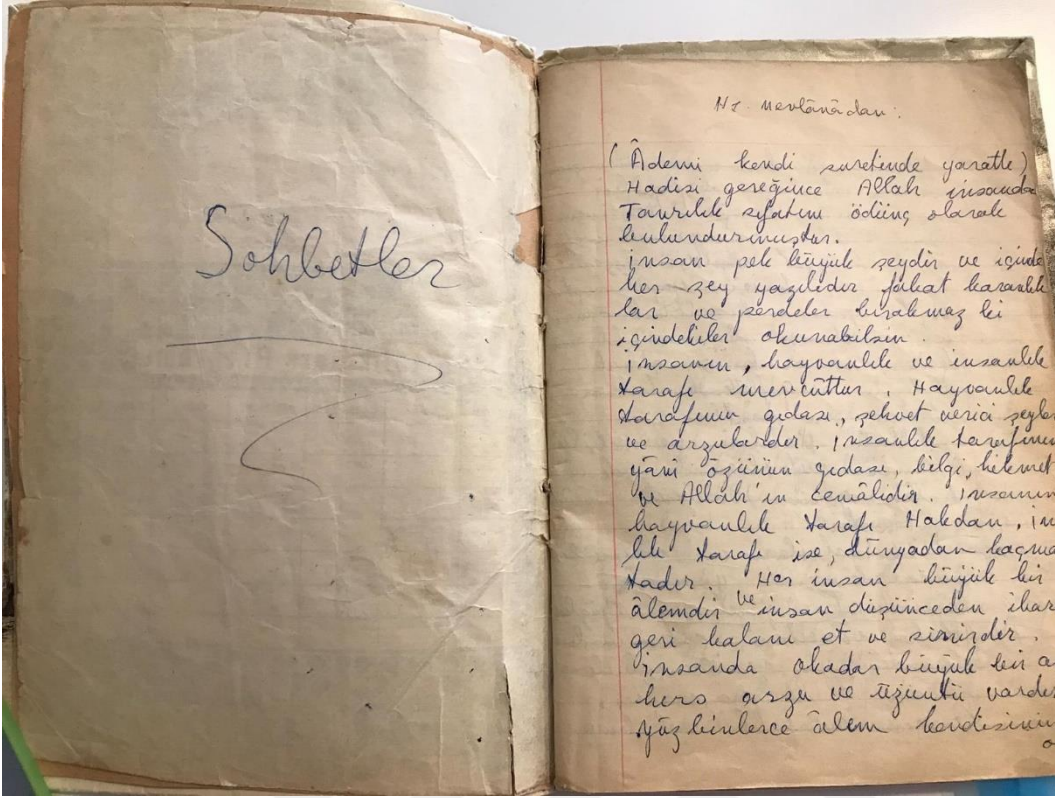
- Hatırat defterinde -

Beni ihân atisine kavran . O kârâ
diline uşğare lisan âğutli . Her tarâ
me atâz sarıdığın görüne . Ah .. diye işle
mek istedim fakat . Düşünme kâpattı .

Senin tuğâğundan gönümün evine hastım .
O zaman kışat gönüm tuğâğ oldu .
Beni yakalayıp senin evine etti ..
x x x

EK-3 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 3:

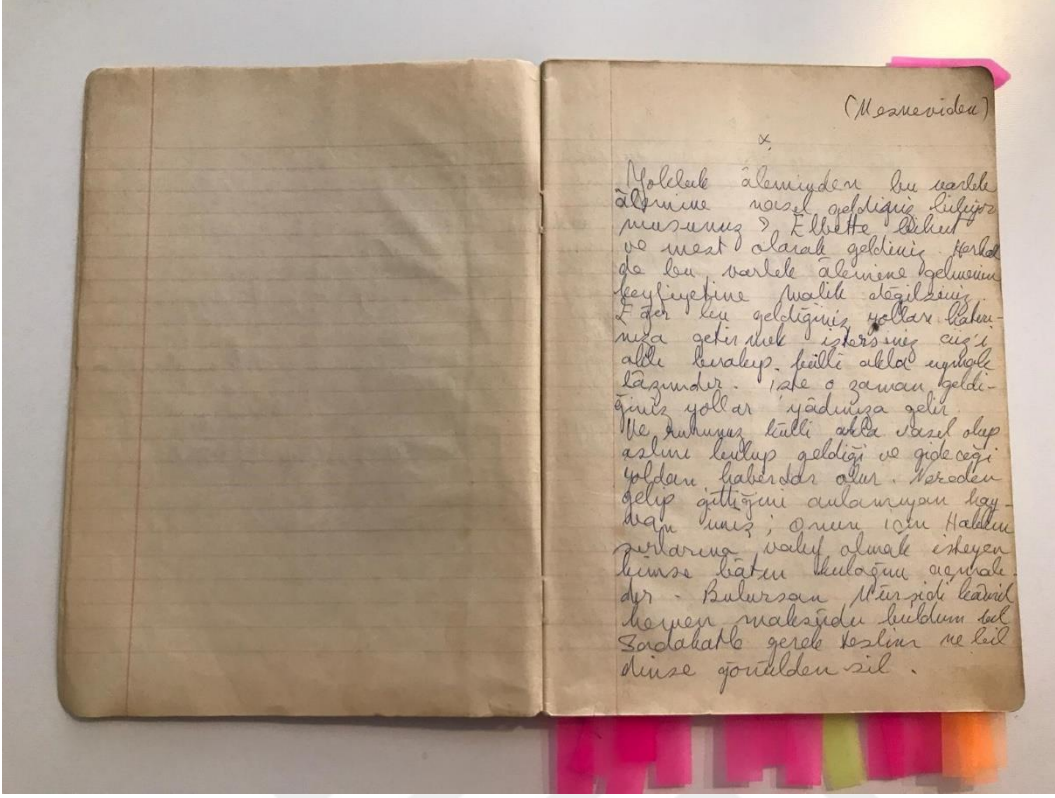

Dervişlik Târifleri:

1. "Dervişlik: nefsi kulluk yoluna sevk etmek ve Allâh'ın hükümlerine boyun eğmektir. Allâh'ın likâsı muhabbetinden hiçbir nefes ayrılmamaktır." s.6.
2. "Dervişlikte ahlâkı değiştiren ve yükselten bir amil vardır. Derviş olup olmadığını oradan anla. Çünkü derviş kalbine Rabbini koymuş ve o kalple nefesine hâkim olmuştur. Derviş o kimsedir ki: kalbi Allah için saffet bulunmuştur. Tasavvuf, her yüksek huyu almak; her alçak huyu bırakmaktır." s.18.
3. "Dervişin hâlinde kahr, gadr, zulüm ve kibir olamaz. Üstünlük ve yükseklik kasti bulunamaz. Derviş hâli, yumuşaklık ve tatlılıkla nasîhatta bulunmaktır." s.20.

EK-4 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 4:

Dervişlik Târifleri:

1. “Derviş, Allâh’ın kapısından gayrı bir kapıya yüz döndürmez. Çünkü kendisi için sığınacak ve güvenilecek her şey Allâh’tan ibarettir.” s.102.
2. “Derviş olan kimse, âzâsını maddeden temizlemek, kalbini gafletten pâk etmek lâzımdır.” s.25. Söz, defterde Burhânüddîn İbrâhîm b. Ebi’l-Mecd Abdilazîz ed-Desûkî’den nakledilmiştir.
3. “Bir derviş için şu altı haslet lâzımdır: Sabırlı olmak; Cümle eşyâdan ümit kesip Hakk’a emniyet etmek; Sır saklamak, Kendi gibi bir mahlûka hâlinden şikâyet etmemek; Fakrında varlık hâli üzere olmak, Yaptığını Allah rızâsı için yapmakla berâber bir şey yaptığını görmemek.” s.17. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.77.i.

4. “Dervişe kemâlât tahsiline çalışmak hangi mevzi ve mevkide olursa olsun her vakit ve her an kemâlâtını ziyadeleştirmeye çalışmalıdır.” s.97.
5. “Tasavvuf ve dervişlik çeşitli hasletler üzerine bina olunmuştur. Bunlar da nefsinden uzaklaşmak, Cenâb-ı Hakk’ı ilmen ve yakinen bilmek, fiilinde, sıfatında ve zâtında Hakk’ın birliğini ikrar eylemektir. Bir derviş Cenâb-ı Hakk’ı bu ilimle bildi mi zan ve hayâlî istekler ve şüpheler kalkıp boynundan taklit boyunduruğu çıkar. İşlerinde Hak’tan gayriyle iltica etmemek, dervişlik lâzımdır.” s.122.
6. “Derviş ayna gibidir. Dünya umurundan her neye nazar ederse onu kendi vücuduna aksetmiş olarak görür. Eğer halk ile ihtilâl eder, onların elinde olanları, varlarını yoklarını görürse aynası parçalanır. Bunun için dervişe dünya umûrunu kalbine sokmak lâzım değildir. Eğer nefsini bu kirletici gölgelerden korursa aynası cilâlanır ve gâyb âlemi bu aynada görünmeye başlar.” s.10. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.54.i.
7. “Derviş, tabiatı şerif, huyu lâtif ve himmeti âli olan kimsedir.”s.122-123. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.55.i.
8. “Ya şeyh Yakûb, halkın ayıplarına bakma; çünkü onların ayıpların bakarsan Cenâb-ı Hakk da senin bütün ayıplarını izhar eder.”s.122-123. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.55.i.
9. “Bir derviş ihvanında olan noksanın kendi üstüne atılmasını ve kendinde de görülmesine râzı olmayınca ve ihvanının ayıbını kapamayıp kendinden ziyâde onları temize çıkarmayınca kemal makamına eremez.” s. 89. Söz, defterde Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir.

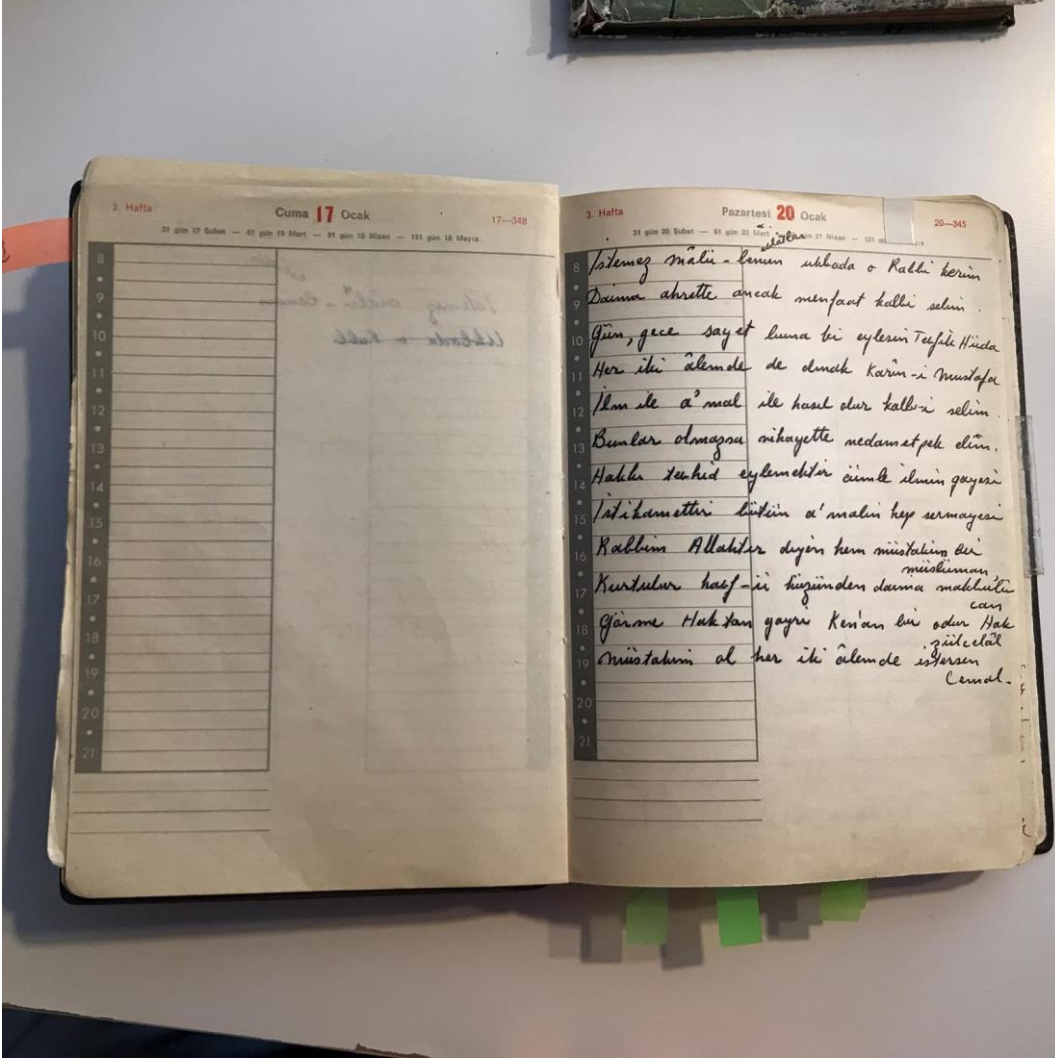
10. “İnsanların ayıplarına bakmamak, dervişliğin şartlarındandır.” s. 113. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.51.i.
11. “Tasavvuf yâni dervişlik: gerçekleri almak, mahlûkatın elinde olan şeylere gönül bağlamamaktır.” s.120. Araştırmalarımıza göre sözün orijinali Ma‘rûf-i Kerhî ’ye âittir.
12. “Derviş, söz söylediği vakit, bu sözlerin hikmet ve faydalar üzere olması iktiza eder. Akan su gibi olmak, dervişin alâmetlerindedir. Derviş, kendisiyle sohbet eden kimselerin içlerindeki kötülükleri temizlemelidir. Vasıl olmuş bir derviş nefsanî didişmelerden ve şehvani yüklerden temizlenmiş kimsedir.” s.101. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.55.i.
13. “Dervişe Cenâb-ı Hakk ’tan bâzı kelâm erişir ki bu kelâmda şeytanın nasîbi yoktur. Bu hitaba nail olan onu işitmekle kalbinde onun mânâsının lezzetini bulur. İnananlar içinde bu kelâma kalpleri vehimden ve çeşitli düşüncelerden arınmış olduğu hatta uykuda bulunduğu gibi nail olanlar, bir kısım da o kelâmın esasını zikir meclislerinde Kur’ân tilâveti esnasında sakin mahallelerde semâ ve vecd hâlinde görülür.” s.106.
14. “Cenâb-ı Hakk, dervîşi halk beyninde arınmışlardan eylemiştir. Ona yakınlık hil’atı giydirmiş ve muhabbet nuru ile cilâlandırmıştır.”s.102.
15. “Derviş, insanlara kible ve imam olandır ki ona uyulur. Derviş her türlü tutumu, Şerâit-i Muhammedî’ye mutabık olmak lâzımdır.” s.100.

16. “Dervişler, bir ağacın dallarına benzer ki onları payidar eden metin kök, mürşit-i kâmindir. Kökten ayrılanın dalı budağı kurur.”s.142. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.164.i.

EK-5 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 5:

Dervişlik Târifleri:

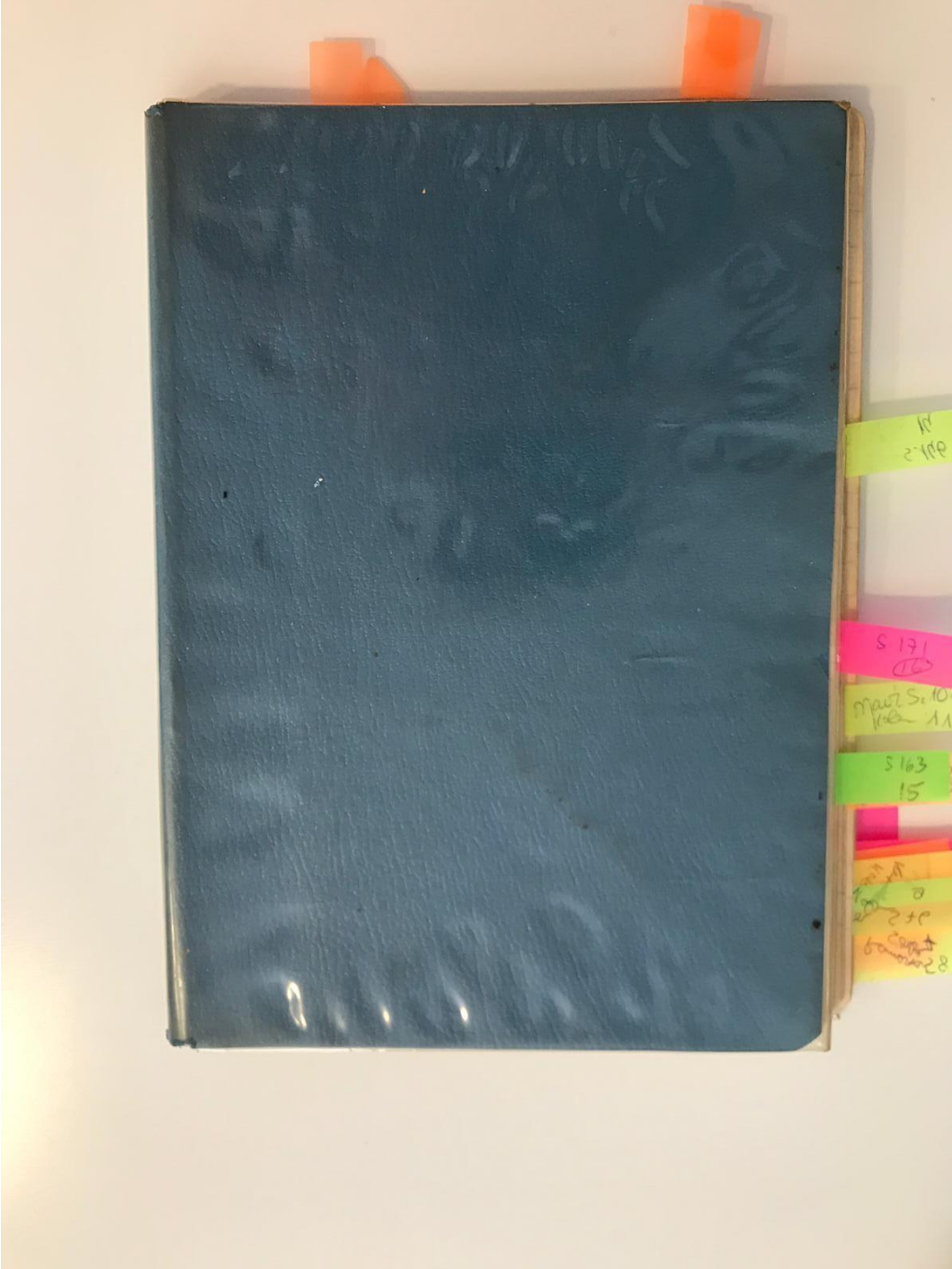
1. “Derviş olana dâima intibak üzere olmak yaraşır. Nefesleri boşa tüketilmek için beyhûde harcamak için verilmedi.” s.41.
2. “Derviş olan yâni Hak yoluna giren nefesini mâlâyânî sözle geçiremez ve Hakk’ın rızâsına aykırî işleri görmekle tüketemez.” s.41.
3. “Hakîkî dervîş mânâ safiyetini iç temizliğinde bulandır ve başkalarına bakıp kendisinde bir meziyet görmeyendir. Akıllının alâmeti şunlardır: Darlık

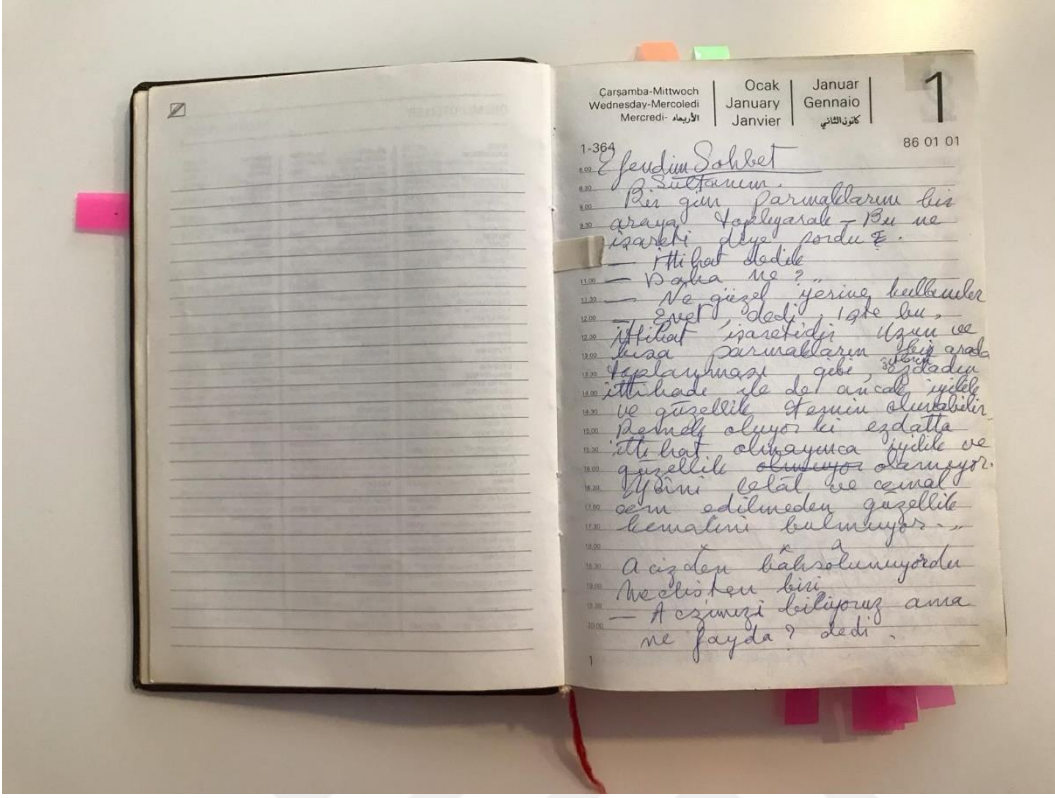
zamânında sabır; genişlikte tevâzu sâhibi olmak, orta hâlli durmak; Bâkî olan Yüce Allâh'ı talep etmek.” s.78.

4. “Gerçek derviş Allâh-û Teâlâ'nın dilediğini yapar bütün işlerini o güçlü zâta teslimde kusur etmez ve yüzünü teslim toprağına sürer.” s.89.

EK-6 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 6:

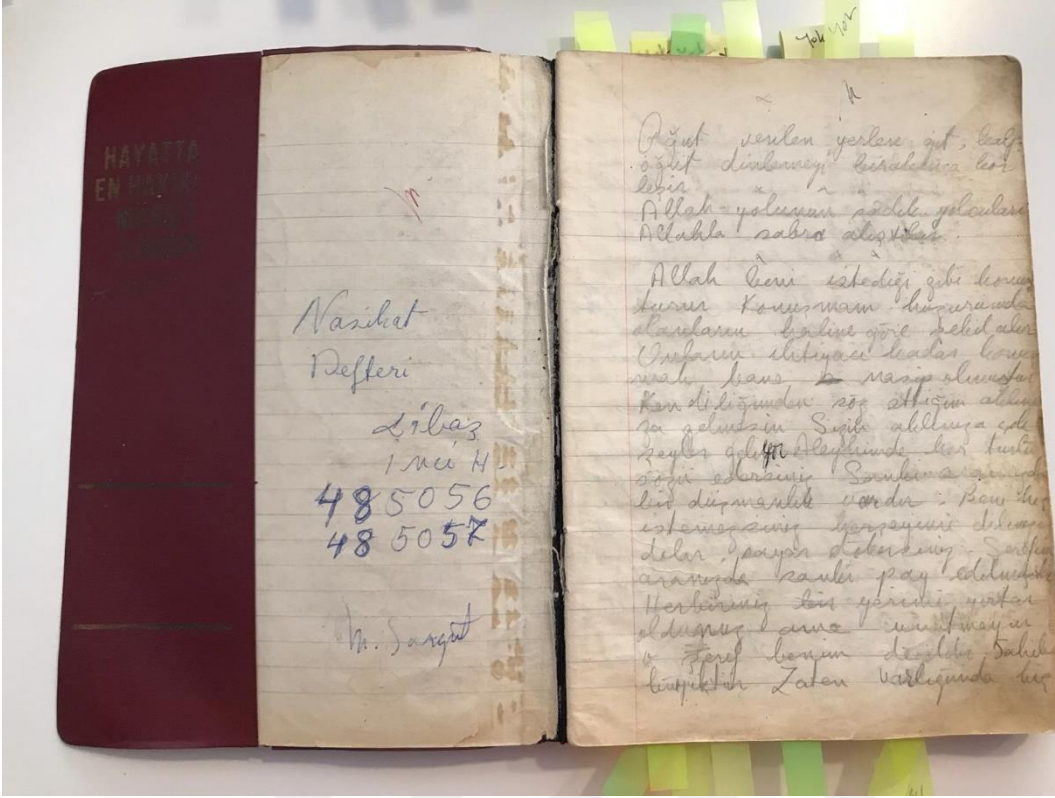
Dervişlik Târifleri:

1. “Ahababın ve arkadaşların dervişler olsun, bunların önünde tezellül tavrını takın, bunlara hizmetin geçerse, hayır duâlarını talep et, kendin için onların kalbinde bir makam imar et. Çünkü sofilerin kalbi, kutsî nazarın merkezi ve rahmet vatanıdır.” s.5-6 (tekrar).
2. “Bir dervişin alıp verdiği her nefes kibrît-i ahmer kadar kıymetlidir. Onu, ancak Hak için ve Hak yolunda harcamalıdır.” s.6.

“Ey İbrahim! (Ahmed Er-Rifâî'nin torunu İbrâhîmü'l-A'zeb) Dervişleri sev ve onlardan el al. Çünkü yarın onlar için Allah indinde Resûlullah'ın (s.a.v) şefâati gibi bir devlet vardır.” s.45-46. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî'den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, 2008, s.73.i.

EK-7 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 7:

Dervişlik Târifleri:

1. “Gönül cevherini, padişahların hazinesinde arama. Bu inci ancak dervişlerin sinesindeki sedefte bulunur.” s.20. Araştırmalarımız sonucunda, söyleyen kişi Âşık Remzâni olarak saptanmıştır.
2. “Oturduğun meclis: hilim, ilim, takvâ, hayâ ve eminler meclisi olsun, meclis arkadaşların da dervişler olsun.” s.21. Söz defterde Mısrî Niyazi’den nakledilmiştir.
3. “Dervişin alâmeti şudur: İçinde bulunduğu hâl âlemini gizlemek; doğru söz söylemek, boş emellerinden kurtulmak.” s.28.
4. “Bir derviş nefsinin yersiz isteklerini kırarsa onu kibrinden alır emre tâbi kılar, şevk ve sadâkat ateşi ile yanarsa, istikâmet meydanında yüce Hakk’ın huzurunda durursa bu derviş hayırlar madeni hâline gelir. Bütün

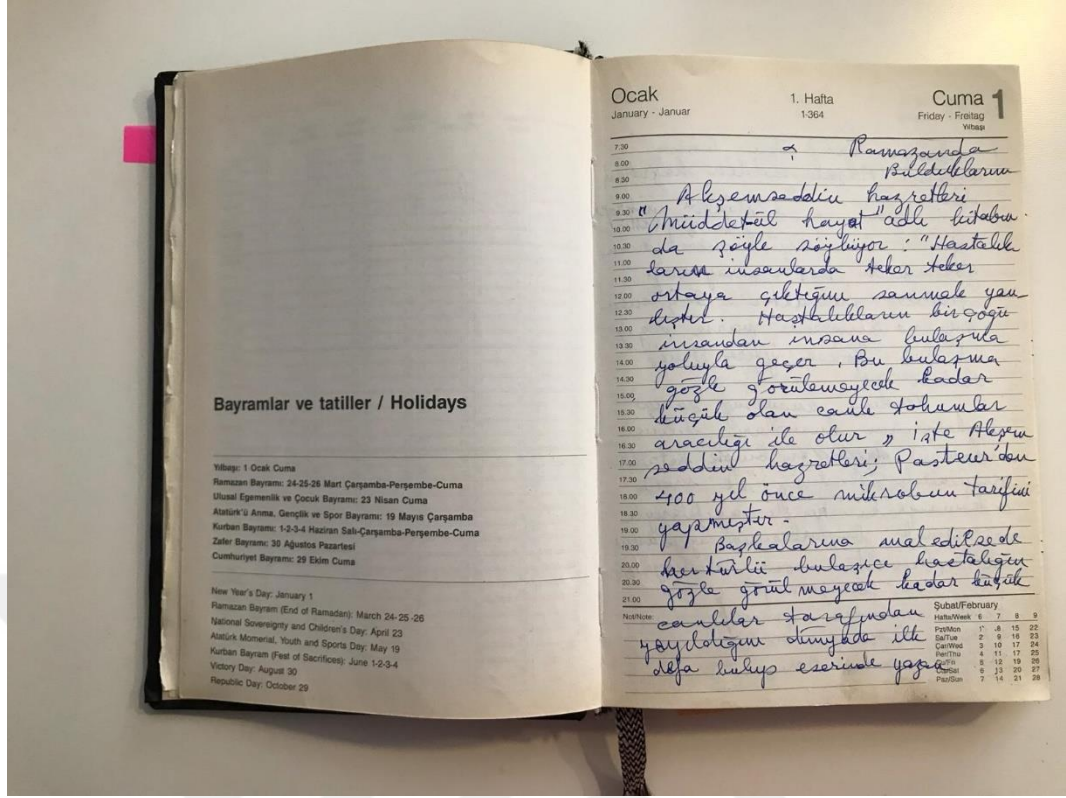
- mahlûkatın arzuladığı bir varlık olur. Bir bulut hâline gelir ki, yöneldiği yere faydalı olur; ama himmet kalp adımları ile olmalı, nefsânî ayaklarla değil.” s.32.
5. “Ahababın ve arkadaşların dervişler olsun, bunların önünde tezellül tavrını takın, bunlara hizmetin geçerse, hayır duâlarını talep et, kendin için onların kalbinde bir makam imar et. Çünkü sofilerin kalbi, kutsî nazarın merkezi ve rahmet vatanıdır.” s. 36. (tekrar).
 6. “Hakikî derviş mânâ sâfiyetini, iç temizliğini bulandır ve başkalarına bakıp kendisinde bir meziyet görmeyendir.” s.41.
 7. “Dervişlik, emirler ve yasaklar altında sabretmektir. Tasavvuf, iddiaları terk ve mânâları gizlemektir. Tamamen fuzûlî şeyleri bırakmaktır. Tasavvuf cânı sevgiliye verip kurtulmaktır.” s.92.
 8. “Dervişlik, iç ve dış olgunluğu îtibâriyle insanlığın kemâline en güzel örnek olan Fahr-i Kâinat’ın hakîkî vârisi olmaktır. Fenâ yâni yok olmak, sâlikin noksanının zevâlidir. Bekâ, sâlikin kemâlinin kıyamıdır. Huzur, halkı bırakıp Hak’la meşgûl olmaya derler.” s.92.
 9. “Dervişlik, biri öğrenmek diğeri ise başkalarına yardım etmektir. Ferde ve cemiyete hayırlı ilim, hüner, sanat ve varsa başkalarına öğretmek en büyük zikr-i dâimdir.” s.95.
 10. “İnsan yokluğu derecesinde Hak ile aşına olur ve kalbindeki vahyi duyar. Dervişlikten maksat gazez ve kinin yok olmasıdır, kibrin mahvolmasıdır.” s.118.
 11. “Dervişlik: şekil, kılık, kıyâfet ve merasim değildir; sadece ahlâktır.” s.139.
 12. Bu cihanda en güzel ve en rahat hâl, şüphesiz yokluktur. “Derviş yoktur; o, varsa da yoktur” buyruluyor.” s.215.

13. “Bir derviş için Şu altı haslet lâzımdır: Sabırlı olmak; Cümle eşyâdan ümit kesip Hakk’a emniyet etmek; Sır saklamak, Kendi gibi bir mahlûka hâlinden Şikâyet etmemek; Fakrında varlık hâli üzere olmak, Yaptığını Allah rızâsı için yapmakla berâber bir Şey yaptığını görmemek.” s. 218-219 (tekrar). Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâi ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâi, *Seyyid Ahmed Er-Rifâi*, 2008, s.77.i.

EK-8 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 8:

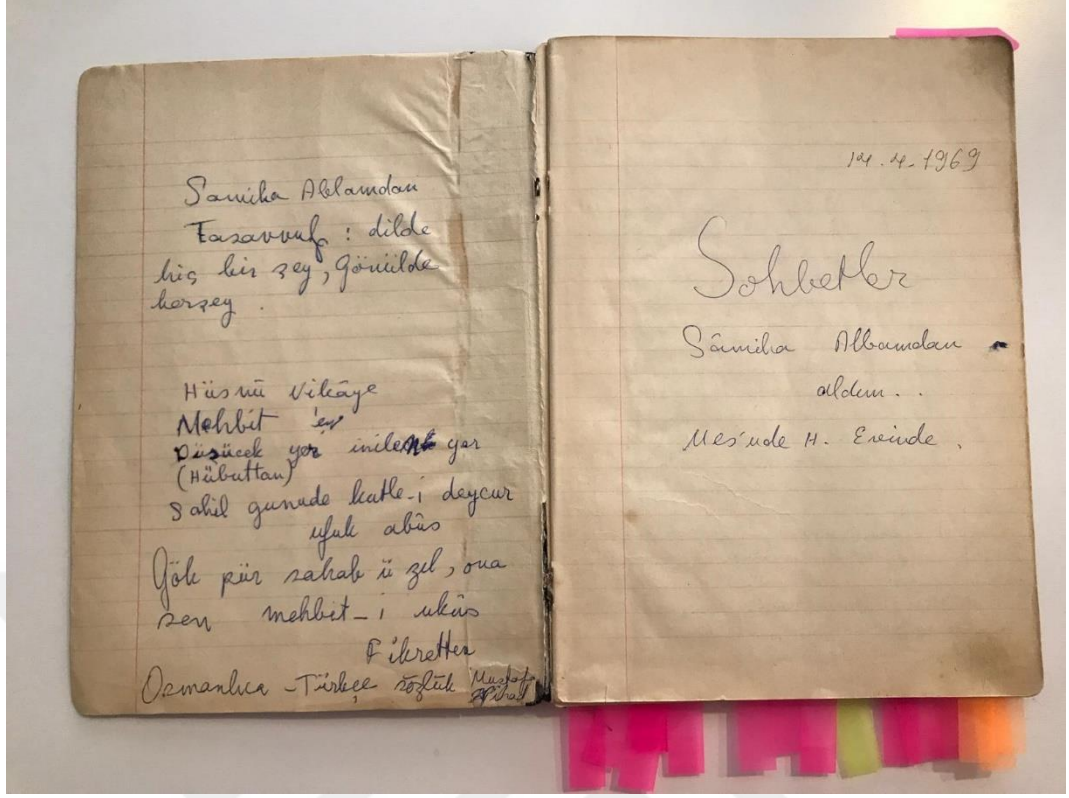
Dervişlik Târifleri:

1. “Bu cihanda en güzel ve en rahat hâl, şüphesiz yokluktur. “Derviş yoktur; o, varsa da yoktur” buyruluyor.” s.123 (tekrar).
2. “Hakikî dervişin söylediği her sözde, bir hikmet gizlidir. Onun söylediği her söz, ab-ı hayat gibi müyesserdir. İnsanlara ruh verir.” s.74.
3. “Dervişlik, herkesin imdadına koşmak, ihtiyaç sâhibi olanların dertlerine derman olmaktır. Her ne ki senin yardımına ihtiyaç gösteriyor; sen sebepsin, koşacaksın.”s.75.
4. “Dervişlik, günde bin kere insanı kaplayan zevâhirden kurtulmak ve Hakk’a yönelmektir.” s.75.

5. “Gerçek derviş: Kendi mürşidinde ve bu ziyâde Fahr-i Kâinat Efendimizde mahvolan kimsedir ki, tıpkı güneşten ziyasını alan yıldız gibidir.” s.76.
6. “Derviş olan kimsenin vazîfesinin başı da sonu da “Allah, birdir” demektir. Bu dünyâyâ hepimiz insanlığımızı bulmak için geldik. Bize ihsan buyrulan bu insan kisvesinde bunu bulmazsak, içimizde yatan hayvanlıkla iktifâ etmek ve ona rücû etmek yazık değil mi?” s.86.
7. “Dervişlik; zararlı ihtirasları koparıp yerine ilahî bir vecd getiren insanî hayat demektir.” s.109.
8. “Dervişlik: irfan ve aşk kesilmiş ruhun Allâh’ı bilmesidir. Dervişlik, varlığa ihtiyâcı olmayan yokluktur.”s.109.
9. “Vücudun gıdası, yiyecektir ve ağızdan; ruhun gıdası sözdür ve kulaktan girer. Tasavvuf, (yâni dervişlik) sabretmek ve bütün dünyâdan tamahını kesmektir. Tasavvuf, hizmet ve muhabbet demektir. s.339.

EK-9 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 9:

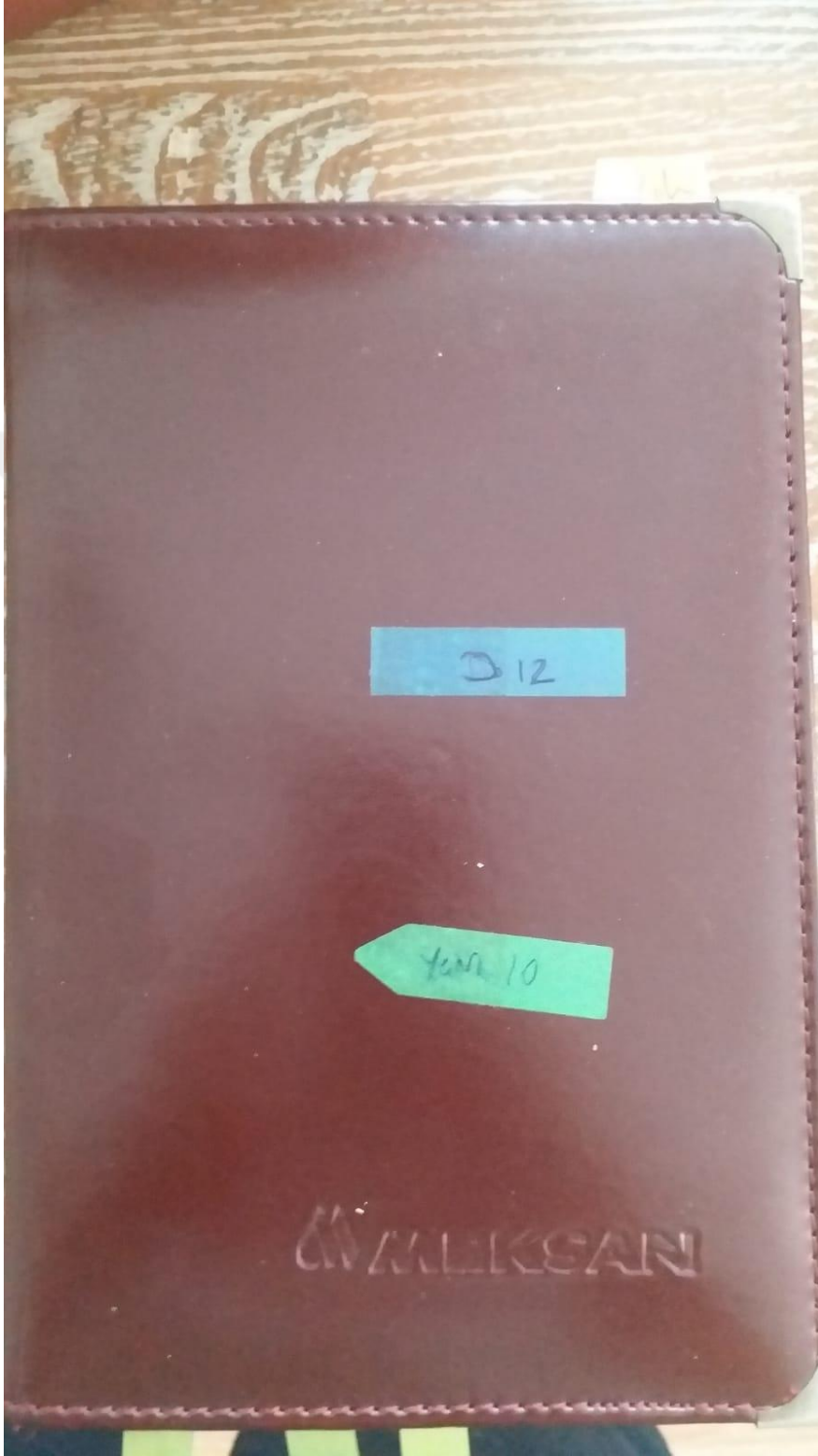
Dervişlik Târifleri:

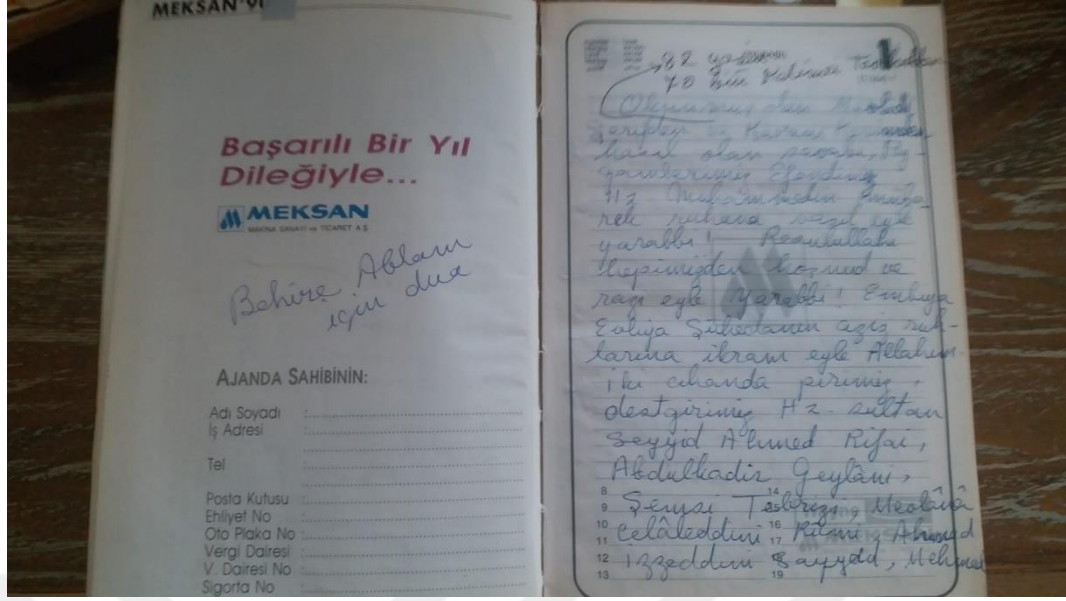
1. “Derviş nefsi için gazaplanırsa yorulur. Hak rızâsı için gazaplanırsa kavm ü kabilesi nusret bulur.” s.147.
2. “Allah yolcusu nefsanî işlere vakit harcamaz; ancak dünyevî ve uhrevî hayırlı işler için vakit harcar. Dervişin nefesi, tıpkı altın gibi, yakut gibi kıymetlidir. Binâenaleyh derviş nefesini ancak Hak için sarf eder.” s.80.
3. “Sâdık dervişin alâmeti kederlere katlanmak, kalbin ve âzânın huzûrunu elde etmektir. Rabbim benden râzı ise musîbetler ve sıkıntılar benim için ehvendir”s.146.
4. “Derviş, yokluğu ihtiyar edendir. Benlik kaydından silinendir.” s.91.

5. “Sâdık dervişin sermâyesi doğruluk, aşk ve teslimiyettir. Nefsinde eziyet görmekten geç; bir ümit ve menfaat için hizmet edene, derviş diyemezsin.” s.91. Diğer kaynak: Ayverdi, *Dost*, 2007, s.100.
6. “Dervişler Allâh’ın ipleridir. Onların kervanına katılan necat, selâmet, felâh ve ganîmet bulur. Kim onları terk ederse helâk ve nâdim olur.” s.146. Söz, defterde ve aşağıdaki kaynakta Hz. Ahmed er-Rifâî ’den nakledilmiştir. Diğer kaynak: Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, 2008, s.66.i.

EK-10 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 10:

Derviş Târifleri:

1. “İlk dervişlik, beşerin (insanlığın) babası olan Hz. Âdem’le başlamıştır. O zaman başlayan dervişlik her devirde var olmuştur.” s.57. Diğer kaynak: Rifâî, *Sohbetler*, 2009, s.354.
2. “Dervişlik kime bağışlansa onun kalbi pâk olur. Etrafına gölgesini yayan, yemişi tükenmez dâim taze olan ağaca benzer. Onun nefesinden misk-ü amber tüter. Budağından etraftı yeşillenir, yaprağı dertliye derman olur, gölgesinde birçok hayırlar işlenir.” s.65. Diğer kaynak: Rifâî, *Sohbetler*, 2009, s.452.
3. “Dünyâda en büyük saâdet ve rahatlık, dervişliktir. En büyük nîmet kâmil bir insana erişmektir. Allâh’ın halvetgâhından başka yerde saadet yoktur ve olamaz!” s.71. Diğer kaynak: Rifâî, *Sohbetler*, 2009, s.222.

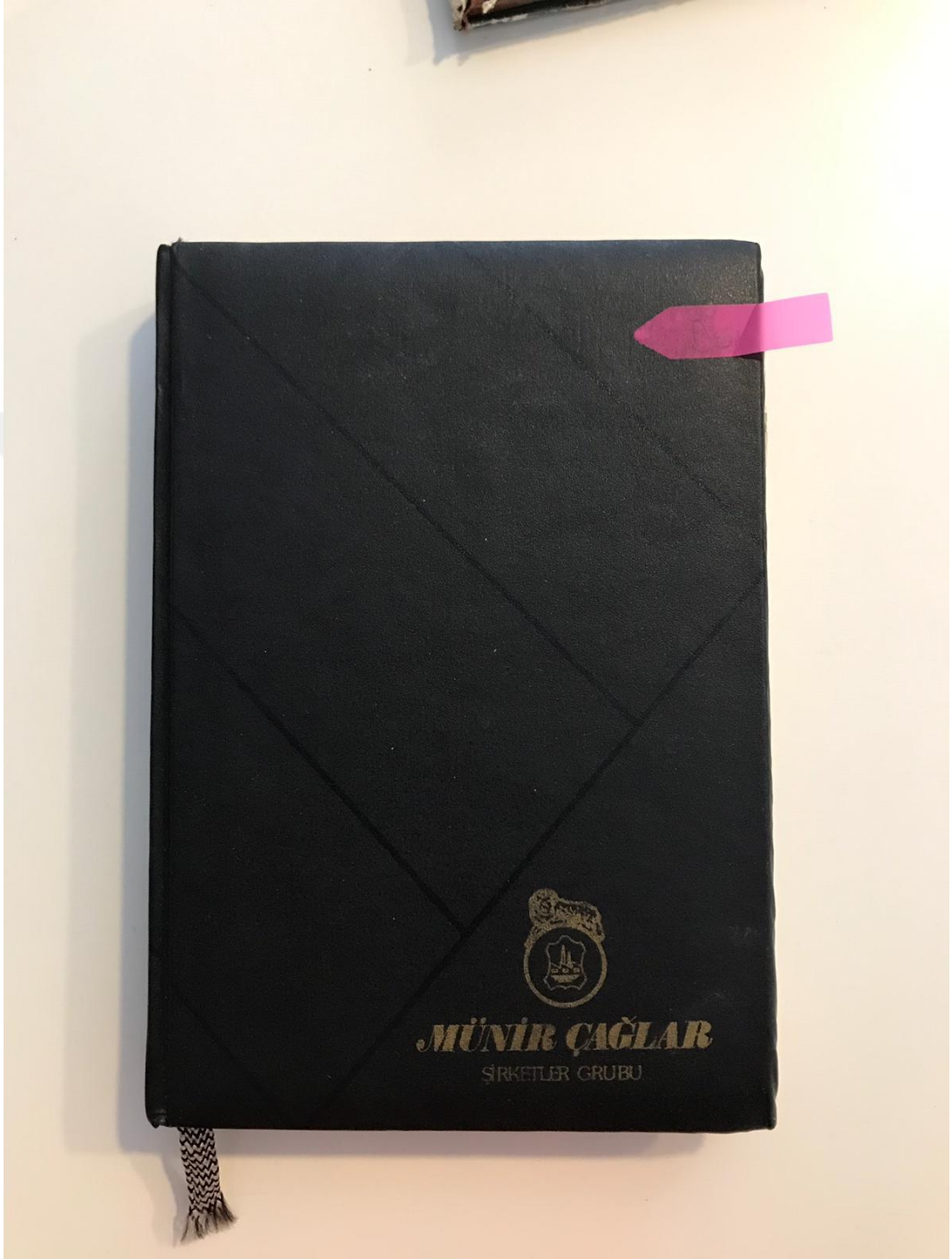
EK-11 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 11:

3. “Dervişlik, sadece namaz kılmak, oruç tutmak, sabahlara kadar ibâdet etmek, hayratta bulunmak demek değildir. Çünkü bunlar bendelik icaplarıdır. Asıl dervişlik incitmemek ve incinmemektir. Bu mertebeye erişen kimseye derviş denir, yâni fakr sâhibi olur.” s.42. Diğer kaynak: Rifâî, *Sohbetler*, 2009, 319.

EK-12 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 12:

Yüksel
3585000

Sohbet

Hz pîr Seyyid Ahmed el Rifai :
"Bani asıl olanın Rabbinin bir
benzeri olmayın ki Allah'ın, buyuruyor.
Süleyman'ın güçlüğüne yalnız fakir
da bulduk. x x x"

Manasî rûfukne int iştikâye, Allah
aşkına râfıyetine kârı çıkarın.

Ağacın bütün kuvveti dallaki mey-
vaya düşer mi? insanın da yapacakları
gayesi nefsinin algılarına bir ruh
meyvaya halinde beseriyetini ~~istiyorsa~~
istiyorsa arzotmek olmalı.

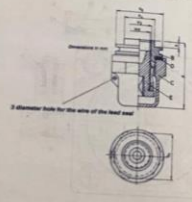
Bazen ağacın insanın meyvasını
zaatları kurtlarına yedireceği ve dallık
dizil edeceği olursa, kendilerinin
cemiyet namına bir faide umuyor
mu?

EK-13 Meşkûre Sargut Sohbet Defteri 13:

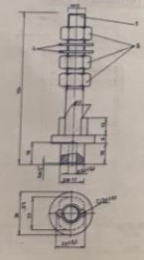

METAL ACCESSORIES

Oil draining devices

Metal parts for Isolators

OCAK 1987	SUBAT 1987	OCAK January	1
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

Ra mezauda
haldukerim

Söz söylemezsen senin
halkın tabidir Ama
söylemeye başladın mı
sen ova mahkum olur-
sun. Parane kulunu
maul gılgıyorsa sözünü
meta gılgı nice söz vardır
ki nimeki gideris gah-
meti mehiniki gahir.
H a - Ali
Siddet son dereceyi buldu
mu ferahle gelip çatar